

70 kop.

Herta Lalpalk

KURJASADU

Herta Laipaik

KURJASADU

Illustreerinud Milvi Torim

Tallinn
„Eesti Raamat“ • 1987

LÄTTEPIIGA

4

KURJASADU

31

VAESE RAHARÄTT JA RIKKA KRATT

52

ANNIVAKK

94

Vähetuntud ja haruldaste sõnade seletus

125

Saateks

Jutud on valminud aastate jooksul. Mind aitasid mälus kumavad vanad uskumused. Lugude juured on rahva pärimustes, võra kasvasin peale. Et kirjapandut võiks nimetada kunstmuinasjuttudeks ja ainevald on pärit minevikust, andsin neile ümberjutustamisel arhailise sõnavara, kasutasin mõnda regivärssi ja püüdsin tabada aeglaselt voolavat stiili. Juttude eesmärgiks seadsin loodushoiule õhutamise (palju ilusaid allikaid on maaparanduse käigus hävitatud, ka Kuupemäe allikaid tabas sama saatus) ja igivana hea-kurja vahelise võitluse kujutamise. Võib-olla suudavad mu väikesed lookesed noortele kas või terakese loodust ennast ja ta asukaid ligemale tuua.

Autor

LÄTTEPIIGA

Õige vanal ajal istunud noored õitsitule ümber. Aeg olnud küll juba jaanis, aga öödes püsinud ikka veel vilu sees. Nii pidigi õitsivanem ühtilma lõkkele lisa andma, et inimesed tulekiires sooja saaksid. Kui oli küllalt lauldud ja lõõpi löödud, ütles üks õitsilisi, et võiks õige muistseid lugusid jutustada. Seda enam, et noorte hulgas istus vana Kehu Sander, kelle kohta külas teati, et tema on „kuntsidega“ mees.

„Sander, kesköö varsti käes, räägi midagi,“ hakkasid ka teised tule ümber istujad nuiama.

Ega Kehu Sandril midagi rääkimise vastu olnud, sihukene palumine oli talle isegi meeltemööda. Ometi võttis ätt piibu suust ja ütles väikseid silmi pilgutades:

„Mul jo kõik mitmel korral räägitud. Mul ep ole enam midagi hinge taga.“

Seegi lause oli Sandril nagu tapiga paika rihitud, sest vanamees piilus ise altkulmu kumpaneid. Seda tema kommet teadsid kõik ja sellepärast ütles jututahtja õitsiline:

„Laaspera talu lehmade piim hakanud äkki venima. Ketra või lõnga. Kuis sa kurja väest jagu said? Räägi.“

Kehu Sander maigutas vastumeelselt suud. Kohe ürgas Vihujärve äärest pärit Vadsa perepoeg Maanu teise loo lahti:

„Kuule, Sander, siinsamas Jõku jõe kalda Kuupemäe allikate kohta kõneldakse igasuguseid asju. Ilmuta meile midagi.“

Kehu Sander popsutas piipu ja veeretas nagu muuseas üle huulte:

„Imelikke asju, poja, on maailm äärest ääreni täis. Nii kui sügisöö tähti. Et kas sa mõtled seda kellalugu või?“

Õitsilised vahetasid salakesi pilke ja keegi lohmas huupi:

„Küll ta sama mõtles. Mina tean meest, kes seda kella ihusilmaga on näinud.“

Nüüd pistis Kehu Sander piibu nii ägedalt taskusse, et sädemed lendasid.

„Kella näinud? Sel mehel oli siis küll hingevõll vildak. Kuis saab toda kella näha? Sinna pane este paar härgi teda välja vedama. Kus mul raamatmaakler!“

„Aga kell olevat allika põhjas olemas küll,“ lausus nüüd Maanu.

„Kell on põhjas. Lugu on sihukene, et õige vanasti seisnud teisel pool Jõku jõe tore kirik. Sõja ajal viinud suurestüki mürsk kella üle jõe Kuupemäe allikasse, pühakoda lõhutud ise maani maha. Ma olen teibaga allika põhja lõõnud, kell kumiseb sealt vastu. Hillult, nagu laulaks ingliskoor.“ Kehu Sander tegi juttu vahe, tobitas suurõõmu, siis, lasknud tükk aega oodata, rääkis edasi:

„Kuupemäel olevatki imeliselt ilusat tütarlast nähtud. Kes teab, võib-olla on neid seal isegi mitu.“ Ätt pidas veel vahet, enne kui teatas: „Allikamäel või Kuupemäel pidid, jah, vetevaimud või allikaemandad elama. Rahvas on neile töö kah leidnud — olevat teised unemagajad ja ilutegijad.“

Vadsa perepoeg Maanu, kellele Sander „poja“ ütles, aga kes noormehe mõõdu välja andis, küsis jälle:

„Tea, mis see „unemagaja“ tähendab?“

„Kes seda täpselt teab? Vahest niipalju, et nad hingelist endale ligi ei lase. Saadavad unereed välja, inimene langeb nagu magusasse suuku. Näeb ja kuuleb kõik, mis ta ümber sünnib, ometi ei mäleta ärgates tuhkagi.“

„Mida nad inimesest nii pelgavad? Kes nüüd ilusale tüdrukule ikka halba tahab teha?“ ei saanud Maanu küsimata jätta.

„Ära arva. Inimesel nii mitut liiki käsi otsas, kui mitut moodi nägusid peas. Üks annab, teine võtab. Üks ehitab, teine lõhub. Üks teeb tööd, teine sööb sohileiba. Ahne müüb oma hinge ja käe kurjale. Ja vähe neid viinavikke ja õllekruusi-tõstjaid käsi on? Paljude inimeste käed ei oska puhtusest ja aulikust allikaveest lugu pidada. Võib-olla eksis mõni sehokene maa-ema seaduste vastu ja siis said lätted endale ussirahva kaitsjaks. Magavad teised mäeveerul kui suured vorstid rõngas. Et kes tuleb, see maohammast saab. Ikka selleks, et reotu käsi enam veeni ei ulatuks.“

„Kui lähaks õige hulgakesi vaatama? Materdaks ussid surnuks, taoks kella ka,“ lausus üks õitsilisi.

Nüüd sai Kehu Sander õige pahaseks:

„Käkk sulle kurku ja satikad selga. Või tema käsi ihkab vembla järele. Kas sa, hullvaim, sellest aru ei saa, et uss ju niisama maaema laps nagu sa ise.“

Kõneleja tõmbas ennast teiste selja taga kühmu, aga Sander punetas veel tükk aega pahameele pärast.

Lühike suveöö sai mööda. Toometund tõusis kullase õhetusega taevasse, linnunokad läksid laululustiks lahti ja hõre udu, mis aruheinamaid, Jõku jõe käärusid ja Kuupemäe oli katnud, kerkis kõrgemale ning hajus. Õitsilised läksid igaüks oma koju.

Vadsa Maanu ei leidnud seitsaati enam hingerahu, kohe nii olid Sandri jutud talle südame külge hakanud ja karvapealt meelde jäänud. Ühel õhtul oli Maanu vanaemaga peretoas kahekesi. Noormees rääkis, mida ta õitsil oli kuulnud, ning küsis:

„Memm, kuis nende allikatega lood õieti ongi? Sina pidid ka sõna jõudu tundma. Ma tahaksin kangesti ühel ööl Kuupemäel ära käia. Kas sinu sõnad saavad mind aidata ja võivad kaitsta?“

Memm, muldvana eideke, tõstis oma poolkustunud silmad poja poja poole ja küsis:

„Mida sa sealt otsid?“

„Kui ma seda isegi õieti teaksin!“ lautas Maanu käsi. „Aga nagu vesikikivi istuks mul hingel ja rõhuks minemist peale.“

„Ega see head tööta...“ jäi eideke murelikuks.

„Mida halba võib minuga seal juhtuda? Ussidelt ei ole ma hingi võtnud, allikavett ka mitte reostamas käinud. Aga jo lapsena jooksin Kuupemäe ligidale vee vulinat kuulama.“

„Allikad on maaema silmad, neid tulebki pühaks pidada ja nagu omaenda silmi hoida,“ lausus eideke ning lisas mõtlikult: „Sul oli sündimise ajal veemärk rinnal, tegin sinna küll elutähe peale...“

„Seleta ligemalt,“ palus Maanu.

„Ei, mis oskan minagi seletada,“ tõmbus vanaema tagasi, „vahest seda, et vesi ihkab sind.“

„Allikasse inimene ometi ära ei upu,“ puhkes Maanu naerma.

Mõne aja pärast tuletas noormees vanaemale oma minnatahtmist uuesti meelde. Nüüd rääkis eit Maanuga kaua, ilmutas loitsusõnu, õpetas lausumisi ja andis talle oma hame eest hõbepreesi kaasa.

Prees oli ka sõnaga seotud ja loitsust tuge saanud.

„Sa oota ära neljapäeva õhtu. Parem, kui kuu ei oleks kõverkübar, vaid õhetaks omas noores ümaras ilus taevalael. Vihtle ennast enne saunas valgete emanõgestega, pane selga puhas hame ja jalga puhtad kaltsad. Vahest siis, kui karvapealt mu õpetuste järgi teed, pääsed Kuupemäe allikate imesid nägema.“

Maanu tegi kõik nii, nagu vanamemm õpetas. Heinamaarja-päeval, neljapäeva õhtul, seadis ta sammud Jõku jõe ja Kuupemäe allikate poole. Ilm juhtus olema vaikne ja selge, noorkuu ümar nägu paistis taeva õhetuses kahvatuna, jõe kohal hõljus hõre, valgeid pehmeid sälle meenutav udu. Mida ligemale noormees jõudis, seda aeglasemaks muutus ta samm, silmad otsisid usse, kõrvad kuulatasid susinaid. Maanu hakkas lausuma ussisõnu:

„Maakirja, maranakirja,
saakirja, sarapuukirja,
tungerjas musta mullakirja!
Ära sa sala salugu,
nägemata näpistagu!“

Maanu pigem oimas kui nägi vingerdavaid salvajaid eemale roomamas. Iga põõsa alt otsisid ta silmad keerdu tõmbunud mürgikandjaid. Iga puujuur nagu liigutas ennast ussi moodi. Perepoeg seadis hilju samme, ja kui ta lõpuks allikate juurde jõudis, oli ta ihu üleni hiline. Kaks veesilma läikisid hämaras ja soojas suveöös nagu hiiglasuured kastepiisad vastu. Veel ligemale minnes näisid nad perepojale hõbedaga täidetud liudadena. Vaikne veevulin võttis hirmu vähemaks. Maanu seisis tükk aega kõheldes, siis läks ning kummardus. Selges vees paistsid põhjast vastu värvilised kivikesed ja ohvriks toodud hõberaha. Lätted olid kõrvu peaaegu ühesuurused, tuletades tõesti silmapaari meelde. Maanu istus otse veepiiril asuva kivi otsa, võttis taskust vanaema preesi ja kaapis hõbevalget. Ehe sädelev hõbedapuru pudenes ta sõrmede vahelt, langedes helkiva joana vette.

Sealtsamast, kivi otsast, ta koidikul, järgmise päeva hommikul, ennast leidiski, vanaema hõbeprees ja kaabits pihus, magus unemaik suus. Ainult silmapilguks kangastusid talle allikaveest tõusnud imepärased kujud.

Noormehele meenus vanaema jutt unereest. Imelikust unereest, mis kärjemeest magusama suigu kaasa toob. Ta oli suure ähmiga unesõnad unustanud.

Suve jooksul käis perepoeg veel mitu korda Kuupemäel hõbevalget ohvriks toomas. Luges ka unesõnad ja jäi imet ootama. Ometi ei näinud ta silmad midagi iseäralikku. Hommik leidis ta kivil tukkumas ja ainult siis, kui ta unest üles võpatas, oli tal tunne, nagu põgeneks keegi lausa sädemesääri ta kõrvalt, libiseks allikate poole ja vajuks ühte neist, mis kohe nagu taevatules põlema lahvatas.

Kord talvel, küünlapäeva tuiskude aegu, läks Maanu jälle allikate juurde. Läks videvikuvalgel, tuulelatern ühes. Nihujärve poolt õõtsuv vinge tuul tõi lagedatelt väljadelt teravaid lumenõelu kaasa. Nüüd olid lätted vaiksed ja tumedad, tuletades kahte kurba silma meelde. Või olidki nad praegu unemagajad, nii nagu vanades loitsudes sõnatud. Sellest mõttest juhitud lausus Maanu unesõnad:

„Ära heida unereele,
lase rammaratta'aie.
Unel on regi madala,
rammal ratas kallakile.
Mine, uni, huilates külasse,
tukk talle tuisates järele!“

Silmapilgutuse-võrra kangastusid Maanule lumeilides sõitvad unereed, hiirhallid unehobused ees. Nad olid näebastuslikud ja maadligi-madalad. Nad kihutasid üle allikate, üle Jõku jõe külmunud vee, mööda vaevapajudest, läbi võsa, tuisuvõimus olevate külade poole. Võib-olla oli neist pudenenud unesuik ka Maanut riivanud, talle püstijalu kerge tuku kaasa toonud. Aga kohe andis vihisev tuisk endast märku. Noormees vantsis koju, heitis lavatsile ja ei leidnud hommikuni und, nagu sõidaksid unereed Vadsa talust mööda, aina mööda...

Kevad tuli varane, leheristipäeval visati juba seeme mulda. Kord õhtueeli üht põlluotsa lõpetades tulid Maanule jälle Kuupemäe allikad meelde.

„Ilus õhtu täna, käin seal õige korraks ära,“ otsustas noormees.

Kui ta sammud Nihujärve äärest Jõku jõe ja Kuupemäe allikate

poole seadis, tuletas ta juba mullas puhkava vanaema loitse uuesti meelde.

Ohk oli mahe nagu äsja lehmanisast lüpstud piim. Ligidases kaasikus kukkus varane kägu. Salu all õitsetid metstubakad ja ülased. Muld elas ja lõhnas. Jõku jõe luhtadel krooksusid konnad.

Juba kaugele oli allikate vulin kuulda. Talitanud karvapealt vanaema õpetuse järgi, kummardus Maanu pärast hõbevalge ohverdamist vee kohale ja äkilise tunde tõukel võttis preesi ning hoidis seda lättes. Perepoeg tahtis kangeks jäänud selja juba sirgeks ajada, kui nägi preesi all pikki juukseid lainetamas. Noormehe ihule ei jõudnud veel hirmuhigigi tulla, kui allikatest mitmed kangasteljed ja noored siredad tüdrukud välja kerkisid. Üks kägu kukkus otse Kuupemäe allikate kõrval kasvavate toomingate otsas. Linnunokk hüüdis heldelt ja helisevalt kuk-ku, kuk-ku — ja ei tea kelle käsul, tuule teadmisel või salasunnil, ent Maanule tulid meelde vanaema käest kuulnud sõnad:

„Käost ma teinud käteräti,
piholinnust pika põlle,
laululinnust laudlina.“

Suure ähmiga ei osanud Maanu tähelegi panna, kes tüdrukutest käo kätterätti, kes piholinnust pikka põlle või laululinnust laudlina kudus. Alles kui esimene ehmatuse mööda läks ja silmad selgisid, sai ta aru, et valmiskootud kangad kui hõbedaselt läikivad nired allikaisse voolasid.

Maanu nägi lättehaldjaid, veekudujaid. Tütarlapsed lõksutasid kibedasti soolaadi. Silmnäolt ja ihuplaanilt olid nad ütle mata nägusad. Kõigil kudujail olid peas tipulised, pitsist äärega mütsid, seljas kaharad undrukud ja veekarva pihad, ees hõbekarralised kaeluspõlled. Silmad aga tundusid puhta allikavee moodi, selged ning sinavad.

Maanu vahtis hinge kinni hoides Kuupemäe imet. Hirmu noormees ei tundnud. Küll aga tuli kange tahtmine kõige ligemal kuduva neiu mütsipaelast kinni võtta.

Perepoeg vahtis ja vahtis veetüdrukuid. Käonokk jäi vakka, kevadine õõ jõudis koitu. Äkki kires külas kukk. Otsekohe hakkasid kummalised piigad kahvatuma, kangaspuud nagu sulasid ära tõus-

vasse päeva ning varsti hõljus allikatel ja nende ümber ainult jahe aur.

Sestsaadik seisid Maanu meeled üksnes lätete juures. Kodus märgati peagi noormehe muutust ja ema usutles targu:

„Kas on sul mõni kudruskael hinge läinud?“

Isa ütles oma otsuse: „Kui tüdrukul on käed töö küljes ja meel mehe man, tuleb ära võtta.“

Maanu ei lausunud musta ega valget, aga neljapäeviti, peale tööd, kadus kodumailt. Ema läks talle kord silmnäotsi järele ja nägi kaugelt, kuidas ta poeg Kuupemäe allikate kõrval kivil istub ja nagu ära tehtult õnneliku näoga ringi vahib. Perenaise pilk nägi ainult mätaste vahel susisevaid usse. Üks suur hakkas õkva tema poole roomama ja ajas ennast hánna peale, nii et eit jalgadele valu andis.

Järgmisel päeval ütles ta pojale:

„Mis sa, noor inimene, seal üksi konutad? Mine parem kiigele.“

„Kus ma üksi? Allikate ümbrus ilutegijaid täis. Aga keda ma kiigel vahin?“ küsis Maanu imestuse ja pahameelega.

Ema tegi targu minekut ja sellel suveööl kuuldi kambris veel varahommikuni vanarahva sosistavat juttu.

Lättepiigad ei võõristanud enam Maanut. Kui noormehe kõrv oli esialgu ainult vee vulinat kuulnud, siis mõne aja pärast hakkas ta piigade jutustki aru saama. Oma imestuseks kuulis ta veetüdruid laulmas:

„Me istume ilumäela,
ilupilli meil peossa,
ilukannel kaendelessa,
iluoksa alla hõlma.“

Ükskord, kui kukk külas jälle esimest hommikut hüüdis ja veerahvas kahvatuma hakkas, sirutas Maanu äkki käe välja ja haaras kinni kõige ligemal istuva veetüdruku mütsipaelast. Lint ta imestava pilgu all olematuks ei muutunud, nagu oleks inimkäe puudutus selle asjaliseks teinud. Pael oli siidiselt sillerdav, veena jahe ning hõbekarraliselt hele. Perepoeg peitis mütsipaela põue ja ei jõudnud järgmist neljapäevaõhtut ära oodata.

Oli vanakuu aeg. Juba kaugelt silmas Maanu üksikut veelast lähte kõrval seismas. Ligemale minnes nägi ta, et neiu valas silma-vett. Perepoja hing läks haledaks ja ta ütles:

„Ära nuta! Rikud veel oma ilusa näo ära. Kus teised on?“

„Kuupemäe allikate emand ei ilmuta neid sulle enam. Su pilk jääb tühjaks. Sa läksid üle piiri, kiskusid mu mütsi küljest paela,“ kaebles tütarlaps.

„Ma ep saanud isegi aru, kuidas käsi tõusis,“ tundis Maanu oma süüd ja päris siis tekkiva hirmuga: „Kuule, ega sa ometi terve nädala siin mind ei oodanud?“

„Ootasin. Ma ei saa enam voolata. Ma ei saa enam kulgeda...“ sosistas veelaps ja ehkki Maanu sellest suurt midagi aru ei saanud, lausus ta ikkagi:

„Nee teie emand on siis küll üks tigeda südamega moor. Ime, et metsakutsud sulle liiga ei teinud.“

Lättepiiga palus nuutsudes: „Anna mu mütsipael tagasi!“

Maanu võttis põuest paela, et seda õnnetule ulatada, aga siis sai tema üle võimust inimene ja ta kõneles lohutavalt:

„Saad ta tagasi. Kas sa mind siis ei tunne? Olen Vadsa perepoeg Maanu. Juba põlvepikkusena käisin allikate juures.“

Lättepiiga naeratas läbi pisarate.

„Käisid küll. Kord, kui sinuga kaasas olev poisike poriste pasteldegaga vette astus, et üht läikivat kivikest võtta, tõukasid ta eemale ja sõitlesid läbi... Ta olekski äärepealt mu põlle tallanud,“ kõneles lättepiiga ja lisas tasa: „Pärast seda me sind hoidma hakkasime.“

Maanu tundis puna palgeisse tõusmas. Ta küsis:

„Räägi, kes sa oled?“

„Vesi. Voolan ajast aega. Joodan kõike elavat.“

„Te koote veekangaid?“

„Kuidas saab muidu vett selgena hoida? Seepärast meid ka ilutegijaks kutsutakse. Mina olen Virvevesi, aga osa meid, sõsaraid, voolab sügaval maakamara all,“ kõneles tütarlaps.

Nüüd tuli Maanule Kehu Sandri jutt meelde ja ta päris: „Kas on õige, et selles kivipoolses allikas on sees kirikukell?“

„On küll õige,“ noogutas lättepiiga.

„Ega sa ei tea, kuidas ta sinna sisse sai?“

„Kukkus. Mõni silmapilk tagasi.“

„Nüüd sa küll valetad. Valetamine on patt. Lugu olevat jo õige hulga inimpõlvi varem juhtunud.“

Virvevesi lõi nagu pelgu või süüd tundes pilgu alla.

„Kuule, sa varjad veel midagi. Räägi ära,“ käis noormees peale. Nüüd tõstis neiu veeselged silmad ning usutles:

„Sa ei kõnele edasi?“

„Kellele? Tark peab sihukesed asjad enda teada, ei hõika küla peale laiali,“ rahustas perepoeg veelast.

„Kellale on loitsusõnad peale loetud ja vanne külge kinnitatud. Kes tema all olevat varandust puutub, see...“ lättepiiga peatus poolelt sõnalt.

„Varandust? Missugust varandust?“ päris Maanu kähku.

„Kamara-älused sõsarad räägivad, et hõbe ja kuld. Veel kõnelevad nad imelikkudest, imelikkudest kividest.“

„Kuld ja hõbe ja imelikud kivid...“ hüüatas Maanu. „Kust sehokesed imelikud kivid Kuupemäele said? Ja miskanti nad imelikud on?“

„Eks kõik kivid ole siia aega ja ruumi tulest tulnud. Aga vara olevat seitsme maa ja seitsme vee tagant pärit.“

„Räägi enam! Kui oskad. Ja tead!“ sundis Maanu tüdrukut.

„Kuld ja hõbe on rahatükkides. Aga neil imelikkudel kividel pidi vikerkaaretäis värve küljes olema. Nad säravat nagu päikese-killud või välgu sähvatus, sest nende peidukohta tungivat natukene valgust. Mõned kivikestest olevat läbipaistvad ja rohelised otsekui kevad ise. Oma helgiga panevad nad mu sõsarad heledamalt vulisema. Veel leiduvat seal taevavõlvi meeldetuletavaid siniseid kive, olevat mõru sapi moodi musti, värvituid ja läbipaistvaid nagu kastepiisad, punaseid kui loojuv päike või veri. Üks neist pidi isegi värvi muutma. Mõned põlevat kollasena kui päevavalgus või soojus. Teiste hulgas leiduvat rohekaskollaseid, nagu tahaksid nad kadedust või viha külvata. Tihtipeale peatunud mu õed voolamises, et imelikkude kivide ilust rõõmu tunda.“

Maanu oli juttu ahne uudishimuga kuulanud. Noormees päris hinge tagasi hoides:

„Kuhu kohta on vara peidetud?“

Veelaps raputas aeglaselt pead.

„Ma ei tea seda. Kuhugi, kust allikaid toitvad veesooned läb jooksevad. Aga mis tähtsust sellel kohal on?“

Poiss jäi talle ammulisui otsa vahtima.

„Kuule, kas sa teed minuga kurja nalja?“

„Ma ei tee kurja nalja. Ma tahaksin koju. Omade juurde. Kirikukella seismisel küljel on märgid. Olen neist üle voolanud. Märgid pidid peitvara asukoha teada andma.“

„Oelnud seda siis kohel!“ pahvas Maanu ning lisas: „Tüdruk, kas terves su jutus on terakest tõtt sees? Näita mulle mõnda tunnus- tähte, et sind usuksin. Siis saad paela kohe tagasi.“

Lättepiiga silmad läksid taas veekahkvele.

„Selleks peaksin ma allikasse minema, aga vesi ei võta mind ilma paelata vastu,“ sosistas neiu.

„Tolle jutuga on tal vist tõsi taga, ega ta muidu ei oleks mind terve nädala oodanud,“ mõtles Maanu. Ka tüdruku olek hakkas talle hinge. Noormees ei tahtnud endale tunnistada, et Virvevesi iga hetkega ikka omasemaks sai ja meeldima hakkas.

„Võta siis pael,“ lausus Maanu karedalt, et oma meeleliigutust varjata.

Vaevalt sai pael tütarlapse kätt puudutada, kui vesi allikas rahutult lainetama lõi. Võttis natukene aega, enne kui Virvevesi uuesti inimesekujuliseks muutus, Maanu juurde astus ja talle kuldlitri ulatas.

„Siin on tunnustäht. Sõsarad on neid mängulustiks kaasa toonud.“

Maanu vaatas jahmunult kulda, hüpatas seda korra, peitis põue ja kõneles:

„Oota. Ära veel mine. Nüüd on meelevald sinu käes, sundida ma enam ei saa, aga ma tahan sind veel näha. Kas lubad, et ilmutad ennast?“

„Tahad veel kuldlitreid?“ päris veelaps.

Poiss raputas pead: „Sind ennast tahan näha. Eks siis vaata seda kullalugu ka.“

Virvevesi kärsitas minekuga. Aga kui ta pilk läks Maanu näole ja silmadele, vastas kohmetult:

„Ma... tulen.“

Ja uuesti näitas ainult allikavee rahutu lainetus tütarlapse teed. Vadsa perepoeg kõndis nagu unes kodu poole. Ta ümber õitses ja küpses suur suvi. Ööd olid juba pimedad, silmapiiril heletas

pätk, leivavili valmis, Jõku jõe luhtadel lõhnasid hobusehurmarohud, roosatasid maarjaputked ja rohetas konnarohi.

Unenäolisena Maanu ringi kõndima jäigi. Ta silme ees seisis ühtilma Virvevee ahtake kuju, sätendavad juuksed tipulise mütsi all, pelglik olek ja suured selged silmad. Perepoeg vaatles salaja kuldliitrit, nagu lootes selle pealt tütarlapse nägu leida. Maanu kõndis peale tööd alailma allikate juurde, järgmist neljapäeva aga ootas pikisilmi.

Poja olek tõi Vadsa vanapaarile uut muret.

„Ei see mees tea enam tõuvilja kokkupanemisest ega hooli, mis loomadele nina ette saab. Käib ringi, silmad kui teises elus,“ muretses ema.

„Sa oled talle allikate juurde järele läinud. Mida imet sa seal nägid?“

„Mis imet seal? Ja ega ma õite ligidale pääsenudki. Üks uus aias mu ees ennast otse saba peale püsti, vaata, et kargab põrguvaim rinnale. Maanu istus kivil ja vahtis äraseletatud näoga ringi, aga minu pilgud ep näinud seal kedagist ega midagist. Maanu on ära tehtud.“

„Peaks õite Änipalu targa juurest abi nõutama,“ arvas Vadsa taat.

„Mede kadunud vanaemal olid suuremad võimud käes kui sel tühjal Änipalu tuusijal. Ju memm oma teadmised Maanule edasi andis. Sõna vägeva jõu. Kellelegi pidi ta nad ometi jätma, muidu ei lähe hing ihust välja. Sõnaga Maanu ussirahva taltsaks teeb, ja teab, mis tempe ta veel neljapäeviti ette võtab.“

Kui järgmisel neljapäeval Maanu talu ussaiast välja sammus, helevaiged kaltsad jalas ja hame seljas, jäid isa-ema tummadena paja-akna juurde seisma.

Tükk aega istus Maanu kivil, kuulates vee vulinat, ja jälle meenus talle, kuidas ta juba alakulmu poisikesena oli siin käinud. Pikkamööda hakkasid Maanu kõrvad vee helinast aru saama. Keegi laulis lättes vaevatud suuga:

„Ma istun muremäela,
murepill mul peossa,
murekannel kaendelessa,
mureoksa hõlma alla.“

Oli viimane sõna Maanu kõrvu jõudnud, seisiski äkki Virvevesi ta juures.

„Sa tulid?“ sai Maanu rõõmsaks.

„Sa ju tahtsid, et ma ennast ilmutaksin.“

„Kas sa omal soovil ei oleks tulnud?“

„Ei. Omal soovil mitte. Meil on nüüd vaja palju kangaid kududa. Suvi peab pööda. Elajad lõõtsutavad janus. Kamara-alused sõsarad ei jõua üksi lätteid toita,“ seletas Virvevesi.

„Istul! Kas sina laulsid allikas?“

„Jah. Mina,“ vastas veeneiu ja võttis noormehe kõrval istet.

Nüüd ei osanud Maanu äkki enam midagi öelda. Ta tahtnuks Virveveele kinnitada, et ärgu ta murelaulu laulgu, tema ei tee talle kunagi haiget. Veel kipitas ta hingel jutt, et kui keegi julgeb allikaile halba teha, siis selle ta lööb kas või jalust maha. Mõtted tulid, imeliselt hellad mõtted, nad tõid kaasa rõõmsa tunde, et suuremat õnne ep olegi maailmas olemas kui lättepiiga kõrval istumine. Vadsa perepoeg ei julgenud pärida, kas veelaps nagu temagi kuuleb sel suvel küll juba vaikinud ööbiku laulu. Või jätkiski laululaksutaja oma helinad allikate peale?

Maanu suutis vaid mõne üksiku sõna poetada, peljates, et vahest ütleb midagi, mis ei passi. Ja ahtapihaline selgesilmne noogutas selle peale ja vastas samuti ainult paari sõnaga.

Õõ läks nagu lennates mööda, juba hüüdis külas ehmeslind loometundi.

Maanu sai allikasse kaduva Virvevee undrukust kinni haarata.

„Tule järgmise neljapäeva õhtul veel,“ anus noormees. „Tule kindlasti. Ma ootan.“

Päeval luukas talu ussaeda Kehu Sander. Tegi juttu siitnurgast ja sealtnurgast, lõpuks ütles südamest välja:

„Nedasamune et, jäta allikad rahule.“

„Rahule? Ega ma neid mõnitamas käi?“ sai Maanu ägedaks.

„Kae, poja, vahel võib õnnetus ka sealt tõusta, kust oodata ei oska.“

Tuli järgmine neljapäev ja Maanu läks uuesti allikatele. Küttis endale enne üksi sauna. Vadsa vanaperemees Ruut ainult sülitas. Ema, urmelise südamega, tema tilgutab silmavett. Juba kaugelt nägi Maanu allikat kirkalt sädelemas, nagu oleks sinna kausitäis sula-hõbedat lisaks valatud. Ja vaevalt oli ta kivil istet võtnud, kui neidu enda kõrval silmas.

„Seekord ta ei laulnudki murelaulu,“ jõudis õnnelik ja tõtlev mõte Maanuni ja läks veelgi edasi, „...vahest tuli isegi pihupõrm omal tahtel. Sooviga mind näha.“ Noormees tundis ennast heast-meelest punastavat. Ta kõneles kähku:

„Peab ikka pöuda, aga ega viljal viga ole. Kõrt on ja tera ka. Paar korda andis ju vanemavihma. Aga sinu sõsaratel on nüüd küll vist käed-jalad tööd täis?“

„Küll jah. Meie vallas on praegu häda suur,“ oli tütarlaps nõus.

„Kuis veteema sind ära laseb?“

„Eks ma tee oma osa uneajast tasa,“ tunnistas lättepiiga.

Jutt oli nagu mesi Maanu südamele. Öö tuli imeline. Vaikne ja lämme. Taevas läitis ennast lugematusse tähesärra. Noored ekslesid Jõku jõe kallastel, kõndisid Soepalus, möödusid kaugetest metsataludest. Lõhnas juba saabuva sügise järele. Mets vaikis, nagu kuulates nende juttu. Millest ainult ei räägitud! Maanu jõudis isegi selle ära küsida, mispärast allikate ümber nii palju ussi-fahvast elab.

„Me tulime siamaile kusagilt mujalt. Sealne rahvas ei pidanud vee puhtusest lugu. Tulime musta härja sarvede peal. Siis andis maaema meile ussirahva kaitsjaks,“ kõneles lättepiiga.

Lahkudes julges Maanu esimest korda tütarlapse kätt puudutada. See oli tööst rõõmus — kare ja tugev. Töörõõmus käsi Maanule mõtte tõigi, et sihukene kõlbaks Vadsa etteotsa küll. Hingele armuks ja tööle hirmuks.

Mõte jäi ka kodus Maanu külge. Noormees oli nagu ümber sündinud. Rabas aina tööd, tegi plaane uue kambri ehitamiseks, ajas mõttes isegi suure karjalauda püsti. Ja nägi suisa ilmsi, kuidas Virvevesi laudast välja astub, kaks ämbrit sooja kobrutavat piima käeotsas, ikka see oma tipuline müts peas, mütsipaelad seljal.

Kui Maanu nädala pärast jälle sauna küttis ja õhtul ussaiast välja sammus, nägi Vadsa perenaine Kai oma meest Ruutu sauna minemas. Kai oli tasase loomuga ega tahtnud tüli, sellepärast jäi ta suu lukku ka siis, kui Ruut öösi üles tõusis, ennast riidesse pani ja tarest välja astus.

Vanamees sammus mõrul meelel allikate poole poega ootama. Ruut oli külas isevärki mees. Talutööst ta suurt ei hoolinud, tahtis elust viguritega läbi tulla, käis rohkem kui teised viinavooris,

seadis metsloomadele püüniseid ja viis liha mõisakööki. Külas kutsuti Ruutu „va rebaselinaks“, sest Vadsa linapeod seisid jo hilissügiseni põllul ja muutusid vihmast nagu rebasehänd punaseks. Ainult oma libeda keele ja olekuga oli teisest kihelkonnast pärit kodapoolne Vadsale peremeheks saanud.

Ruut oli pojast peremeest oodanud, Maanu oli emasse.

Ruudul tuli kaua varasügisises öös seista. Oli juba puhtetund, kui ta poega Kuupemäe allikate poolt liginemas nägi. Maanu seadis sammu kui uneskõndija, olek oli teisel sihuke, nagu oleks kosja-sõidud ees. Ruut ootas suure kase varjus ja poeg ei märganud isa enne, kui see tal kahe käega rinnust kinni krahmas.

„Kuule, pusupard, kus sa igal neljapäeva öösel hulgud?“ ähkis vanamees vihaga.

Maanu ehmatas ja hakkas vastu. Poja tugevad rusikad sütitasid Ruudu nagu õletuusti. Tükk aega rüselesid vana ja noor sülitisi koos. Maanu hoidis isa tagasi. Lõpuks sai vanamees pojal uuesti rinnust kinni krahmata ja Ruudu pihku jäi seekord tükk särki ning särki alla peidetud linane kotike.

„Anna tagasi!“ hüüatas Maanu raskes vihas.

„Ei anna. Kohe mitte ei anna. Võta kas või hing,“ ähkis vanamees, tõmbas ennast küüru ja pistis äkki jooksmas. Kui Maanu isa kätte sai, oli selle olek sootuks muutunud. Ta ulatas kotikese kuldliitriga tagasi.

„Kust sa kulla said?“ päris vanamees vaata et sama aupaklikult, nagu räägiks ta kirikhärra endaga.

Maanu haaras isa käest kotikese ja tegi pakilt minekut.

Perenaine ei jõudnud hommikul mehe ja poja olekut ära arvata. Viha kisti terve päeva. Alles laupäeva õhtul, peale vihusauna, hakkas Ruudu suu pehmemaks vajuma. Ta kutsus poja kambri, pani mõdukruusi lauale ja kõneles:

„Maanu-poeg, oli mis oli, omade asi, ära pea viha. Mul oli hing hirmus täis, sest, kae, naine vaadatakse külast... sellepärast ma sulle harja hüppasingi.“

Maanu kõõritas isa poole. Miski tema toonis tegi südame rahu-ruks. Ometi tuli lugu ära rääkida, sest Maanu tahtis Virvevett perenaiseks tuua. Noormees pidas endaga aru, aga siis seletas paari sõnaga oma käikudest.

Nüüd jäi vana Ruut päris nõutuks. Rabistas tükk aega vabisema kippuva käega piibu kallal.

„Või sedakanti... haldjast naisterahvas... ja ilus kui ingel... Ma olen sihukestest asjadest ennegi kuulnud, aga...“ venitas ta.

Enama peale vanamehe võim ei hakanud. Ta kobis kambrist välja. Alles paar päeva hiljem sai isa enda niikaugele, et päris:

„Ja sul on kindel nõu too tüdruk, või kes ta sul on, tallu tuua? Aga kuidas tema ise mõtleb?“

Maanu kohmetus.

„Ma ep ole julgenud päriselt pärida, aga et mina tal meeles seisan, seda arvan kindla peale teadvat.“

„Kas tema andis sulle kulla? Nii nagu kaasavarale käsirahaks?“ usutles isa.

„Ei ole tal mingisugust kaasavara tarvis tuua! Jätkub, kui ta ise mu kõrval on,“ seletas Maanu ägedalt.

Isa vaikis targu. Vanamees tundis, et siin ei aita enam ei ussi- ega püssirohi. Kui Maanu veel kord lättepiigaga kokku oli saanud, hakkas Ruut ettevaatlikult kõnelema:

„Ma siis, jah, pean kesiku nuumale panema. Teete kadripäevaks ühele poole... Ainult et, ega see kuld ülekohtuselt saadud ei ole? Kae, Maanu, mina olen üks õiglane inimene ja sohki ma oma katuse all ei kannata.“

„Ta võttis kulla mu silme ees allikast. Seda ei tohi sa mitte ühele hingele rääkida,“ vastas poeg.

„Kellele mina... vana tohik... küsisin sellepärast, et mul see äraütlemata tundeline süda sees on. Tea, kust kuld allikasse sai? Me ju varsti üks pere, ega ma muidu ei pärikski.“

Vastu tahtmist pidi Maanu asja ära rääkima, endal süda muret täis. Noormees usutas mitut puhku, et isa suu peaks. Vanamees ainult neelatas, vahtides pojale otsa. Lõpuks sai sõnale ja tõotas nagu haud vaikida.

„Vaata, kui keegi läheb allikaid lõhkuma, tõuseb sellest suur õnnetus,“ hoiatas Maanu isa.

Järgnevil päevil hoidus Ruut pojast eemale. Hakkas aga nuumal olevat siga jahuga söötma ja pulmavasikat rõõsa piimaga lakutama.

„Toob palja naise kui püksipööra majja,“ tagus vanaperemehel peas. „Ütleb küll, et käed teisel töö järele nagu meilgi, aga äratehtud poisikese jutt. Ei ole tal praegu silmi peas...“ Päevade möödudes

hakkas imelik mõte Ruutu kiusama. Puges salakesi ligi ning peibutas: „Kui õige tooks selle kullanoosi ise ära? Ega ma endale, mina, vana tohik, ep vaja varsti muud kui seitset kirstulauda. Ikka neile. Noorikule kaasavaraks.“ Mõte võttis ta kohe nii vägevasti oma võimu alla, et Ruut seisma jäi ja edasi arutles: „Ikka nonde-samade kaasavarakirstude ja -mullikate asemel. Kui ma kulla oma inimesetarkuse ja -aruga koju toon, kiidavad nad mind takkapihta. Aga Maanul on õigus, et allikaid tuleb hoida.“

Mõne päeva pärast, enne kui Ruut pidi mõisa viinavoori minema, lõi tal äkki kitsi põlve. Lõi kohe nii rängalt, et põlv nagu harmoonik krääksus. Vanamees lasi tuusija kutsuda, see luges kitsisõnad peale ja pani soojust loomasõnnikust mähise ümber; ometi abi sellest ei tõusnud.

Maanul tuli isa asemel küüti minna.

Vaevalt oli mõisa viinavoor võsa varju kadunud, kui Ruut asemelt püsti krapsas, ennast riidesse rabistas ja ussaiast hobusega välja kihutas. Naine jäi talle sikkus silmadega järele vaatama.

Ruut sõitis Seeru-lelle poole. Seeru-lell oli noorpõlves mõisas teeninud, tundis kirja, oli palju ringi käinud ja tal oli mitu keelt suus. Seeru-lelle tunti sihukese mehena, kelle sõna nagu aamen kirikus maksis.

Lõuna paiku jõudis Ruut pärale.

„Vaata nalja, va rebaselina tuleb meile,“ ütles Seeru-lelle naine.

„Ega tulijat keelata saa,“ vastas vana Seeru ning kutsus sugulase sisse.

Kui Ruudu toodud pipranapsi mekitud oli, kõneles mees lellele tuleku põhjuse ära.

Lell kuulas, vahtis pajaaknast välja ja venitas vastuseks:

„Kohe mitte ei meeldi mulle see asi.“

„Me allikaid rohkem ei puutu, kui et kella tõmbame välja. Ikka tasa ja targu. Sina loed kirjamärgid ära ja uputame kella kohe tagasi. Pikkamööda ja tasakesi.“

Ruut ootas vastust, aga lell vahtis ühtesoodu paja-aknast välja. Nii pidigi Ruut ise jätkama: „Kuld ei või kaugel olla ja seda peab seal lähedalt vedelema, kui maa-alused veesooned tükke kaasa toovad.“ -Ruut piilus jälle vana Seeru poole, aga see ei teinud teda nägemagi. Vadsa peremees kõhatas kergelt ja kõneles edasi: „Need imelikud kivikesed, kus päikese- ja kuupaiste pidi sees

istuma, need tühjad las jäävad," Ruut lõpetas rõhuga: „Poolevõrra varast võid endale pidada. Sedasamune et, kas lööme käed?“

Nüüd viis Seeru-lell pilgu paja-aknalt Ruudu näole. Ta pikk hall habe vabises kerges tõgamises:

„Ei ole see varasaamine ega käelöömine nii kerge ühti. Et kargab kui kirp ise põue — kõigepealt tuleks targa juures ära käia.“

„Targa juurde minna ei saa. Lugu peab nagu oma naba paika jääma," ehmus Ruut.

„Kuidas sa ilma sõna väeta ussid taltsaks teed?“ päris Seeru-lell.

„Ussid praegu jo tera loiumad. Võtaks tulelondi kaasa ja notiks või mõne maha," arvas Ruut.

„Aga veel kõneldakse sihukest imelikku asja, et veevulin pidi teinekord inimese magama panema. Et siis veehaldjatel võim käes.“

„Seda ep maksa peljata. Kui üks veteema tütreid inimese poega on armastama hakanud, ei tee ta siis poja isale ka midagi," seletas Vadsa peremees.

Aga Seeru-lell arvas endiselt: „Ilma sõna jõuta ep maksa ikka minna.“

Veel tuli pipranapsi proovida, enne kui vana Seeru maailma asju tera roosamas valguses nägema hakkas ning venitas:

„Kui sedasi võtta, siis kaasa ma ju minna võiksin. Temp jääb sinu teha.“

Sai Vadsa peremees ära sõitnud, küsis Seeru-lelle naine:

„Mida tema tahtis?“

Lell lõi käega: „Ah, mida Ruudul ikka tahta. Sügistöödega sabas. Lubasin talle paari härjaga appi minna.“

Järgmisel ööhakul ootas Ruut allikate ligidal. Ta oli juba pärastlõunal targu kangid ja kaevamistarbed Kuupemäele toimetanud. Ka oli ta sulatõrvas takku leotanud ning varte otsa pistnud.

Mihklikuu öö laotus üle maa. Tähed põlesid vaikse leegiga. Jõku jõe poolt tuli külma auru. Vanakuu täis pale vaatas alla, kallates maa hõbedase paistega üle. Varsti võis ligemale tulevate rataste loginat kuulda. Seeru-lell jõudis pärale. Lelle olekus ei olnud enam pipranapsi roosat valgust, vanamees vaikis mornilt, nagu tahtnuks rõhutada, et sai korra hullust peast sõna antud. Ruut hakkas nii kui ennast süüdi mõistes rabinale kõnelema:

„Ma käisin juba Kuupemäel ringi ära, ussirahvast ep olnud

liikvel näha. Kui me tasa ja targu toimetame, ei saa külas ükski hing teada, mäekülge varjuks ees. Ja kes nüüd kesköösi Jõku jõe luhtadel ikka ringi roidab. Kui mõni juhtubki tuld nägema, arvab ülelendava krati olevat.“

Seeru-lell ainult urises midagi arusaamatut vastu.

Ruut ees, vana Seeru järel, nii liiguti sammhaaval allikatele ligemale. Lõpuks olid mehed lätete juures ja Ruut ei suutnud ennast pidada:

„Ma jo ütlesin, et ussid juba loiud," aga mõtles endamisi edasi: „Kui ma selle kullanoosi välja toon, annab tüdruk vaat et mu suurele varbale suud. Kuidas ta kahe palja käega ikka oleks tallu tulnud.“

Sealkohal jättis Ruut mõtte katki, et ta seda veest tulevat naisterahvast juba ette pelgab. Kes ütleb, et teine näki tõust ei ole?

Allikate juures süütas Ruut veel teise tulelondi. Selle paistel tundus rahulikult voolav läte tumedana, ainult pinnal lõi virvevesi sädelema.

„Mis sa vahid, hakka peale, ega me siia öömajale tulnud," ütles Seeru-lell, astus kaugemale ja raius piibule tuld.

Ruut sundis ennast rahule ning vajutas pika teiba allikasse.

„Sügav teine, sunnik, kah kui kaev. Siin on päris tükk tegu kella väljatoomisega," mõtles Ruut endamisi. Ta hakkas allika-põhjas teibaga müttama. Vesi muutus sogaseks. Mõne aja pärast lausus Ruut ähkides. „Tule nüüd sina ka ja proovi. Ega see sul tükki ära ei võta. Näh, mitte ei juhtu külge puutuma, aga kell on siin põhjas. Ega suur kirikukell ritsikas ole, kes näpu alt välja kargab.“

„Ise jagasid juba kulda," vastas Seeru-lell teivast enda kätte võttes.

Ruut lükkas oma üle valla tuntud loperguse kaabu kuklasse, haaras labida ning hakkas allikaservas kaevama.

„Mida sa, pimevaim, nüüd teed?“ küsis vana Seeru.

„Kas sa ise ei näe? Lasen vett madalamaks. Kui ta tükk aega mööda mäekülge alla pahiseb, peab jo kell nähtavale tulema.“

„Ruut, ära kaeva... ära rohkem kaeva... mul jo seitsekümmend turjal, aga ep ole sihukest patutegu näinud. Jäta allikas rahule," kõneles Seeru-lell. Kõneles ja tundis pelgu, tahtis ära minna, aga jätkas nagu endast välja astudes kella otsimist.

Sel ajal, kui Ruut ähkides allika üht serva lõhkus, tõusid

lättelest kangaspuud ja siredad tüdrukud. Terve Kuupemägi sai nobedaid kudujaid täis ja neid tuli üha rohkem ja rohkem juurde, et allikat tühjaksjooksmisest päästa.

Ei olnud varaotsijate silmadele lubatud näha, kuidas veelaste valged tipulised mütsid ja kaeluspõlled, hõbekarralised undrukud ja juuksed üha paksema mudakorruga kattusid, nii et veekudujad varsti kui mudakujud välja nägid. Ja ehkki mäeküljest allapahisev vesi elujõudu kaasa viis ja nende silmi tumestas, sõtkuti viimast jõudu kokku võttes tallalaudu ja heideti kotspoole. Väike osa veekangast ei voolanud mitte nirena lättele, vaid tõusis õhku ja jäi sinna üha tiheneva uduna hõljuma, nii et varsti mõne sammu kaugusele ka midagi näha ei olnud. Songitud allikast sõitsid välja unereed, hiirhallid pisikesed unehobused ees, hobustel porikarva linnid küljes.

Lättemõnitajad ei võinud näha, kuidas unehobused hakkasid nende ümber kurapidi päeva ringe tegema. Kihutasid ikka kurapidi, ikka kurapidi, laotades unevõrke, sirutades suiguniite.

Kuupemäel sündisid imepärased lood edasi. Äkki pupsatas Seeru-llel nii mesimagusalt naerma, nagu oleks ta teab kui palju kallist pipranapsi pruukinud või loeks härjavärsi eest saadud rahatükke. Äti pale hiilgas justkui sulavõiga üle valatult.

„Ruut, põrgu päralt!“ hüüatas ta, „me songime kui kaks pimedat vallasanti teibaga allikapõhja, aga kellal, näe, ninaots veest väljas.“

Ruut oli tuld näidanud. Nüüd märkas ka tema äkki kella. Ta heitis tulelondi käest ja hüppas nagu arukaotanu vette, viskas ennast kõhuli kella peale, haarates mõlema käega selle libedast otsast kinni, sest mine hullu tea, vahest kaob teine kui lutsukala suisa käte vahelt ära.

„Viska kõis ja too härjad ligemale!“ puristas Ruut mudases vees. „...Nüüd ta, sunnik, mu käest enam ei pääse!“

Seeru-llel hakkas kui täispuhutud seapõis krõbisema, astus ähmi-ga ühe maa peal susiseva tulelondi surnuks, torkas teise otsapidi mulda ning jooksis oma kangete jalgadega veoloomi tooma.

Varsti hakkas kell tõusma. Ta kergitas põhjast üles liiva, aga liikus pikkamööda allika ääre poole. Kõik see sündis imeliselt haudavas helenduses ja meeste äraütlemata muheda naeru saatel. Naer tuli nagu väljastpoolt varaihkajaid.

Kui kumisev kirikukell oli kaldal küljeli keeratud, tõstis lell

tulelondi, süütas veel teisegi ning luges kella siseküljele peidetud märgid ära. Siis ajas ennast sirgu ja lausus ulbaku poisikese kombel ikka naeru kõhistades:

„Kuld jo siinsamas. Sina, Ruut, seisad tal, kuidas üteldagi, õkva kukla peal. Võta, jah, jalg maad põhja ja suska labidas mulda.“

Ruut oli üleni mudane ja märg. Ometi ei tundnud mees külma, tal oli pigem teadmus, et istub kodusoojal saunalaval. Nii kui Vadsa peremees labida mulda vajutas, kõlksatas selle tera millegi vastu. Veel paar labidatäit ja varsti kerkis kuhjaga täis rahapada kahe mehe jõul üles, lüües tulelontide valguses tuhandeid kiiri pildudes sädelema.

„Sa valgehobusevaras!“ vajus Ruudul suu vapustusest lahti.

„Püha pilverist!“ mekutas Seeru-lell.

Aga siis hakkas Ruut rabistama, nagu oleks mesilinnu käest susata saanud:

„Seeru-lell, laseme nüüd kella tagasi. Ja paneme ajama... juhtub veel mõni peale. Inimese hing jo ahne ja kuri...“

Kui kell lättes tagasi ja rahapada vankrile vinnatud, arvas Seeru-lell:

„Allikat peaks terakese nagu kohendama. Ta näeb välja kui üks mõnitatud naisterahvas.“

„Kas sa oled segi või? Kõigepealt viime kulla varju alla. Küll ma hommikul allika korda teen. Nii kui pruudi altari ette minemiseks.“

Ja siis tuli imelik, roiutav, värvilisi unesid täis tukastus. Naerud olid naerdud ning unustatud. Ruut paotas korraks silmad ja suutis öelda:

„Kuule, härjad ei lähe sul õiget teed...“

„Ära muretse. Ma ise õpetust saanud mees ja mul on õpetatud härjad. Need viivad meid, kuhu tarvis.“

Aga ikka veel kripeldas une äärel võitleva Ruudu süda. Talle tuli kusagilt meelde jutt sõnast. Kas ei peaks praegu selle väge pruukima? Vadsa peremees teadis nagu üks õige talupoeg ainult viljasõnu ja neid ta vägisi huuli liigutades posistaski:

„Viskan rukist, ei lustet,
viskan otra, ei ohakast,
viskan kaera, ei kasteheina,
viskan lina, ei n-ä-l-g-h-e-i-n-a.“

Uneregede killavoor ees ja taga, tormasid rahutud ja hirmu täis härjad mäeküljest alla. Tormasid Jõku jõe sügavate hauakohtade poole, mis pajude ja leppade varjus tumedalt läikivaina oma ohvreid ootasid.

Kui Maanu mõisa viinaküüdist tagasi jõudis, kuulis ta murest murtud ema käest terve tõe. Et isa Seeru-lelle pool käis ja ühel öhtul kodumailt kadus. Et järgmisel päeval tuli Seeru-lelle naine, hobune vahul, Vadsale ja kõneles, et nende härjapaar hommikul tühja vankriga koju tulnud. Loomad olnud vaevatud, nagu oleks neil painaja kallal käinud.

Nad olid tulistvalu Kuupemäele jooksnud. Jõku jõe ääres, veel enne lätete juurde jõudmist, olevat nad vees imelikke kivisid märganud. Need olid karvapealt inimese kujuga. Vesi virvendanud kivide kohal, pannes neid silmapilguti nagu kullaläikes hiilgama. Nemad rutanud, jalad nõrgad ja hirm kurku pigistamas, ligemale ja kohe muutunud kivid kurjalt mustaks. Kui tema alla kummardunud, näinud ta kõigepealt oma mehe, Vadsa Ruudu kivisse tardunud lopergust kaabulotti. Sinnasamasse ta põlvili vajunud... Ja Kuupemäe allikad olid peaaegu tühjaks lastud.

Nai ema viimased sõnad räägitud, kui ta poja silmis päris nõdrameelse pilku märkas. Maanu jooksis kui ussist nõelatud mine-ma.

Poolel teel nägi ta Kehu Sandrit. Maanule tuli vanamehe hoiatus meelde. Mõlemad jäid kohakuti seisma õiget sõna leidmata. Viimaks sõandas Maanu paluda:

„Õtle kas või ainus sõna.“

„Mida enamat minagi tean. Neid kahte muld vastu ei võtnud,“ lausus Sander. „Jäävad rahvale põlvest põlve silme ette. Kätt nende külge panna ei maksa.“ Vanamees neelatas ja lisas: „Kui enam hullemat ei tuleks. Kui nad sellega lepiks, mille võtsid.“ Tõstis siis uuriva pilgu Maanule ja päris: „Ega sina ei tea öelda, mida nad allikast otsisid?“

„...Vahest ikka seda kirikukella,“ suutis Maanu vaevaliselt vastata.

Ätt tunnistas Maanut tükk aega, enne kui ütles: „Ma tegin Kuupemäe jutti, aga allikad on nagu kaks linaleoauku.“

Järgmine suvi tõi pika põua. Päike seisis kui hõõguv ääs pilvitus taevas ja kõrvetas halastamatult, maaema veesooned kadu-

sid. Varsti hakkas mööda külasid kõndima nälg, hingedepaun kaenlas, vaevakott pihus. Kui janused inimesed ilmatarga poole pöördusid, et see sõnaga veesooned harutaks, lättepaelad sõlmest lahti teeks, vastas vanamees:

„Ei ole mina neid maaema silmi mõnitamas ega veesooni sidumas kälnud. Sihukest võimu mu käes ei ole, et ma kaevud täidaks.“

Aeg keris oma aastaringe. Järgmine suvi andis nii sooja kui ka vihma ja need, kellel eluvaim sisse jäi, kosusid uuesti.

Pärast ema surma tõi Maanu nooriku tallu. Tõi teisest vallast, sest oma küla rahvas vaatas pojalegi isa teo pärast viltu.

Noor perenaine oli tubli ja mõistlik inimene. Temast tuli talus otsaline nii sõnas kui teos. Vadsa kosus. Mõne aja pärast jooksis ussalas neli harjaspead ringi. Maanust sai teokale ja sõnakale perenaisele üksnes vari. Õhtuti istus ta tihti allikate juures, kaapis vanaemalt saadud preesi küljest hõbevalget ning kutsus Virvevett.

Allikad olid uuesti selged ja puhtad, aga Virvevesi jäi tulemata. Ainult läikivad kivikesed helkisid põhjast vastu ja Maanu korjas neid kuldliitrile seltsiks, tuletades seejuures meelde Virvevee juttu imelikkudest, imelikkudest kividest.

Pojad sirgusid, Maanu vajus kühmu. Vananev ja alaliselt vaikiv mees jäi võõraks isegi omastele. Ainult kõige noorem, Andustpoega, nähti alailma isa seltsis. Temale ilmutas Maanu ammu surnud vanavanaema ürgseid teadmisi, sõna jõudu ja loitse.

Kord küünlapäeva tuiskude aegu tuli Maanul õhtul tallis hobuseid söötes kange igatsus allikate järele. Ta viskas endale pikk-kuue selga ja kõmpis Kuupemäele. Mõlemad lätted olid pea-aegu kinni külmunud, ainult keskelt läikis sõõr haljast vett vastu.

Maanu istus kivile. Ta tundis, et tal oli hea, nii ütlemata hea olla. Jõku jõe luhad, Kuupemägi ja külad olid tuisu võimuses. Vilistav tuul tõi teravat, nagu hammustavat lund, aga seegi oli nagu emakäe paitus. Kusagil laulis pehme naisehää Vadsa esiemade laulu:

„Käost ma teinud käteräti,
piholinnust pika põlle,
laululinnust laudlina.“

Ja siis nägi ta uuesti kangast kuduvaid siredaid tüdrukuid. Nüüd olid neil veekarva suurrätid ümber. Ühe kangaspuu tagant tõusis Virvevesi ja istus Maanu kõrvale kivile.

„Lõpuks sa tulid,“ suutis Maanu öelda.

„Sa ju kutsusid mind,“ vastas Virvevesi.

„Ma kutsusin sind kaua. Aastaid kutsusin,“ kõneles Maanu. Ja lisas mõtlematult: „Sa ei olegi enam poriga koos...“ Rohkemaks Maanu keelel jõudu ei olnud. Virvevesi vaatas talle otsa ja tüdruku silmades oli kõik see, millest Maanu talle rääkida tahtis — nende kunagised lembeajad ja ühise leiva unistus. Maanu mälestusse jõudis Virvevee ahta soojus.

Aga veel tahtnuks Maanu jutustada Kuupemäe allikate itkust ja halast, mida ta peale lätterüvetamist kaua aega kuulis. Veelaste nutt lõikab isegi nüüd vahest ta unenägudesse. Õigete sõnade puudumisel jäi seegi ütlemata, missugust rõõmu ta tundis, et allika rahvas on talle andeks andnud.

Kui lättepiiga tõusis, et ära minna, jõudis Maanu terve olemus ainsale mõttele: „Virvevesi, jäta mind enda juurde.“

Allikatüdruk vaatas talle täis imestust otsa ja küsis: „Kuidas tahad sina, lühikese-ealine ja tuimade meeltega inimene, ületada piiri meie poolele?“

Maanu palus Virvevett: „Ulata mulle käsi.“

KURJASADU

Ühe talu läremaal, võseriku serval, seisis vana osmik.

Madala õlgkatuse all elas saunamees Matt oma suure perega. Nõõjaid sai ühtekokku kaheksa ja sellepärast tuli leivakäärud nii õhukesed lõigata, et neid kahe käega vastu võtma pidi, muidu oleks kallid suurõõm keskelt pooleks murdunud. Matt rühmas naise Elloga talupõllul tööd teha, Ello vuristas veel öösiti vokki lisaks või kodus taluperedesse kangaid. Ometi jäid leib ja leiva-kõrvane kesiseks. Mitu korda kõndis Matt oma tillukese malgamaa läbi, sihtis selle kõrval algavat sööti jäetud põldu, mis ulatus põndakul asuva vana kivikangruni välja. Kord võttis Matt väikse mättakirve kaasa ja kergitas heinakamarat. Selle all nägi mees musta, rammusat mulda. Nüüd oli kodapoolikul aru peetud. Ühel laupäeva-õhtul peale sauna kõndis ta tallu peremehe jutule.

„Leiba jääb napiks, anna see sööti jäetud põllutükk minule. Nääl kohe sihuke muld, et pista sõrm sisse, võtab tema ka juured alla,“ haaras Matt jutul sarvist kinni.

Peremees oli saunast tulnud ja mekkis odramärjukest. Ta käskis Matulegi tuua. Peremees pidas Matust kõvasti lugu, või õigemini — ta pidas lugu Matu kätest, teadis, et teist sihukest tööroovlit otsi tulega taga. Sellepärast ta küsimusele kohe ei vastanudki, vaid päris hoopistükkis:

„Kas sa, mees, tolle kivikangru nime oled kuulnud?“

„Kuidas ei ole? Kurjasadu on ta nimi. Neljapäevaöösiti pidavat kurjad seal pidusid. Ma juhtusin kord oma silmaga nägema, kuidas tulekera üle taeva lendas ja kivikangru kohal ennast maha laskis,“ kõneles Matt.

„Näh, ja ikka tahad neile paariliseks minna,“ lausus peremees nagu vastutahtsi.

„Kui mina nende tempe ei sega, küll jätavad siis mind ka rahule,“ jäi Matt endale kindlaks.

Nüüd vaatas peremees Mattu teraselt. Ju tal veel midagi hingetaga oli. Aga nähes teise kindlat tahtmist, ütles ainult: „Minu isa seal hakkama ei saanud, vahest tead sina vanu loitse enam. Proovi minugi pärast.“

Sellega oli asi otsustatud.

Järgmise pühapäeva varahommikul läks terve saunapere jäätmaale. Isegi kõige väiksem, ädalajalg, ukerdas ringi ja aitas vendade mättaid ümber pöörata. Suve läbi raadati pühapäeviti maad ja suitsesid alètuled. Tuul kandis kodapoolise õue kirbet põlengu lõhna ja öösiti hõõgusid udus tuled nagu tõnnisilmad. Sügis oli pikk ja lämmi. Vihm leotas mättaid, ja kui päike välja tuli, hakkas uudismaa aurama. Talutöölt koju jõudes jäi Matt aiateiba najal rinnutama ja võis nii seistes kaua oma tulevast põldu vahtida. Udupalakad hakkasid alla langema, ligidases metsas oli tikk toksimise lõpetanud ja heinamaadel karjaluik vaikseks jäänud. Vahele kõndis kodapooline uudismaale, haaras musta märga mulda pihku ning mudis sõrmede vahel. Muld oli rammus kui piima peal riisunud koor. Selline muld kasvatab leivalisa. Targu jättis Matt peremehe sõnad meelde tuletamata ja ka kivikangrust käis ta pilguga mööda.

Pika külma talve järel tuli äkiline soe kevad, nii et linnuristi päeval võis juba põllule minna. Poolele uudismaale taheti herneid külvata, teine pool oleks segavilja alla läinud. Matt küsis talusendale päeva vabaks. Ta oli juba enne päikesetõusu jalul. Mee tahtis üksinda veel aru pidada. Ent kui kodapooline kevadhommik hämutavas hämaruses põllu äärde jõudis, tundis ta põlvi nõtkuvat. Mustaval mättakühmudega kaetud põllul paistsid lapsepeasuurused munakivid vastu. Neid oli kivikangruni välja, oli esimesel pilguvaadatuna peratumatult palju, nagu oleks kurjakülv põhjalikul tehtud. Mehe aeglane mõte käis nüüd peremehe sõnade ja imeliku vaikimise juures ära. Siis sellepärast põld kunagi jäetigi! Ta oleks pidanud tõesti kõigepealt vanu loitse tundva targa juurde kõndima.

Aga samas tõusis kodapoolise südamesse niisugune raev, e kippus hingest kinni võtma.

„Laskis põllu valmis teha, alles siis näitas oma väge ja võimu. Irvitab töö ja inimese vaeva üle. Oota sa, kurjavägi, ma ep oleg nii heituline.“

Matt kõndis üle mõnitatud uudismaa kivikangrule. Tampis halli

del kivimürakatel, andes mõnele südametäiega jalahoobi, ja piilus ise pelglikult ringi. Talle tundus, nagu seisaks keegi ta selja taga või naeraks kõhinal pastlatalla all. Mees tegi südame kõvaks, istus ühele suurele kivile ja pidas aru. Lõpuks kõmpis koju, kutsus Ello õue ja kõneles naisega tükk aega.

Päikesetõusul läks kodapoolise töövägi kive korjama. Lapsed olid ka loost teada saanud ja pelgasid. Õhtuks oli tükk uudismaast kividest puhtaks kantud. Vastu ööd tuli Matt üksinda tagasi, vana kasukatorbak kaenla all. Otsis ühe põõsa varjus paraja koha valmis, laotas küljesoojaks kasuka maha ja hakkas vahtima. Pika päeva järel tikkus uni nagu painaja kallale. Matt oligi kerge linnusuike ära teinud, kui pehmed mütsatused ta ärkvele kiskusid. Istuli tõustes nägi mees hõredas udus lausa kivisadu liginemas. Kivid tulid madalal maa kohal õõtsudes nagu nähtamatutes peodes kantuna ja kukkusid rida rea järel mullale. Samas jõudis temani juba varem kuulnud kõhisev naer. Üleni väriseva ja vesihernes kodapoolise silme ees jõudis kohale viimane kivilasu ja kukkus põlluveerele.

Kurjasadu oli uuesti teoks saanud.

Võttis aega, enne kui mees nähtust toibus. Ta tahtis vanduma hakata, aga sai sõnasabast kinni. Matt vantsis koju, seisis tükk aega ussalas, siis läks sisse ja Ello kõrval lamades kõneles, mida nägi.

„Jäta see põld rahule. Ei meiesuguste vägi nende vastu saa,“ hakkas Ello hädaldama.

Paarirahvas rääkis sosinal hommikuni. Aga nüüd oli kokku lepitud, et Matt läheb targalt abi nõutama ja Ello annab tuusijale oma hõbedast rinnanõela meeleheaks. Naine hakkas hinges isegi lootma, et vanad sõnavõimud neid aidata võiksid, kui tark oma teadmisi ainult ilmutab.

Esmaspäeva õhtul kõndis Matt peale tööd külatarga juurde. Kõneles asja ära ja lõpetas: „Minu mõistus on otsas. Ole mees, ähha. Tead sa midagi enamat Kurjasaju kivikangrust?“

Ise asetas Ello hõbedast rinnanõela lauale. Tark tunnistas tükk aega Mattu, enne kui päris:

„Kas siis peremees sulle ei rääkinud?“

„Peremees kõneles selge sõnaga. Aga kaheksa suud on lauas. Leiba jääb napiks,“ vastas Matt.

Külatark mõtles jälle, siis rääkis:

„Minu võim ja vägi Kurjasaju kivikangru peale ei hakka. Küll

aga olen ma kuulnud, et kivivare asemel kunagi kas mõis, loss või klooster seisnud. Saksarahvas olevat seal niisugust kõlvatut elu elanud, alamaid piinanud ning palju verd valanud, et ühel ööl oli taevatuli hooned ühes purjus inimestega maani maha põletanud. Kurja hing on visa. Täiskuu öödel, neljapäeviti, hingede ajal, ja vahel ka mõnel muul ööl olevat nad uuesti platsis. Minu isa teadis rääkida, et need tuhveljalad jo oma elu ajal tulemaod olnud ja praegugi olevat Kurjasajus kratte ehk pisuhändu näha.“

„Neid olen ma oma ihusilmaga näinud,“ lausus Matt.

„Nii et seegi on õige. Sa võta oma hõbe tagasi, teda läheb sul veel tarvis. Mine Koiva targa juurde. Tol tuusijal on peale mele maa loitsude veel lapi saagusõnad käes.“

„Kust ma selle peratuma raha välja võtan, mis niisugune mees palgaks nõuab?“ ehmus Matt.

Külatark puhkes naerma.

„Ära muretse. Neil inimestel, kel salasõnad teada ja silmad teistest enam näevad, neil ei ole näpud vara järele väljas.“

Kui Matt juba ussaias oli, hüüdis tuusija ta tagasi.

„Pidingi unustama. Pista üks väike kivi Kurjasajust hõlma alla ja näita Koiva mehele.“

Laupäeva õhtul hakkas Matt astuma, Ello rinnanõel põues, Kurjasaju hõlmuline kaasas. Õnnekombel sai kodapooline kevadisele laadale mineva peremehe vankripera peale. Aga linnast Koiva äärde jäi veel lahmakas maad. Ometi ligines Matt juba päikesetõusul targa majale. Väsinud mees toetus vastu puutüve ja vahtis tükk aega üksikut onni jõekäärus. Ta ei söandanud kohe sisse minna. Lõpuks tõmbas mehe liikuma mõte laste leiba ihkavate suude peale. Matt ei olnud veel paari sammugi teha saanud, kui majauks avanes ning pikkade haillide juuste ja halli habemega ätt välja astus. Tark tuli aeglasel sammul talle vastu. Tal oli seljas nööriaga keskelt kinni tõmmatud paklane pikk-kuub ja pihus kadakane kepp. Kui nad kohakuti jõudsid ja tuusija talle otsa vaatas, tundis Matt nagu sipelgaid üle selgroo jooksmas. Koiva tark peitis muige habeme varju ja lausus:

„Sul pikk tee selja taga, murekivi südamel, tule. Oled ometi asjuline.“

Nüüd võttis mees julguse kokku ja kõneles:

„Tulin su juurde tõesti pakilise asja pärast. Ju sa vist oled see Koiva tark ise?“

„Sedasi mind kutsutakse küll,“ noogutas vanamees nii lahke näoga, et Matule südidust juurde tuli. Aga kui mees asutas oma lugu seletama hakata, pani tuusija käe ta õlale ja ütles: „Istume Kõnele. Võib-olla annab ära arvata.“

Nad võtsid üsna vee piiril kohad sisse. Päike hakkas tõusma, udu hõrenes, kerged virved löid kullapaistel sillerdama, selges vees vilksatasid kalamaimud silme eest mööda. Hänilane pildus jõepervel hända ja mets helises ümberringi nagu suur kannel. Jõekalmused ja maavitsa noored võsud lõhnasid uimastavalt. Tuusija ei võtnud kohe juttu üles, vahtis vette, ja ei passinud Matulgi alustada. Vanamees ta kõrval oli nagu sügavas mõttes võ hoopis kusagil ära. Alles tüki aja pärast jõudis ta meel tagasi. Ätt pööras halli pead ning lausus:

„Anna oma hõlmuline minu kätte.“

„Kust tema mu kurja küüsisist toodud kivi ära teadis? Ja näe, ei ütle sõna otse välja, ju seegi ta tarkuste juurde käib,“ mõtles Matt ning hakkas rabistades ja omaette pomisedes kivi põuest otsima. Aga kohe manitses tuusija:

„Tasemini, tasemini, mees. Niisuguseid asju tuleb hiljukesi ajada. Sa ju tulid siia sõnast abi saama. Sõna oli enne meid ja jääb meist maha. Sõna jõud on äraütlemata suur, ometi pelgab temagi tühja tuule tagaajamist ning liigset pruukimist. Aga sina tahad nagu sõge karjapoiss talle harmi peale ajada.“

Nüüd ehmatas Matt ennast päris tummaks. Higiseks tõmbunud käega kobas ta mööda rinda, kuni leidis puhta linase riidetüki sisse köidetud ja nõõriga kaela riputatud kivikese üles. Kui rinna-soojaline Koiva targa pihus oli, uuris vanamees seda igast kandist. Siis tõusis ja lausus: „Oled väsinud. Mul lakas heinu. Maga, kuni sind äratan.“

Matt vajus unne nagu kivi sügavasse järvepõhja. Koiva tark pidi teda tükk aega raputama, enne kui mees silmad lahti lõi ja istuli krapsas. Ussaias ulatas tuusija Matule kivi tagasi. See põletas, nagu oleks tulest tulnud. Ätt kõneles:

„Kuula nüüd ja jäta kõik karvapealt meelde. Kurjasaju kurjadel on Moosese Seitmenda raamatu tarkused teada ja võitlus nende vastu saab sul raske olema. Aga proovima peab. Kivil on nüüd lapi nõidade loitsud küljes ja igivanad salamärgid peal. Need peaksid väelt ja võimult kangemad olema kui Kurjasaju omae tarkused.

Nel ajal, kui sa magasid, laususin sullegi kaetuseloitsud külge.“ Tuusija tegi juttu tillukese vahe, et ta sõnad Matule selgesti meelde vajusid, ning jätkas: „Kuju jõudes kõnni neljapäeva südaööl Helme allika juurde ja kraabi rinnanõelalt, mis sul põues on, hõbevalget. Kui läte silmapilgu võrra keema lööb, on ta su palvet kuulda võtnud ja aitab. Ammuta puhta savikruusiga vett ja niisuta silmi. Võta veel vett ja joo. Võta kolmaski kord vett ning piserda kivi. Kohe see sammud Kurjasaju kivikangru poole. Seda, mis sinu silmad näevad, ei tohi ükski inimene teada, muidu kaotad oma hinge. On Kurjasaju tembud kõige suuremas hoos, võta kivi pihku ja astu nõiaringi. Sõnad, mis tarvis lähevad, õpetan sulle kätte.“

„Mida mu silmad seal näevad? Vahest ilmutad terakese, et ma jo enne valmu kergitada võiksin,“ palus Matt.

„Su lausutud sõnad päästavad tulerahva kütkeist valla.“

„Niis tulesõnad...“ pomises Matt enamat suutmata.

Koiva tark kõneles pikkamisi: „Jah. Pea meeles, Matt, kivid on vanaigise tule sünnitatud, nad ometi tulelapsed. Tuld on me elvanemad alati pühaks pidanud ja tule võimu usuvad kõik rahvad. Ainult et tulega tuleb nagu sõnaga ettevaatlikult ringi käia. Kui sinu sõna ja sinu hingejõud kurjade omast üle käib, oled võidumees. Õigus seisab ometi sinu poole peal, õkva su kõrval. Hakkab kurjavägi taganema, märgi ära koht, mille ümber kivikingad pillerkaari pidasid. Aojal viska seemnevili õela meelevallast vabaks saanud mulda. Viljal on kui emal ikka õnnistus küljes. Ainult see üks sõõr, kus nad iseäranis oma tempe tegid, jäta puutumata. Seal ei võta põld veel viljatera vastu, või õigemini, seemnel ei ole jõudu võrset kasvatada.“

Jälle laskis tark sõnu Matu omaks saada. Õige tüki aja pärast õpetas ta edasi:

„Namasse kurjade poolt neetud sõõri mine jaaniööl. Siis peaks vägi ja võim sinu poole peal seisma.“ Koiva tuusija vaatas talle terasel pilgul otsa ja lisas: „Nüüd kuula hoolega, ma õpetan sulle sõna sõnumist.“

Matt kuulas ahne uudishimuga targa loitse ja jättis saagusõnad karvapealt meelde. Kui tark õpetusega ühelepoole sai, tõusis Matu südamesse hirm, et temal vaesel mitte ühtki rahatükki hinge taga ei ole. Kartus tõi sõnad keelele:

„Kui ma Ello rinnanõela pealt Helme allikasse hõbevalget

kaapima pean, siis ei olegi mul sulle midagi meeleheaks anda. Nüüd laskis Koiva tark ivakese naeru ning lausus:

„Ära tasu pärast muret tunne. Raha on kui hernetera, mis kärmelt peost pudeneb. Mäleta mind uudseleiba alustades hea sõnaga. Sõna lendab tuule tiivul siia. Kõnnin ja tunnen, kuidas tänusõnad pääsulinnuparvena mu ümber tiirutavad ja sidistavad.“

Matt vaatas rääkijale nagu arukaotanule otsa, sest ei olnud ta kunagi varem niisugust juttu kuulnud. Aga Matu näoilme tõi vana tuusija suule mõnusa muheluse, nagu oleks tal suisa hea meel oma mõistuse nõtrusest. Matt kogus ennast küll kohe ja venitas:

„Sedasi jah... nende pääsulindudega... mul kodus kah suitsupääsukesed, sidistavad teised või nii... eks nad tühjad või siis tuua ka seda sõna... kui just teisiti ei saa.“

Tark ei lausunud selle peale midagi, ju ta mõte käis juba teab missuguseid radu. Ätt ulatas Matule linasest riidest kotikesest ja kõneles:

„Panin sulle teele moona ühes. Mine nüüd ja toimetage mu õpetuse järgi ja ära sõna sõnumise tarkusi segi aja. Enne Kurjasajule minemist rüüpa sõõm koolnuehmatuselu leotist.“

„Toda võib, Ellol leotis sängipeatsis. Ja küll ma, jah, tolle sõnumiga hakkama saan. Ole terve, hea inimene.“

Teinud paar sammu, jäi Matt uuesti seisma.

„On sul veel midagi hinge taga?“ päris Koiva tark.

Kodapooline kõhkles.

„Tea seda asja ja hinge, aga kui seesamune sõna jõud peale võtab, võiks põldudel ülepea kivid ära kaotada. Nende reotutega jo esiisadest saati rinda katsutud, aga jagu teistest ei saa.“

Nüüd kortsutas tuusija nagu pahaks pannes kulme.

„Matt, minu sõna käib Kurjasaju kivikangru peale, ei rohke-male.“ Tark vaatas kodapoolisele otsa ja lisas: „Ära taha võimatut. Ja kas sa ei ole sellele mõelnud, et elulätteidki on mitut moodi. Iga kivi, millest sinu jõud on jagu saanud, muutub sulle murest rõõmuks, rääkimata kivipõllu leivast, kus seitsme vägimehe rammu sees.“

Matt sai aru, et ta tahtis oma ahnuses liiga palju, lõi pilgu maha ja andis jalgadele valu. Ta tundis ühtaegu võõrastust või isegi pelgu kummalise Koiva targa ees. Aga samas jõudis kohale hirm, et ta saagusõnad segi ajab või et jaks mehepoja äkki maha jätta.

Kodus oli Matt Ello küsimustele tumm nagu kala vees. Kui naine juba teab mitmendat korda juttu ürgas, kohmas mees lõpuks:

„Kas sa ise ei näe, et mu suu seitsme tabalukuga kinni seisma peab.“ Oli hetke nagu kaheldes vait, aga siis lisas: „Kae, lugu on praegu sedakanti, et kui ainult pääsukesed me ussaiast minema ei lendaks...“

Ello taganes ja läks sõnatult leiba ahju panema. Pätse voolides ja silitades, neile jätkumärke peale vajutades jõudis naine viimaks otsa juurde, et ta mees on ära tehtud.

Neljapäeva õhtul täpselt kesköötunnil kummardus Matt Helme allika kohale ja kaapis Ello rinnanõelalt hõbevalget vette. Nagu oleks sätendavas hõbedapudemes sulatuli hõõgunud, lahvatas allikas kihisedes keema, ta põhi lõi lugematus värvitules sädelema. Palang kustus kohe, virved vaibusid ja taas kumas põhjavalgus rahunenud vee kohal.

Matt kogus ennast ivakese.

„Kae, kus vigur,“ mõtles mees ehmatuse ja imestusega, tammudes jalalt teisele. Veel jõudis mõte pähe: „Kui jo algus sihuke on, missugune siis veel lõpp tulla võib? Ellole ütlesin, et olen õitsil. Kui minuga midagi juhtub, jääb valetamine mulle kui tõkat külge.“

Nii asjad läbi mõelnud, ammutas Matt kadakaokstega puhtaks suitsetatud savikruusi täie vett ja niisutas silmi. Kohe tuli mehele tunne, et ta veel mitu silmapaari lisaks sai. Pärast vee joomist hakkas kodapooline mõnusalt muhelema. Tal oli kangesti naljakas tahtmine kas või pilve veere peale karata, sealt alla vaadata, mõisa poole sülitada ja saksa kombel jalgu kõigutada. Lõpuks võttis Matt kaelast kivikese ja nõrutas õpetuse kohaselt sellele allikavett peale. Ja kas sa hullu näed, südamekõrvane, sooja hõõgega kivi nagu liigahtas, otsekui oleks hõlmulisele liha peale kasvanud ja talle hing sisse puhutud.

„Sina, Matt, ära nüüd millegi üle imesta. Hakka aga astuma, tulgu järgmisel silmapilgul või puupeaga nuge taevast alla,“ andis kodapooline iseendale käsu. Vaevalt oli ta orust mäele, poolkuivanud oksliku puu juurde jõudnud, mida rahvas haarapeaks nimetas, kui kuulis selja taga raginat. Matt ei kohmanud veel ümber pöörata, kui sai paraja vopsu kuklasse ning temast vihises saba miilates ja suitsedes mööda kratt, viljakott hambus. Tulesaba kadus üles-alla vongeldes hõreda kevadudu sisse. Aga sai Matt pilgu tõsta,

siis nägi ta küla kohal veel üht pisuhända kurjatööd tegema. Hämutava taeva taustal paistsid mõlemad nagu sabaga tähed või keravälgud. Temast möödavuhisenud sirr liikus kivivare poole, teine tiirutas ühe kodapoolise tare kohal, laskus saba särtsatades alla ja tõusis õige varsti, linapund hambus. Pisuhänna tee viis mõis suunas ja sinna, puude vahele, ta kaduski. Matt tundis viha tõusmas.

„Kae, mispäraast vaene inimene ikka vaesemaks jääb, aga rika vara juurde kasvatab,“ ähkis kodapooline.

Kurjasaju ligidale võserikuga kaetud põndaku peale jõudes viis mees pilgu kõigepealt kodutare kanti. Seda igaks juhuks ehkki koolnuehmatuselu leotis veel veres ringi käis. Osmiku õlgkatus oli kaskede ja vaevapajude vahelt näha. Lapsed magavad juba lavatsil ligistikku nagu räimepojad tünis. Ello on pruukostipudru suurmatangude tegemisega valmis, põhemolli aganikku tagasi tõstnud ja vaevutab nüüd vokki ning iseennast, kamber ju kevadöö valge. Puude ladvadki sulavad otsekui taevaga ühte.

Matt hoidis tükk aega silmad üksipulgi kodutare harjal, siis tegi südame kõvaks ja vaatas Kurjasaju poole. Ja kohe tundis mees nagu oleks ta kaheks tükiks rebitud. Parempool istus ikka veel pilveveerul edasi ning välgutas mõisa ja rikaste põlistalude poolt oma poolpidust jalavarju, vasempool aga vajus kõssi, otseku seisaks ta leivavilja laenul peremehe ees. Kodapoolise ülesharitud põllu asemel võimutses suur hallidest maakividest loss. Kivivare kohal kõrgus torn, mis tervenisti nagu mingisuguses rohekas tulehõõgus. Lossi katuse kohal ja torni ümber keerles paar tulesirri hammaste vahel röövitud vara. Uhke ehitus oli viirastuslik, kord kadus hoopis silmist, siis lahvatas äkki jälle pilgu ette.

„Kas sa kurja näed, missuguseid vigureid teeb. Endast ei ole enam muud järel kui kivihiik, aga teisel ei lase elada,“ tuli mõtte pikkamisi, kuid nii selgelt, nagu ütleks Matule keegi ette. „...aga mis ma, sõge, targutan, neil ju Moosese Seitmenda raamatutarkused abiks, või ikka toosama sõna, mille jõudu, väge ja võimu Koiva tark põrmukese mullegi ilmutas.“ Ja siis jõudis Matu arutamine sinnamaani „...et sai selle, noh, sõnaga, teinekord otseku sõklahunnikuga ringi käidud. Näh, ep ole iial mõelnud, et ju ainuüksi sinu teha, kas sa sõna nagu terava noaga teist inimest torkad, kõrvapetteks ja silmamoonevõtteks sulavõi moodi teda tilgutad, endal rusikas taskus valmis, ehk jälle toosama imelikku sõna nii

prüugid, et ta nagu soe lehmapiim enda ja teise südant kosutab... Tee, kust ma sihukesed mõtted pähe sain? Vahest tollest Helme allikast ja loitsude tundmisest. Peab see nüüd head või halba tähendama?“

Matt ei tahtnud sugugi tunnista, et nii targutades ta endale aega nõutab ja pelgu eemale peletab. Aga samas tuli otsekui muuletilvul vist küll Koiva targa enda käest käsk ja kodapooline ütles:

„Egas kedagist, pelgan ma palju tahes, aga lõpuks tuleb alustada.“

Matt võttis tuleraua ja taela, raius, kuni säde taela kargas ja tulelapsi sünnitas, siis päästis hõlmulise rinnalt, hoidis võimu võiva leegi kohal ning hakkas külge pelglikult ees ajades näebas-
maliku lossi poole nihkuma, ise sosinal loitse sõnudes:

„Tuli tumma, raud on valju,
tuli ei polda* tuttavaida,
raud ei raiu langusida.
Kui tuleb tule vahingu —
siis tulgu tule isanda,
siis tulgu tule emanda...
vaimu valgeja valagu.“

Sõna hakkas kohe oma võimu ilmutama. Niipea kui kodapooline oli tuleisanda ja tuleemanda välja kutsunud, lahvatas ümbrus leeki tões. Palangu sees hakkas kurapidi karusselli keerlema sädemetepilv, mis nagu kellegi käsul ja tahtel tihenes, ja äkki nägi Matt hõõguva hobuse kuju sündimas. Kohe ilmus tulise ratsu turjale tuline mees, tuleisand ise, pikk rüü suisa leegimöll, habe sinakas vuhisev tuli, veripunane vahingumärk vasakus käes. Ja samas sündis kappava ratsu kõrvale teine, sadulas peenepihaline tuleemand, juuksed taga kui veripunane tulemeri, seelikuhänd susisevaid tulekeeli tões, ümber pea sädemetelend.

Matt kohkus nähtust nii ära, et Koiva targa käest õpitud kaitse-
sõnad nagu iseendast keelele hüppasid:

„Suits mind ei sureta —
mina suitsu sugulane!“

„Tuli mind ei põleta —
mina tule tuttav!“

* põleta.

Ega tulemõll Matule liiga teinudki, tundus muheda naabrimehena ja kodapoolisele tuli kangesti niisugune tunne peale, et ta reheahjades istub ja soojamõnu saab.

Tulerahva kaitsel läks mees edasi ja varsti tundis Matt pastlataldade all vallikraavi kõikuvat silda ning kohe said lossi viiva raudväravad olematuks, nagu oleksid nad liblikatiivad õitsitukohal. Läbi ümberringi möllava palangu silmas mees nüüd jubasest lossi kõrgeid kitsaid aknaid, mis ka rohekat tuld tal seisisid. Kui nad madalast kangialusest läbi said, oimas kodapoolin kõigi oma meeltega kurja ligidalolu. Tulerahvas oli jõudnud lapsepeasuuruste munakividega sillutatud lossiõue. Nüüd taipas koda pooline, et ta uudispõld kurjade mänguväli on. Pikemat mõtlemata vahkviha uhades üle ihu, midagi veel nägematagi sõnus ta kõvähäälega tuleisanda ja tuleemanda põletamiskohina sisse:

„Tere, herra, musta mantli,
mina maani maksakarva.
Sul jalas kivised kingad.
Mul jalas pastlad.
Hirmutagu sind tuleisanda,
kõrvetagu sind tuleemanda!“

Nüüd nägi Matt kurjarahvast ja mehel oli tegu, et süda külmak jääks.

Kodapoolise pilgule avanesid kurapidipäeva ringiratast jooksvad kummalised olendid. Kõik nad lidusid vastupäeva niisuguse hooga nagu laksutaks neid kupjapiits tagant. Kõigepealt hakkasid silma mõisahärrad, kõrged kõvakübarad kuklas, hõbenupuga kepid kaenla all ja mustad hõlstid lehvimas, nii et nad kangesti hiiglasuur röövlinnu moodi välja nägid. Härrade kõrval jooksid proud pihad peened kui mesilasemal, heinasaosarnased kübarad kõikuma peas. Sekka juhtus ka piitspeeni preilisid, pikad kleidihännad punase siukarjana taga. Saksarahva keskel karglesid inimesesuured tökatikarva kassivolaskid. Kõutside silmad põlesid rohekat tules, vurrud olid aga teistel nagu purjus kõrtsimehel sorgus. Samas hüppas Matu pilku päratu suuri sokkusi. Olid nad muidugi nagu sokud ikka, aga kapsasid tagajalgadel seistes ringi, sarve muksude peal kõrge kõvakübar ja kõhul üle tulelõõmas punaka

millavate pikkade karvade kuldkett kulduuriga. Öisest kevadtaevast vajus alla, ringi keskele, tulesirre. Kratiid tõid hammaste vahel viljavihke, kotikesi kõliseva rahaga, linapundi, lihaveerandikke ning linnaemandate sillerdavaid ehteid.

Aga kõige enam pani Matt imeks ilmutiste jalanõusid — need ihuvarjud olid kõigil kivised. Kes jooksis ringi raudkivist saabastes, kes vilgukivist sädelevais ummiskingades. Sokkude kabjad olid põldpaost, kõutside käpad hallist maakivist.

Matule tuli meelde, kuidas kevadöö hõredas udus kivisadu liginas. Kivid tulid madalal maa kohal õõtsudes, nagu nähtamatutes pihkudes kantuna, ja kukkusid rida rea järel mullale. Samas jõudis temani ka juba varem kuulnud kõhisev naer.

„Kurjasajus ei leia saksad ka peale oma ajalist lõppu rahu ja teevad põrgutükke edasi. Tol korral olid mu meeled nii tuimad ja silmad pimedad, et ma neid ei näinud...“ tulid pähe palavikulised mõtted ja kõnelesid veel: „...Koiva tuusija tarkusel ep ole vist piire. Tema seal jõekäärus istudes ja tasakesi voolavat vett vaadates teadis ära, et neil kurjaviguritel kivikingad jalas on, minu osa oli see siin ainult välja öelda...“

Ja äkki tundis hiline ja ähmis Matt, nagu oleks sõna ta kõrval inimesekujuliseks muutunud ning annaks talle terves oma äratõdemata suures võimuses jõule lisaks veel väge.

Matt ei osanud endale seletada, kuidas kõik sündida võiks, ja selliseid mõtteid ei olnud ta elus eales mõelnud. Aga sealsamas, taevani tõusvas palangus, kaitsvate tulevaimude vahel edasi minnes, kurjadele ikka ligemale jõudes sähvatas peas veelgi hullem ning pentsikum mõte, nagu oleks ta enda süda kaheks saanud ja teine pool sellest kurja küüsisist vabastatud kivikeses asukoha leidnud, sest kivi hakkas pihus tema enda südame taktis tuksuma. Matt tahtis niisuguse rumala mõtte peale mehe kombel naerda, ent hakkas selle asemel üleni vabisedes hoopis sõnuma:

„Pööra ümber üheksa korda,
karga tagasi kaheksa korda,
seitse korda selgemini,
kuus korda kurjemini,
viis korda vihasemini!“

Ja nüüd ei olnud Matt enam Matt ise, ta toimis kellegi taht ning käsul.

Kurjasigitised ei märganud tulemõllu liginemist. Nad ei näinu põlevatel hobustel ratsutavat tuleisandat ja tuleemandat ning lugematuid tulelapse tantsu lüües vanemate ümber miilamas. I pannud helvetiilmutised tähele isegi seda, et leegid neil juba ü peade kokku lõid. Äkki vakatasid pillimehed, pragisevad tulelapse panid suud kinni, tulised hobused ei hirnunud enam. Selles hinge matvas vaikuses kostsid Matu sõnad nagu piitsapiu plaksatuse

„Saagu, saagu, ma sajatan,
saagu te sabavalule,
tuhande sirri tulele.
Kulu peale te kukkugu,
heina varju te vajugu,
mulla peale te murenegu.“

Saagusõnad viisid ta äkki sõõri keskele ja kivised kingad jookse ta ümber...

Samas kärgatas nagu äike. Lossimüürid lõid vankuma ning hakkasid punase lõõsa sees maa sisse vajuma. Kratid kukkusid alla moondudes mustadeks kassideks, kes kõrbevate sabade kärsat pagesid. Sokkudest said kühmus selgadega hiiratsid. Mõisasakste koos pidutsenud kõutsid tõusid palangus tulesirridena üles, aga langesid jõuetult tagasi maha. Saksarahva endaga sündis kummal asju. Kui härrased siiani ainult kiviseid jalavarje kandsid, siis nüüd said nendest kodapoolise pilgu ees üleni kivid. Kurjasaju suure kivimürakad. Ja maadligi vihisevate kivimürakatena nad Matu ümber lendasidki, otsekui kannaksid neid nägematud kotkatiiva või kellegi koleda käed. Veel silmapilgutuse ja kivid hakkasid Kurjasaju künka poole laperdama ning kukkusid seal valju kolina alla. Sel hetkel lahvatas Matu pastla kõrvalt, maa ihust, ümber ringi möllavasse tulemerde rohekas virvaleek. Tugev kärgatus niitis kodapoolise maha. Viimane teadvuseraas käskis tal kivike kõvasti käes hoida.

Kui Matu silmad uuesti nägema ja kõrvad kuulma hakkasid, oli päike juba tõusnud. Mees lamas kummuli, kivi kramplikult käes. Ümberringi lainetav udu kergitas ennast kõrgemale, kivide puhast põld sai nähtavaks. Võserik ning mets rõkkasid linnulaulu

Aeglaselt toimega kodapooline arutas tuleõõ sündmused läbi. Kompas igaks juhuks üle ka oma paklase hame ja püksid, et kas need tõesti kätchenud ei ole. Ei olnud. Matt ise oli nagu oma endises olekus, meeldunud õõ tundus unenäona, samas andis kivineedusest puhas põld tunnistust, et kõik, mis Matul meeles, oli tõesti sündinud.

Mees oli ühe jutiga püsti ja läks jooksupalu Kurjasaju kivivarele. Haudkivid lebasid endist moodi üksteise peal hunnikus. Kodapooline kõndis neist üle, tegi õige mitu ringi, siis istus ühele. Mees tundis kummalist kõditavat mõnu, et tema peale jäi, et tema lausunud sõna nende sõna põrmuks tegi. Ja lausa naer tikkus suunurka, kui ta mõtles, et istmiku all saksaemanda piht või musta mantlit kandva mõisahärra turi on. Igaks juhuks andis ta veel paarile kiviküljele mõne jalahoobi. Kivi jäi kiviks.

Kodus ronis mees lakka ja magas pika peataie. Kui ta järgmise pühapäeva koidutunnil külmituga uudismaa poole kõndis, olid ka lapsed juba põhust lahti ja sibasid isa-ema järel nagu kurepojad reas kividest puhast põldu kaema. Ello oli nii mõistlik, et jättis oma ärastehtud mehe rahule. Küll aeg ise asjad harutab ja Matu suugi lahti päästab.

Jaaniõhtul seadis kodapooline sammud põllu poole. Seal rohetas juba ilus oras, ainult põllu keskel mustas seitsme sülla laiune sõõr nagu värav maa alla. Isegi ühtainust heinanina ei tõusnud mullast. Sellesama sõõri pärast oligi Ello ükskord julgenud suu lahti teha: „...et ei tea, kas unustasid külvamata või... Külaski olevat lugu juba hammaste vahele võetud.“ Aga siis vastas Matt tühjast kihisevate sõnadega: „Kas sul, pimevaimul, sellest veel küll ei saa, et põld omaks tehti. Sa vist kisud sinnakanti, et asi otsu läheks. Need küla verisilmad ep puutu minusse.“ Ello jäi ehmunult vaht, Matt nohises terve päeva pahaselt.

Ta kiskus tuska veel mitu päeva. Kiskus isegi terake siis, kui ta orast maha sõtkudes mustava sõõri poole sammus. Vilja tallamist loetakse ju sihukeseks süüks, et kui sa ka ise tervete jalgadega oma elu ära elad, siis võib mõni mitu põlve hiljem selle riivatu teo pärast sandiks jääda. Matt mõttis sõõri keskkoha sammudega välja — karvapealt nagu Koiva tark talle õpetanud oli — heitis kummuli, võttis kivikese põuest, surus kahe pihu vahele ja jäi ootama. Täpselt kesköö aegu, kui kivi märku annab, pidi kodapooline oma viimased loitsusõnad lausuma.

Õõ oli kangesti ilus ja vaikne. Luhtadelt tõusis kerge uduloo. Küla poolt ja Rusi mäelt kostis pillimängu. Võserikus tiutsu unine linnunokk. Ajuti tõi pehme tuul aruheinamaalt maarjahein lõhna. Maarjahein pidi jaaniööil imeliselt lõhnama ja Andujaaga kodapooliseit, kes loitse tundis, oli rääkinud, et siis on maarja heinal imepärane jõud küljes.

...Ello oli lastega lubanud Rusi jaanikule minna. Kui tema kodu ära tuli, jäi naine väravatulba kõrvale seisma. Seisis ja vaatas silmad endal kurvad, aga näe, jõudis suu kinni pidada, ei küsinud kuhu mees läheb.

Aeg kulus. Matule tuli juba hirm, et midagi untsu läheb. Äärmiselt järsku tundis ta peopesades nagu kõrvetust ja hakkas, ise üles vabisedes lausuma:

„Mingu ära saksa viha,
kivi alla, kännu alla,
seitsme tuule taeva alla,
pange ta sõna sulusse,
manasõnad tal kolgu otsa,
rauakangi ta kaela peale.“

Pelgu tundva Matu silme ees hakkas sündima imelisi asju. Kui ta pihus elas, ent kas ta tema südame taktis tuksus, ei saanud Matu äärmiselt aru. Kodapoolise käte vahelt, otsekui kurjaküüsisist päästetu kivist endast, aga ometi maa seest kasvas välja sädelev virvalee mis pilguks nagu jaaniöine sõnajalaõis õitses, aga siis ikka kõrgemale tõusis. Ja sel hetkel avanes maa, või õigemini, ta hakkas läbi paistma kui selge veega allikas. Matt nägi all lossi kõrgel tornel, sakilisi kaitsemüüre, silmas ümber lossi mustavat vallikraavi pilk jõudis rasketele raudväravatele ja üle lossikraavi viivale kõrgemale sillale. Kodapooliku silmale avanesid sügavad keldrid, kuhu oli peidetud krattide poolt kokkuveetud vara — kõige muu hulgas tuhandes värvitules põlevaid kalliskive, kullast rinnaõelu, sõrmuseid ja hõberahahunnikuid. Aga ei varapaigas ega lossiõues, tallides ega värkstubades, ei suures köögis ega uhketes kambrites ei märganud Matt mitte ühtegi inimest. Kodapooliku aeglast mõtte jõudis sinnamaale, et näebastuslikus lossis ei tohigi enam kedagi liikvel olla. Mõtte kõneles mehele sedagi, et Koiva targalt loitsusõna kurjad alatiseks, ajast aega, kivivangi sulges. Kui

Matu meel ja mõistus sinnamaani jõudis, hakkas loss ähmaseks muutuma, otsekui oleks kellegi vallatu käsi allikavette peotäie liivheitnud. Kurjasaju loss kadus, aga selle asemel jäi Matu pilg ette mõranenud savipott, ääretasa hõberaha täis. Matt pilgutas uskumatult silmi ja ootas, millal siis pott kaduma hakkab. Aga savinõu ei kadunud. Ka hõbedahunnik sädeles ega mõelnudki ole matuks saada. Pott oma kalli sisuga hakkas hoopistükki talle vastatõusma. Kui selle serv ennast mullast välja oli kergitanud, sirutas mees kõheldes käe. Pott oli täiesti olemas, serv jäi sõrmede vahele.

Peitnud hõlmulise uuesti rinnale, piilus Matt pelglikult ümber ringi, et ega viimati kellegi paha pilk juures ei ole, siis tiris ta rahapoti välja.

Kodu lähedale jõudes nägi Matt, et Ello teda lävepakul istudes ootas. Ta tõusis Mattu silmates püsti, aga kui mees hõbedapoti maha pani, said naise jalad nii nõrgaks, et ta uuesti istuli vajus. Ometi ei pärinud ta midagi. Matt viis vara kõlguse alla, pani naisele käe piha ümber ja tõmbas ka tema varju. Kui ta Ello ootavaid silmi nägi, ütles:

„Homme võin ka tole viimase sõõri täis külvata. Mul nüüd sõn käes ja jõud pihus.“ Ja kui Ello näole selge pelg tõusis, lisa mees: „Nüüdsest on kõva leib ja leivakõrvane laual.“

Ello mõtles, et olgugi Matt ära tehtud, ta siiski oma, ning julges viimaks suu paotada. Ta ei küsinud, kust vara tuli, tahtis ainult teada, kas tal kurja küljes ei ole.

„Ole rahul. Ei ole. Temal mitte. Omas meeles arvan ma, et see kunagi sõdade ajal mulla sisse peideti. Ta kulub järje peal jõudmiseks marjaks ära. Vara oli meile määratud.“ Aga siis, otseku kartes, et äkki ütles ta sõna rohkem, kui tohtis, lausus tusaselt: „Oled mõistlik naisterahvas. Vaata, et sa küla peal ei hinga, siis on kõik untsus.“ Ning nähes Ello nägu, lubas: „Sõidame linna ja sa saad läbivillase undrukuriide ning siidirätiku nagu mõisa emandal.“

Ello poetas tillukese naeru. Just sellise, nagu kähtleks ta oma mehe aru juures. Ello kahtleski. Iga püstipime peaks ometi taipama, et tema Matt enam endine ei ole. Seda räägitavat isegi külas. Kes viie meelega inimene, liati meesterahvas, kannab kivi rinnal istub temaga isegi saunalaval, ei lase Ellol kivile näpuotsa ka ligi panna, nagu kisuks Ello kivi puudutades tüki südant Matul rinnust.

Himmetab va tühja hõlmuliseks. Nii kutsub peig teinekord oma mõraja. Muid kive vihkab Matt nagu vanatühi risti. Kui mõni aadressi ette juhtub, vannub mees tulist kurja.

Kui Matt oma perega mitu aastat varavalgest sitikapimeduseni rüüganud oli, võsa raadanud ja uut põldu teinud, hõbedast ka lisa võinud, jõudis elujärg niikaugele, et Matt võis uue tare ja suurema lauda peale mõtlema hakata. Vundamendikivid vedas ta Kurjasaju varest kohale. Kord, raske rahnuga rinnutsi võideldes, libises mehel ähkides üle huulte:

„Olete küll kurja teenrid olnud, katsuge nüüd heast ka aru saada.“

Mehe kogemata lausunud sõnu kuuldes pages Ello ehmunult kaugemale.

Kive vedades oli Matu pilk tihti nagu midagi otsides või leida lootes ringi käinud. Koiva tark oli talle küll ilmutanud, kuidas tulesirre tehakse ja mil moel nende lõpp tuleb, aga mõnda märki lootes Matt neist kivivares, rahnude vahel, leida, kuid ei leidnud. Ometi liikus pisuhändu küla peal veel praegugi, kuidas siis muidu vaese vaev rikka kätte saab.

Kord, kui üks pisuhänd suisa üle Matu ussaia lendas, pani kodapoolisest peremeheks tõusnud Matt tulemao sõnadega kinni ja lõi taevast alla. Ega ta krati hambust võetud vilja ja linapunda tallu jätanud, saatis valla vaestele. Ometi sündis külas jutt, et Matt põrgutsanda endaga kokku mängib.

Ei olnud mõnedel inimestel silmi mõistmaks Matu aukartust sõna ees ja tahtmist ligimesega aulikult ringi käia. Ihnsus ja kõrkus algavat rikkusest, aga Matt käis sellestki elutõest kaarega mööda. Halba sõna ei kuulnud ta suust karjapoiss ega teenijapiiga. Paljust ei saanud isegi Matu omased aru. Alati, kui peremees uudseleiva lahti löikas, läks ta pärast sööki väljamäele. Ello hiilis talle kord samm-sammult järele ning jäi imestusest tummana vaatama, kuidas ta mees ja laste isa taeva all lendavate pääsukestega nagu oma sugustega kõneleb. Matt oli nendega rääkinud kivistest põldudest, nagu võiks üks põld ülepea ilma kivita olla, või nagu ei oleks ta suurele kurjasajule iialgi piiri pannud. Aga kui mees jõudis murekivi juurest kivistõõmuni välja, siis sinna ligi ei küündinud Ello mõistus mitte. Aga seda sai naine küll selgesti aru, et Matt saatis pääsulindudega kellegi poole teele hea sõna, nii nagu oleksid head sõnad ja pääsulinnud leiva paarilised.

VAESE RAHARÄTT JA RIKKA KRATT

Jõuka Pillikse talu vaesel kodapoolisel lõppes nigulapäeval ühe talvesiga. Ju see õela silma kaetus oli, sest veel eelmisel õhtul oli loom ahnelt süüa larpinud. Terve pere oli kui meelest ära õnnetus tegi tühjaks pajapõhja ja võttis seitsmelt suult supivä. Kodapooliselt röövis ta pisku hingeraha. Koolnud looma kõrva silmavett tilgutades jõudis saunaie otsusele, et võiks lihast ka või seepi keeta. Lauditäis seebikäiasid on siiski parem kui midagi. Nii kõndiski vana Oolep „ülesse“, talu juurde, kurt peremehele oma õnnetusest ja kõneles linnasõiduplaanist. Peremees oli nõus hobust andma. Toogu Oolepi-vana talle linnast latiraud ja, suured pühad tulemas, teab mis ingervärki perenaisel vaja. Nende siga värskeks tegemata.

Oolep algas oma pikka teed linna pärast õhtusööki. Tahtis õhtuks sõtsele jõuda, sealgi oli paar asja joonde ajada, et varasimese kukelaulu aegu, edasi minna. Siis peaks ta ju hommikuseks aovalguseks linnas olema. Kui tal vagivastne poolkasukas selja oli, müügilina rekke istme alla paigutatud ja naise Epu tulusa õpetussõnad ära kuulatud, tõmbas Oolep viimaks ohjad pingule. Aga õkva selsamal silmapilgul, kui saan liikuma hakkas, lendas aia teibasse suur ronk ja kraaksatas.

„Kuulsid? Teab, mis tema sulle teada andis?“ jäi Epu murelikuks.

„Raha, mida muud. Ronk ju rahalind. Kui tema noka lahti teeb, pudeneb sealt selgeid hõbedatükke,“ katsus Oolep omagi ehmatuse rõõmsa näo taha peita. Kraaksatus oli mehe südant nagu terav noaga kraabanud.

Linnas müüs Oolep lina ära, ostis endale, mida tarvis, ja lisaks müüjale talupererele. Võttis lastele veel timpsaia kaasa ja keeras kaubahoovis otsa ringi. Oli juba keskpäevane aeg, pilvesabast langes tasa lumehelbeid ja puhanud hobune tõmbas kärsitult saani liikuma.

Kui Oolep linna suure vihusauna juurde jõudis, pidas üks uhke olemisega isand ta kinni.

„Hei, külamees, kas kaugele sõit?“ päris saks tukatikullast uuriketiga mängides.

„Kaugele. Ligikond päevatee on ees.“

Võõras astus ligemale ja kõneles:

„Ole meheks, tee mulle siis üks väike töö ära.“

Oolep viis pilgu isanda külmast punetavale naerukale näole ja sootuks tõsistele, päris muremustadele silmadele ning venitas kahtlevalt.

„Tea seda asja, ei mina saa vist härrale mingisugust tööd ette võtta. Mul peremehe hobune aiste vahel.“

Nüüd lõi isand linnunahkse kasuka päris lahti, võttis vestitaskust suure hõberaha, hüpitasku seda nagu peibutust pihul ja kõneles ise kerge tooniga:

„Hobusemees jäi haigeks ja sauna on kogunenud kena hunnik tarvitatud kasevihtu. Käsiksin nad ära põletada, aga ajavad ainult vingu. Mul endal aega napilt käes, võta kaasa, viska mõne versta pärast minema ja asi tahe.“

„Või sedakanti...“ sai Oolepi süda kergemaks, ise aga mõtles: „Ah sa malt, etskae, mida ronk kraaksus.“

Oolep võttis veel kaalumisaega, nuusates nohinal nina, ja vastas alles tüki aja pärast:

„Eks käsi nad, tühjad, siis pera peale visata!“

Isand surus talle hõbedatüki pihku ja tänas kui omasugust kätipidi. Aga see tegi Oolepi sootuks kohmetuks ja kergitas tera umbusku. Kui ta, vihavirn reepäral, edasi sõitis, pani vanamees piibutohi tossama ja arutas omaette:

„Kohe käsi pihku minusugusele. Sakstel on sihukesed peenikesed vigurid küljes. Kus ikka viskas raha! Mis inimesel viga visata, kui seda nõi nii laialt käes on. Ta maksis mulle kõva tüki koolnud seast kinni.“

Kodapooline sõitis mõne versta, peatas hobuse ja pildus juba

külmakahmu tõmbunud saunavihud reest välja. Kohendas isteko vanasse kohta tagasi ja näitas hobusele piitsa. Loom hakkas kõ jutiga sõitma.

Mõne aja pärast, kui Oolep istmekotti kohendas, märkas reepäral vihta.

„Tohoh hullu nalja, olen ühe minema viskamata jätnud,“ imestas vanamees ja lennutas viha laia kaarega teeäärsele põllule.

Siis sõitis edasi. Lund langes ikka veel tasakesi, hõbera soojendas nagu reheahi Oolepi põue ja verstad kulusid. Har sõitis keegi vastu või mööda.

Roobe kõrtsi juures Oolep peatus ja lubas endale kannu tumed õlut, mis kui mesilinnukeste magus kurgust alla vajus ning ih ringi käima hakkas. Kui ta terakese sooja peaga rekke istuda taht jäi vanamehe pilk uuesti vihale.

„Mida see siis tähendab? Kas humala vägi on minust õite pime kana teinud või? Viht pole ometi kirp, kes muna maha jätab, m hullult sigineb.“

Kodapooline pistis viha kaenlasse, läks kõrtsi taha, kaapis jalas sügava augu lumme ja mattis viha maha. Ära tulles sülitas ve korra tagasi, et näe, ehmatas teine inimese ära.

Nüüd nüpeldas mees hobust ja laskis kõva sõitu, nagu tahat ta lumme maetud vihast ruttu kaugemale jõuda. Miski ometi sund teda tagasi vaatama ja ets kae — viht oli endisel kohal.

Oolep tundis üle keha kuumakõrvetust, nagu oleks talle keet tulist leili äianud. Ta tõmbas hobuse robinal seisma, kobis reo maha ja võttis viha, et seda veel kord ära visata. Aga äkki tekk ta kõrvale vanamees. Ätt oli läbi külmunud: nina vesine, hah sorgus, kinnasteta käed päris sinised. Tulnukal olid seljas viletsa hilbud, peas päevinäinud lätu-lätu. Teise jala asemel seisis lume puutokk.

„Ära viska,“ manitses vana. „Ma olen kohe tagasi. Sa ostsid mu. Kinnitasid kauba käeandmisega.“

„Tohoh, püsti kurat!“ sai tüki aja pärast Oolep sõna keelele. „Seda see saksa mehkeldamine tähendas... Kas ta äkki mulle... mees ei julgenud edasi mõelda, vaid küsis kähku: „Kuule, kes õieti oled?“

Vanamees ta kõrval vajus kõssi.

„Eks ma ole see, kes vaese rikkaks teeb. Tajpad ju isegi. M

olen inimese kõige parem sõber,“ kõneles ätt nukralt ja külmast loidisedes.

„Siis ikka raharätt?“ tulid sõnad vaevaliselt üle Oolepi suu.

„Tema jah. Üks ütleb mu kohta kratt ja teine raharätt. Mõnes kihelkonnas räägitakse pisuhänd, teises tulesirr ja tulemadu. Heategijal ikka mitu nime. Ma ju toon naudi.“

„Ja kui vanakurjaga lepingu aeg täis saab, pärid peremehe hinge,“ ähkis Oolep.

„Nee käib ometi kauba juurde. Miks sa mind küll vastu võtsid?“ kõneles raharätt endise nukrusega.

Hirmust meelemõistuse kaotanud Oolep tahtis esimese jutiga ajama panna, aga ta käsi piitsaga jäi kui naelutatult õhku kinni.

„Ei sa pääse mu käest kusagile,“ kõneles raharätt vaata et peaaegu nutumaiguga. Oolepile endale tuli ka sihuke imelik tunne peale, nagu oleks tal kurjast kahju. Kodapooline küsis:

„Millal su peremehe leping täis pidi saama?“

„Viie aasta pärast. Ta parseldas mind sulle sellepärast maha, et ma ei jõudnud enam nii palju vara kokku vedada, kui ta nõudis,“ kõneles puujalaga raharätt alandlikult.

Oolep tundis, nagu oleks ling ta kaela ümber lobevamaks läinud.

„Viis aastat on päratumalt pikk aeg. Vahest annab midagi teha,“ mõtles mees ja ütles: „Või sedasi. Su peremees ei ole inimeseloom, aga kelmitükk. Mait sihuke. Mis sinuga siis ikka teha, istu peale. Näh, pane soe tekk jalgadele.“

Raharätt oli silmapilk Oolepi kõrval, kohendas endale teki peale ja kaebas:

„Imelikult hull lugu. Jala asemel on mul puutükk, aga lõhub teine nagu pärisjalg valutada.“

Oolep kuulas juttu poole kõrvaga, andis hobusele piitsa ja kogus tükk aega mõtteid. Ta teadis kurjakaupa ja hingemüümise lugusid, vanaisa oli loitsutundja mees olnud. Jõudnud otsusele, et siin ei aita enam midagi, pani ta piibu uuesti tossama ja päris raharättilt nagu hingeliselt:

„Sul väge ja võimu laialt käes. Kuidas sina jalast ilma jäid?“

Raharätt oli peaaegu terveni teki alla roninud. Ta lõdises juba vähem ja-kõneles vaguralt:

„Eks ta ole sedakanti, et minugi väel ja võimul on piirid. Mind võeti sõna abil taevast maha ja peksti vaeseomaks. Seal ma

jala kaotasingi. Sestsaati ei jõudnud peremehele ka enam talle koormat tuua. Ähvardas minust mitu korda lahti saada ja paristaski maha.“

„Mina olen kuulnud, et raharätid päeval kui mustad kassivolaskid parsil põõnavad,“ kõneles Oolep.

„Tõsi mis tõsi. Aga kas sa puujalaga kassi oled oma ihusilmaga näinud?“ vastas kratt.

Nüüd pidi Oolep alla vanduma. Ta ainult luristas piipu ja korra krati poole pilku heites nägi, kuidas see vesise suuga temal ninasoojendamist pealt vaatab.

„Tohoh, kas sinusugune ka seda va tubakaviha himustab?“ küsis Oolep.

„Ega minugi suu sarvest ole. Tobitaksin ikka terakese küll,“ vastas raharätt häbelikult, ja kui ta piibu oma kätte sai, ronis kärmelt istmekotile tagasi.

Kui nad tüki teed olid vähemaks sõitnud, lausus puujalaga raharätt:

„Jäta mind oma ulualla, nii on sulle parem. Piskuhaaval toon sulle naudi ka. Ikka sealt, kus küllus küllale liiga teeb. Eks ma lepingu lõppemise ajal midagi ette võtan. Muidu jääd kõigest ilma nii kui peni pehmest leivast.“

„Kae, kuis oskab öelda,“ mõtles Oolep, aga sedamaid lõi tema ka talupoja ahnus välja: „Vahest oled suure söömaga?“

„Mulle on terakesest hapupiimast ja lusikataiest suurmatangu-pudrust küll,“ lubas raharätt.

Koju jõudnud, viis Oolep puujalaga külalise, kes, kas tahad või ei, juba majuliseks arvatud oli, lammaste juurde lauta. Sel ajal, kui pere timpsaia sõi, tõi kodupooline talle sületäie puhast põhku küljealuseks, andis toidu ja otsis vana kasukatorbaku veel ihusoojaks.

Kui lapsed juba magasid, näitas Oolep Epule hõbedatükki.

„Taevarist, kust sa selle said?“ ehmus Epu.

Oolep jutustas loo ära.

„Nüüd oleme pütis,“ hädaldas Epu endale ehmatusega kas võ roosi rinda.

„Seda küll. Eks ma ole nüüd nagu ära panditud. Ohupõlves. Aga niipalju ma ütlen, et meiesugune saksa vigurite vastu ei saa...“

„Ja kus... kus see...“ Epul ei tulnud kuri sõna kuidagi keelele.

„Lammaste juurde panin teise. Ta on nagu utetall vagune. Äi nälginud ja külmavõetud, justkui oleks inimese süda rinnus.“
„Lähen vaatama...“ surus uudishimu Epus hirmu maha.

„Mis tuli sul nüüd takus on?“ püüdis Oolep naist tagasi hoida. Ometi kobis Epu välja. Kui ta tagasi tuli, sosistas ta vabiseva huultega:

„Ei olnud seal kedagi. Kasuka all lösutas ainult saunaviht.“

„Tema ennast igale vist ei ilmuta,“ jõudis Oolep arusaamisele. Nädala pärast kõneles raharätt oma toidutoojale:

„Kaua ma ikka armuleiba söön. Olen ju kosunud ka, kui käin korra veol?“

„Ära sa...“ Oolep tahtis öelda „kulla mees“, aga surus sõna suhu tagasi. „Mul veel hõbedatükk alles.“

„Seda raha ei tohi puutuda,“ sai puujalg vaata et kohe kurjakas.

„Või kohe ei tohi. Müüsin ta pärast jo hinge,“ seletas Oolep tusaselt.

„Sa oled kui pime kana, kes tera asemel kivi leidis. Kuul mu sõna, ära raha puutu. Aga minul on aeg ennast liigutama hakata. Kallid pühad teil ukse ees.“

„Jäägu mu laud pealegi tühjaks, ei lähe röövitud leib mu suust alla,“ kõneles Oolep. „Peale selle on külas varsti jutt lahkest Pillikse kodapoolisest veab raharätt naudi.“

„Rahva suu lai kui hame händ alt. Las räägivad... Mina lähen oma endise peremehe aitadesse. Seal vaeste vaev ja rõhutute raha. Kui ma terakese su perele toon, võtan ülekohut ainult veidi vähemaks.“

„Ta on õige südiks kosunud. Kõneleb kui õpetatud mees, sügas Oolep kitsikuses kõrvatagust. „Teab neid asju... Eks ta viikisu sinnakanti küll,“ venitas kodapooline.

„No näed!“ tundis puujalg kergendust.

Siis küsis Oolep: „Nii et sinust sai vaese mehe raharätt?“

„Kui sa neljapäeva kesköösi kohal oled, siis, vahest saab kõneles puujalg tühjakssöödud pudrukaussi Oolepile ulatades.

Neljapäeval, enne kesköist kukelaulu hiilis Oolep kõlgusesse. Mees läks, süüdistades ennast seejuures ahnuses. Uluall oli pime, et kodapooline sai ennast kobamisi pakuotsale toetada. Kui silmad ummispimedusega harjusid, märkas ta vihta. Aga kesköösi kikka kiremisel ei olnud saunavihta enam ollagi, keset kõlgu

seisais puujalaga vanamees. Veel silmapilk edasi ja vanamehe läti-läti löi suitsema, hakkas seejärel kui kuiv kadakaoks särinal põlema, pildudes ümberringi sädemeid. Oolep hüppas püsti ja taganes kõlguseukse poole, endal süda pooles sääres. Kohe lahvatas terve äti kuju tulelööma.

„Taeva halastus, nüüd põletab meid puupaljaks,“ jõudis veel mõte läbi Oolepi pea käia.

Kodapoolise pilgu ees tõusis tulesirr õhku, kõlgus löi valgeks kui jaanikuine päev, pisuhänd hakkas raginal maast lahti saama, ise hõõgus, sädeles ja hiilgas. Ainult puujala asemel oli nagu mustav viirg. Kõik oli nii pakki-palavalt sündinud, et Oolepi suust ei jõudnud veel hirmuhüüdu tulla, kui pisuhänd roovikute vahelt, katuseõlgi süütamata, välja lendas. Ussaeda taganenud Oolep nägi, kuidas tulelohe üles-alla võngeldes kaugenes ja lõpuks põldude taha ära kadus.

Nai kukk kolm korda kiredes esimest hommikut kutsuda, kui tulesirr läbi kõlgusekatuse alla langes ja põrandale püülikotikese, see küljetüki ning rahapunga poetas. Samas võttis ta vanamehe kuju tagasi.

„Vii nüüd naud ruttu ära,“ käskis ta valjult.

Kohkunud Oolep kahmas toodu ja kadus. Ta ei näinud, kuidas raharätt lambalauta liipas, inimese kombel soigus, oma puujalga triikis ja nagu uppuja õhku ahmis.

Kui Oolep sooja leeme ja laste suu kõrvalt võetud kärutädipudrukaussikesega lauta astus, oli varatooja juba toibunud. Ta sõi õige mehe isuga ja õpetas:

„Ära ainult rahaga kõrtsi mine...“

„Kus sa oma jutuga. Laadale kõnnin. Seal ep märka keegi, palju minusugune ostab.“

Laadal tingis Oolep iga asja juures kas või malk pooleks.

Aga nääriõhtul, kui pere oli sulaselges searasvas läikivaid verivorste ja liha kõhu täis söönud, tõi Oolep välja lastele ostetud partspilli ja vesikringlid ning Epu rõõmustas kuldselt läikiva võõbaga savi-kausi üle. Puujalaga raharätt oli vahepeal omatahtsi kord oma endise peremehe juures käinud ja riidekirstus ootasid õmblemist lamba-nahad ning kangastelgedel riideks kudumist villane lõng.

Pärast kallist püha küsis raharätt Oolepilt: „Kas ma olen su sõber?“

Oolep ei osanud äkki midagi vastata.

„Sa ometi ütlesid mulle — sõber,“ sai raharätt terake kärsituk

„Jo sa siis oled,“ jõudis nüüd Oolep mõttejärelega öeldu juure ja jäi teisele küsivalt otsa vaatama.

„Mul on laudas armetu olla. Pikad pimedad ööd. Teinekord hakkab igavusest pisikesi tempe tegema ja siis muutuvad lambad rahutuks. Võta mind tarre, mulle on inimese olek ja kuju omanud.“

„Tea seda asja, pean Epuga kõnelema,“ kratsis Oolep kõrva tagust.

Mõne päeva pärast kolis kratt tarre. Epu tegi talle ahju tahase. Kui lapsed võõra vanamehe nime pärisid, kostis varavedaja silmigi pilgutamata:

„Mind kutsuti kolmveerandjalaga Jaaguks. Hüüdke teie puujalaga Jaaguks.“

Puujalaga Jaagu ning laste vahel tekkis varsti sõprus. Vanamees oskas lepast hobuseid, lehma ja lambaid voolida. Epu sai endale saarepuust pudrunuia ja kotspooli. Küsimuse peale, kust temasugune sihukesi asju tegema on õppinud, rehmast raharätt ainult käega.

Vahel jõrises ta ka laulda. Viis tuli kui tõrre põhjast, enesõnad olid selged ning jäid meelde.

„Lood aga käivad luuda mööda,
laulud lauajalga mööda,
kirju kitse külge mööda,
vana sea selga mööda.“

Teinekord jõrises ta nagu kedagi väga vihates:

„Saksa, sabaü koera,
härä, hännata harakas,
sõli liha meie seljast...“

„Tal oleks otsekui minu hing sees,“ rõõmustas sel puhul Oolep. Ainult siis, kui lapsed kurja vandusid, sai puujalaga Jaak pahaseks. Nii pahaseks kohe, et kõige vanem poiss teistele rääkis, et ta vanamehe lätu-lätu ümber nägi tuliseid sädemeid.

Paari aasta jooksul kosus Pillikse kodapoolise pere kõvasti. Leib oli laual ja kärutädipudrul rasvast silm sees. Oolep ei sundinud

raharätti kunagi veole, see läks alati omal tahtel ja tõi, mida ta arvas. Kuid iga vooriga, mis kõlgusepõrandale potsatas, langes mure hingeandmise tähtpäeva liginemise pärast Oolepi südamele kui kirstukaas. Ei aidanud selle raskust kergendada ka puujala lubadus, et ta asjad joonde ajab.

Aga enne hirmsa tähtpäeva liginemist sündis Pillikse saunamehe madala katuse all hoopis kummalisi lugusid.

Ühel laupäeva hilisõhtul astus tarelävest sisse valla rikkam mees, suure Kaika talu peremees Kusta. Rahvas nimetas teda teinekord kolmkaikaks, kuna koha nimi oli Kaika, mõisa kupjana tähtsis ta kõigas teotegijail armutult turjal ja hiljem, peremeheksuses, kandis ta käes kaikataolist keppi.

„Mis tema küll minust võib tahta?“ käis kuum mõte Oolepil peast läbi.

Muu pere, ka puujalaga Jaak, olid targu varjule läinud, lapsed magasid ammu.

Kaika Kusta vajus keharaskuse all lõõtsutades toolile, toetas hõbenupuga kepi kahe põlve vahele ja ütles ilma sissejuhatusega.

„Kuule, va Pillikse kodapooline, sul on pisuhänd.“

Oolep sundis ennast rahulikuks.

„Mis juttu sa nüüd ajad, peremees?“ suutis ta vaid öelda.

„Kaika peremees teab alati, mida ta ütleb. Ja Kusta ütleb ainult seda, mis tuline õigus on ja mida ta oma ihusilmaga näinud on.“ Kui Oolep midagi ei vastanud, lisas: „Ajasin teist ratsahobusega taga. Läks kui tulekera sinu kõlgusekatusest sisse.“

Kodapooline nägi, et salgamine ei aita. Ta ütles tuseselt:

„Tulid teda omale saama või?“ ja silmapilgu endaga võidelnud, lausus: „Mina teda ära ei anna!“

„Ja mina ei ole mõni poisike, kes teise läbipeetud tükki tahab. Mul on sõnu ja loitse vaja. Mõistad? Ilmuta need mulle ja saad isegi nagu keisri enda käest...“ peremees tõmbas taskust nahast pungat, päästis nõõrist ja valas kõlinal kuldrahad lauale.

Oolepil jäi hing rindu kinni. Nii palju raha ei olnud ta oma ihusilmaga veel näinud.

„Taeva halastus... milleks Kolmkaikale enam raharätti tarvis läheb, kui-tal seda puru niigi laialt käes on... mina ometi krati- tegemist ei tea... ja kuidas puujalg siia sattus, ep tohi ma poole sõnaga liitsatada...“

Aga siis liipas raharätt ise äkki laua juurde ja ütles:

„Mina tunnen sõna vägevust ja loitsude võimu.“

Kusta takseeris puujalga üksipulgi ning venitas:

„Nii-nii... Või kohe tunned? Nagu ei annaks vurhvi välj Millega sa oma vägevust ja võimu tõestad?“

„Kui sa mind viimasel veol ratsahobusega taga ajasid, keõgen dasin ma oma koormat. Su hobune komistas põllule visatud ko otsa ja oleks sind äärepealt sadulast maha heitnud.“

Kaika Kusta näole tõusis suisa mõru ja nõutu ilme.

„Või sedasi. Sihukene asi juhtus küll...“ peremees hammusta jutu pooleks ja mõtles: „...Kui jo tulemadu inimese näo pähe o saanud, siis peavad temal äraütlemata vägevad loitsud, suured sõna ja kõvad võimud käes olema. Va Pillikse kodapooline, rum inimeseloom, peab teda vist nagu majulist, soojendab teist ah taga, ise imeb endist viisi päkka. Aga vaesed kõik takupead, selle pärast nad vaesed ongi. Kratt peab vedama! Ööd läbi vedama. Ala ilma vedama...“

Peremees pani mustade karvakestega kaetud kämbla rahale nin ütles:

„Kaup võib kaubaks saada ja raha sinu tasku minna alles pärast igavese teenri valmistegemist. Mu sõna jääb sõnaks, see raha nagu kirves tammepakku.“

„Pea meeles, kaup sa Oolepiga teha ei saa. Kõigepealt loema raha üle. Alles siis hakkame rääkima. Tasu annad kohe, kui m nõuan... Petta ma ei soovita.“

Kaika Kusta silus vabisema kippuva käega pikka habet. Ju tundus talle vastukarva.

„Soo, soo... Või asjaajamine tuleb krati endaga. Ja tulema käsud ning keelud suus. Paned mind pahema käega kaup tegema. Nii kui meie pihud ühte laksatavad, võtad teise käega mu hinge ja kaod...“ urises peremees.

„Pisuhännad ei tunne petisekaupa. See on teie, kavalausulist eesõigus,“ vastas kratt Oolepiga pilku vahetades.

Raha loeti üle. Siis ütles Kaika Kusta häält kõrgendades:

„Selle eest õpetad mulle pisuhänna tegemist, ja kui kauba täis saab, mu hinge päästmise sõnu või kuidas öeldagi, kur ärakaotamise sõnu,“ ja et endas pelgu maha suruda, mõtles: „Helm kihelkonnas käis pisuhänd siiani Rävälil, Vanakupjal ja Lupe

Varsti hakkab tulisaba ka Kaika kohal oma hända välgutama. Kui need äraütlemata targad ja kavalad mehed usuvad oma hinge tagasi saavat, siis mina ep ole miskistükis hullem. Küla vihkab mind praegugi nagu ussi aia all, nüüd võib mõnigi mees kadedusest aru kaotada.“ Mõtted olid kärjemett hinge tilgutanud. Peremees kõhatas ilusa tuleviku endast esialgu kaugemale, kõrgendas tava-kohaselt häält ja küsis: „Kas oled mu tingimustega nõus? Õpetad?“ Aga nüüd lausus kratt ootamatult, nagu oleks ta just sel silma-pilgul enda üle täie selguse kätte saanud:

„Minu võim ei võta enam peale.“

Kusta suu vajus lahti.

„Mis jutt see nüüd äkki on? Pidid ometi väes ja võimus olema. Sa omad sõnad.“

„Arvasin. Siiski tuleb välja, et mina olen lõplikult üle piiri tulnud.“

„Missugusest piirist sa kõneled?“ sai Kusta arusaamine otsa.

„Hea ja kurja tundmise piirist. Tulin headuse poolele.“

Kaika Kusta kraapis raha kiiresti punga tagasi. Puujalaga Jaak vaatas, kuidas Oolep rahatükke silmitses. Oolep nägi kõlisevas suuri leibu lastele. Pudrukausse, mil kollane võisilm sees. Siis ei saanudki headuse poolele üle tulnud kratt aru, kust algab headus ja lõpeb kurjus. Et asi ikka täie selguse saaks ja tema kurjale enam sõrmeotsagi ei ulataks, usutles ta veel peremeest:

„Ja sa tahad tulemadu omal tahtel ja südame sunnil?“

Kusta vaatas uue lootusega üles ning vastas:

„Ju sa karvapealt minu mõtte välja ütlesid.“

Ometi usutles puujalg edasi: „Tahad uut kurja soetada, ehkki endal vara mitmeks põlveks.“

Kusta nägu vajus tumedat puna täis: „Kus mul õpetaja kantslis. Üle parem, kuis asjaga jääb?“

„Mina võin sulle mõned teatused anda... Ainult et kui tasuta teener tuleb, ära üleliia nõua. Pea vili on mõte, seda tarkust ei tohi unustada.“

Kusta maigutas suud ja urises mõrult: „Kuule, va puujalg, kas tahad mind pärisperemehele endale välja mängida? Aga minu peast jookseb mõtteid kui kevadisest kasest mahla.“

„Pärisperemehe võiksid sa teeristil ise välja kutsuda. Ilma minu abita. See tarkus laialt teada. Aga tema tahab kaubakinnituseks

kohe kolme tilka verd nimetissõrmest.“ Puujalaga Jaak irvitas, ent kui jätkas: „Minu ametivenda on kergem pettuse teel lõa otsa hoida, ta inimese tehtud. Ja kui pärisperemees kratitegemise suisa peale ei juhtu, võid verepandiga sohki teha. Aga hinge mängid igal juhul.“

„Oma hing, teen mis tahan. Nii et saadad mõne raharäti?“ ähvi Kusta.

„Ise kutsud tulemao välja. Sina ise! Esimesel kokkusaamisel temaga pane igaks juhuks vana raudpada pähe...“

Kaika Kusta ähkis ja ohkis veel tükk aega, siis sirutas ka

Seejärel lonkas Jaak uksest välja, ägisev Kusta kannul. Nad olid hea tükk aega kahekesi. Puujalaga Jaak õpetas ja Kusta õppis pobinal, nagu higine, ent hing rõõmu täis. Kustal tuli veel selsama õhtul oma ussaia sõnu tuulde saata. Tulesirr pidi peremehe õigel ajal ise üles otsima.

Kaup oli tehtud, käed kokku löödud ning sõna tuulde saadeti ussimaarjapäeval. Mööda läks madisepäev ja mihklipäev, lõikusepüha ja kolletamispäev. Tulid hingedeaja pilkased pimedad ööd. Ühel lumelõrtsisel hilisõhtul potsatas Kaika talu häärberi juure maha pisuhänd. Ta muutis tükk aega kurjavalul oma välimust. Kõrge hõõgus sinaka tulekerana lumehanges, hüples ikka üles-alla, pillutades sädemetevihma ja valgustades sõõri maad enda all. Siis tuiskis sabatähena üle põldude, tegi ringi ära ja tuli tagasi. Lõpuks kukkus suure musta kõutsi kujul pehmelt jalgade peale, näugatas korraks väristas saba ning hakkas üle ussaia häärberi poole jooksmas. Tolsamal hetkel lõi Kaika peremehe kambri ühes nurgas rohekat tuli hõõguma, nagu oleks kellegi nägematu käsi sinna kõdunev kätse kändu toonud.

Kusta tuli just peretoast, pea püsti ja selg sirge, otsekui toetaks seda rätsepa küünarpuu. Ta kepp kopsis samasuguse väarikuse põrandat kui mõisahärra oma ja ka magamiskamber oli tal teiste majulistest eraldi, ikka selleks, et maailmale oma seisust, rahajõud ja vallast üleolekut näidata. Nurgas rohekat kuma märgates taipas ta, et asi on küpseks saanud nagu pihlakamari puus. Peremees istus sängiveerele ja kogus ennast, süda kõvasti pekslemas. Siis toppis kiiruga riided selga ja tahtis juba ust avada, kui talle puujalga õpetus meelde tuli. Kusta otsis voodi alt sangata ja roostes raudpaja ja vajutas endale pähe. Vaevalt sai ta ukse avada, kui kee-

talle kuklasse lajatas, nii et põlved vankuma võttis. Aga ka lööja ise kiunatas ja kargas eemale.

„Või kohe tahtis hinge võtta,“ sähvatas Kustal läbi pea hirmunud mõtte. Hetke tundis mees isegi nagu tänumeelt, et puujalg teda hoiatanud oli. Tunne oli talle võõras ja vastukarva ning kadus kiiresti, vedades enda järel teadmist, et ausameelsed on elu lollikesed ja neid saab hõlpsasti tüssata.

Kohe tuli ka viha. Peremees tahtis hinge võtjat õige kurjalt raputada, aga nägi lumerämus ainult sinakalt hõõguvat tulekera kurapidi ringe tegemas. Ja siis ütles keegi talle käskivalt: „Viska hobune kähku ette ja sõidame!“

Enne kui Kaika peremees öelda sai, et ta ei ole kellegi käsutada, sähvati juba kärsitult: „Kui sa tahad lihata ja luuta teenrit, kes päevas lusikataie lõssi ja teise putru sööb, palka ning ihukatet ei küsi, tuleb sul teha, mis kästud...“

Kusta kopsatas küll vihaselt kepiga, aga õige pea kihutas tuline äärik taluväravast välja, kratt nagu mustlase koer tagarataste vahel. Lumesadu oli üle läinud, tuul pilved laiali ajanud. Selginud laotuses põlesid sinaka helgiga tähed, kuu seisis taevanabas, suur nagu tõllaratas, rist peal ja õhetav rõngas ümber. Kaugemalt laanest kostis aeneulgu. Põhjakaares, tumeda kuusiku kohal veikles ja väreles punakas valgus. Kaika Kustal olid küll ohjad peos, ometi ei saanud ta täit selgust, kes ikkagi hobust juhib. Ei või ometi olla, et vankrirataste vahel hõõguv tulemadu ohje hoiab ja inimese kombel kõneleb? Või... või on kusagil nägematu pärisperemees? Aga äkki puhub ta iseendaga juttu, ainult et kust siisugused kentsakad mõtted ta pähe tulevad? Ta oleks otsekui kaheks pooleks kukkunud. Kura pool kisub kratitegu, aga teine, viletsam ja arem, hoiab veel tera tagasi ja ajab kõhklevaid mõtteid pealuisse.

„Et mis siin kõhelda. Kaame, mis edasi tuleb? Hing jäi mul alles ja verd ma ei anna,“ trööstis Kusta ennast. Ta võttis julguse kokku ja lausus: „Nüüd siis sõidame sõna võimu proovima?“ Vastus võttis tal südamekarvad turri.

„Sõnad on igal suus. Sõna võib kui porikärbes tühja pirinat teha, aga ka piksekärgatusetaoliselt endast teatust anda.“

Nüüd sai Kusta täiele otsale, et ta ei ole enam iseenda peremees, vaid seisab kurja võimus ja vallas. Kuis muidu võib juhtuda, et ta oma suuga küsib ja vastuse annab. Ometi ei ole vastused tema

pea vili, vaid tulevad kusagilt mujalt. Ja mujalt tuli seegi, kohe peremehe suust pudenes:

„Sul tuleks Lapis ära käia. Seal näed sõna võimu.“

„Kuis see kõlas? Lapimaal? Kuidas ma nii peratuma kauge pääsen?“ kuulis Kusta endalt küsimas ja vastamas: „Eks sinnagi teesid. Sa kae, kuul jo rist peal.“

„Mis tähendus sellel on?“ ei saanud peremees aru.

„Äraütle mata suur tähendus. Täna lähevad raharättide isand Lapimaa taevasse pillerkaaritama. Sõidad kaasa, teed ennast oma sind rehkendatakse nende kilda ja alles siis saab sulle loalt lohi õpetada.“

Nüüd pidi Kusta põue peidetud pipranapsist tuge otsima. Kui ta toe kätte oli saanud, küsis:

„Kus ma neid... tulesabade peremehi näen?“ ja avas kohe suu: „Nad praegu kõik Vanaussele. Ja meiegi tee viib sinna.“

„Vanaussele... Taevas halasta, seal, lagunenud jahimajas, põrgurahvas ise koos käima. Mina arvasin, et läheme otsejooni igavest teenrit tegema,“ suutis vanamees väriseva suuga lausuda.

Sõit läks põldude vahelt jahimaja poole. Pipranapsist tera sooja peaga peremees tahtis oma hirmu vähendada ning püüas mahedalt:

„Ole meheks, ütle, oled sa Räväli, Vanakupja või Lupe kratt? Või koguni... mõisahärä enda oma?“

Ta päris seda küll häält mahedaks timmides, aga endal langev pilk põhjakaarde, kus punakas veiklev valgus oli jõudu juurde saanud. Taevakaar seisis kui tules. Ja nagu peaks väljast tule mõte Kustat suisa armetuaruliseks, kuulis peremees imestades kuidas ta hakkas iseendale hoopis põhjataeva veiklemise üle selgust andma:

„Rahvas räägib virmalistest mitmeti. Kas või sedamoodi, põhjataevas veheldakse hõbemõõkadega. Jutt või asi. Tegelikult käib saksavägi seal pidu pidamas. Siis ongi laotus põlemist tulesest üle taeva sõidavad põrguisandate saanid ja lendavad luua selja maksamerelised.“

Veel ei olnud viimane sõna välja öeldud, kui hobune Vanaussele lagunenud jahimaja ette seisma jäi. Peremees heitis pilgu vanki tagarataste alla, aga ei leidnud sealt teps mitte enam kratti.

Ta oli keset metsa ihuüksi.

„Kas ta tõi mind nüüd suisa põrguperemehe enda kätte või...?“ värises hirmunud mõte Kusta peas. Aga samas tuli talle pisuhänna jutt meelde, et kratid ei tunne petisekaupa. Kes neid teab, inimesed nad ju ei ole. Inimesi ei tohi uskuda, enne usu sutt metsas kui mõne inimese libedat sõna. Ega ta nüüd naljatükki Vanaussele loomisegagi ei mänginud. Peab ainult südame kõvaks tegema.

Maja ees Kusta seisatas ja timmis hingepidemeks veel pipranapsi. Kui ta jala trepimademele tõstis, kääksatas see, nagu oleks keegi ta talle all naernud. Hirmu tagasi surudes lükkas ta ukse lahti, astus sisse ja jäi üllatunult seisma.

Nuures saalis oli äsja pidu peetud. Sooja ruumis andsid pillavalt valgust kandelaabrites põlevad küünlad. Pikal laual seisis ridamisi hullutava märjukesega tinapeekrid, messingist liuad pruuni lihaga ja puuvaagnad tulel kuldseks küpsenud lindudega. Saia-leiva kuhilad valendasid. Hõbedast taotud õlle- ja mõdukannudes kihises rüübe, otsekui oleks tema tuleku auks keegi nad äsja täis valanud.

Veel ei saanud Kaika Kusta tinapeekri järele kätt sirutada, kui kuuvalgus üha heledamalt läbi ukseava sisse uhkas. Mehe viimane hirmuriibe kadus, nüüd oleks ta nagu juba iseendast välja astunud. Kodu jäi kusagile kaugele, ohter valgus tõotas ja peibutas. Üksiti ukseava poole vahtides nägi ta künnisel hõbedast kuma. Nagu soe sädelev põrandariie pikenes kuukiir temani. Ta hakkas tundma rahutuks tegevat kutset. See surus peale nii, et Kusta rikkale söömalauale selja keeras ja areldi lävele astus. Ta oma hobune oli kadunud! Ukse ees seisis hõbejalastega saan ja kärsitult lammutav täkk. Otsekui nägematu käekõrval läks Kaika peremees saani juurde ja juba ta kihutaski piki metsateed. Üha uusi sõnainid kutseid hoovas talle vastu ja tungis ihust läbi, teda nagu tuhande sõiduga sidudes ja millegi tundmatu poole kiskudes. Juba tormas hobune tulise ajuga metsast välja, traavli kabjad puudutasid vaevast maad. Tee viis läbi Kaika talu ussaia, mööda kooguga kaevust ja kõrgetest kaskedest. Puude alt läbi kihutades kukkus tal heast-peast pahemast käest labakinnas maha. Kihutava hobuse tee viis aina edasi, viis mööda soeulgudest, läbi tähevalgel tuhmilt sädeleva kuusiku Ahne jõe suunas. Siin kadus nii hobune kui saan. Rahutule kutsele järgnedes astus Kaika Kusta purdele, tõstis pilgu ja jäi hetkeks tardunult seisma.

Jõe teisel kaldal asuva Tantsumäe harjal kõrgus küünlatuledest

valgustatud kirik ja alla orgu kostis orelimängu.

Taevas kiriku kõrge viilkatuse ja sihvaka torni kohal punetas Kust oli sihukene kirik äkki Tantsumäele tekkinud? Mõte oli silma pilkne, mees tajus vaevalt endagi olemasolu, ainus kindel tunne oli, et vasakut, paljast kätt pigistas külm. Orelimäng kõvenes täitis lõpuks maa ning taeva nagu võimas mürisev kosk.

Kusta sai liikvele, läks üle jõe ning ronis keppi appi võttes järsust Tantsumäe nõlvast üles ja kuust hele tee viis teda avatu kirikuukseni. Tavapäraste kirikuliste, kantslis jutlust pidava kiriku härra, tõral orelit sõtkuva kellalööja ning pilli mängiva köstasemel oli pühakoda täis haljaste jalastega saane ja tantsisklevaid ning pruuskavaid hobuseid, kõigil kõrinad ja hõbetutid küljes kabjarauad kui tuleleegid all. Kui Kaika peremehe pilk selgines nägi ta kummalisi asju: altaripildi küljes rippusid mustad kuradiksed, itsitasid ja kõigutasid sabasid. Neid oli pühapildi peal niisam palju kui vanemavihma eel rehetas porikärbseid. Tillukesi kuradeid lendles löövi all, istus lühtrite peal, lehvis käärkambri ukse sisse ja välja. Kurje jätkus ka hobuseid vaevama, nii et hirnumine valjust orelimängust hoolimata ukseni kuulda oli. Hetk näis Kustale nagu oleks väikeste kurjade asemel kirik nahkhiiri täis.

Veel järgmisel silmapilgul sagisid saanide vahel tallipoisid, nad puhastasid loomi, sidusid aiste külge pikki kirevaid linte, kohendasid sõidutekke ja hõõrusid üle juba niigi läikivaid jalaseid. Siis astus kannuste kõliseses üks isand Kaika Kusta juurde. Tal oli rinnal kumav raudkilp, peas kõrge linnusulega kübar ja käes piigapiits. Saks hüüdis talle:

„Mida sina, Kaika peremees, siit otsid?“

Kusta tundis oma mõisahärra ära.

„Aulik härra, mul oli terakese asja...“ vastas Kusta tolle isandale äralise aupaklik-alandliku häälega, mida ta saksaga kõneldes alati oli pruukinud. Uhke isand ei imestanud, vaid naeratas talle nagu omasugusele. See ajas Kusta veel enam ähmi täis.

„Kes sind saatis?“ päris isand kohe.

„Eks ma tulnud oma tahtel ja südame sunnil, auline härra,“ kostis Kusta.

Aga nüüd puhkes isand ootamatult naerma. Ka näis tal äkki kiire hakkavat, sest ta viskas üle õla:

„Tule mulle järele. Võid mu saanipäral seista.“

Kusta märkas õige mitut tuttavat. Ka naaberkihelkonna mõisahärra istus juba saanis. Siis nägi ta sagivate inimeste vahel Räväli, Vanakupja ja Lupe peremehi.

Orelimäng oli veelgi valjemaks muutunud ja Kaika Kusta märkas, et kiriku seinad löid kõikuma. Põlevate küünalde lõhn ulmistas. Traavlid korskasid ja tantsisklesid ning tallipoistel oli tegu hobuste kinnihoidmisega. Inimeste ja loomade kohal lendlesid paharetid, sabad rõngas või ussi kombel taga vingerdamas. Saks tegi teed ja nad trügisid ühe saani juurde. Ümberringi istusid isandad sõiduriistades, tallipoisid ruttasid neile linnunahkseid kasu- kaid põlvedele laotama. Ka Kusta mõisahärra istus saani ja kutsar ulatas talle aupaklikult ohjad. Isand hüüdis oma endisele kupjale:

„Hüppa kähku taha jalaste peale!“

Orelimäng lõppes äkki. Vaikus mõjus plahvatusena. Katus heideti pealt ja rohekas valguses tõusis paharettide parv üles. Nagu lohutu herilasesülem tiirles ta kiriku nelja seina kohal. Küünla- tuled kahvatusid, altar mattus hämarusse ning pühakoja müürid vajusid maa sisse. Paharetid hargnesid pikaks reaks, nende võnkle- vate kehade vahelt vilkus üksikuid tähesilmi.

Järsku tundis Kusta, et ka nende saan kiire nõksuga maa küljest lahti rebiti ja juba tormasid hobusekabjad sädemetevihus üle madalate põõsaste. Ümberringi tõusid maapinnalt sajad saanid nagu suured parmud, traavlid kui hõbenooled ees. Sõit läks laotuse sügavikku, mis neile põhjatu sülena avanes. Eespool, nüüd juba tähtede keskel, lendasid mürkrohelistes tules kuradid ja hõõgusid inimeste maksamereliste sõidud. Kaika Kusta hoidis saanikorjust kramplikult kinni, südame alt lõi tühjaks, tuul vuhises kõrvus. Pilku alla heites nägi ta lumiseid põlde, pimedate aknasilmadega taresid, mustendavaid metsi ja õuedes ulguvaid koeri. Ühes talus tundis mees Kaika ära. Nagu käegakatsutavas kauguses seisis tema peost pudenenud labakinnas.

Kaika talu jäi maha, tee viis kõrgustesse. Pilku püüdsid üksikud helendavad pilvesagarad. Nad libisesid nagu valged luiged mööda. Lugematute tähtede kuma hakkas silmi pimestama, laotus oli täis tulistvalu kappavaid hobuseid. Ja siis ulatus endise kupja kõrvu imeilus viis. Helid olid puhtad, nii õrnad ja nii pehmed, et ta tahtmatult värisema hakkas. Kusta oli kuulnud külavainul landlemängu, kirikus orelit, kord elus juhtunud luigelaulu peale,

ometi jäi nende kõla alla kaugete tähtede ja veel kaugema maailmade imepärasele muusikale.

Traavli jooks kiirenes. Hõbetutid hobuste küljes lõid tähte valgel tulekeeltena sädelema, saanid süttisid värvilööma. Hobukabjad pildusid lugematuid tähekilde, mis laotusse hõõguma ja Kusta hirm oli ammu kadunud, vanamees tundis tohutut kerguseletamatut joovastust ja nägi imepärast taevailu. Nad kihutasid mõtte kiirusel piki hõbedast Linnuteed, ümberringi tulekiirte värvimäng, kõrvus laotuse seletamatu muusika. Nad tõusid pilvjoones üles, järel veiklev vikerkaar, ja nende ümber trallitas rohelises tulehõõges paharetid. Aga all, magavate külade ja lumemattunud põldude kohal süttis mitmevärviline valgus. Üle laotajooksid punased, kollased, sinised, kuldsed ja violetsed jooned. Need jooksid üksteisest läbi, põimusid, värelesid, virvendasid, kustusid, et taas esile purskuda ja mängida igavest põhjamaamängu. Rohekas, punane ja kuldne valgus langes alla ja sädelehuhandeid kiiri pildudes lumel. Isegi õhk näis olevat täis värvilist tuld ja puude ladvad nagu kumblesid kuldses kumas.

Vastu hommikut kahvatus tuledemäng ja taevas hakkas sirama Koidutäht, vallatledes ja tantsiskledes kelmikalt.

Kusta ärkas hommikutähte märgates nagu imelisest unest. Ta hoidis ikka veel saanikorjust kinni, aga traavel kihutas nüüd alla poole ja allapoole. Saanijalaste ning hobusekapjade sädelus kadus traavlite suust pritsis valgeid vahutorte, tillukesed kuradid rippusid nahkhiirte kombel hobuste lakkade ja aisade küljes. Ja juba näis sõitsidki metsalatvade kohal. Kuu oli ringi taevas ära teinud ja külas kires esimene kukk.

Selsamal hetkel seisis endine mõisasundija uuesti oma hobustajuures. Külmetav loom pruuskas kärsitult. Pilku tõstes silmas Kusta paari kratti vonklemas, tuline händ taga, hammaste vahel viljakotid.

„Mis see siis oli?“ jõudis läbielatu uuesti Kaika peremeheni. „Kas tõesti kurjalaat, mida ka maksamereliste sõitudeks nimetatakse ja mis põhjatu rikkuse ning lihata-luuta teenrite juurde viib. Nii jo kratt ütles. Sellel ööl arvasid mõisahärrad ja valla vägevad mind eneste kilda. On ikka loitsudel ja selleksamusel sõnal võimul.“

Uuesti kires kusagil kukk. Äkki tundis Kaika Kusta vasaku paljas käes niisugust külmakrampi, nagu oleks pakane marupen

käredusega ta ihuliikme külge kinni karanud. Kohe nägi ta enda kõrval puujalaga Jaaku. Kratt ulatas talle sõnagi lausumata Kaika talu ussaeda pudenenud kinda, nagu teaks ta Lapis kumpaniks tehtud Kusta käe külmavalu või kinnitaks sellega lepingut. Kui Kusta oli kinda kätte tõmmanud, ütles puujalaga Jaak:

„Vasaku käe kaup sai täidetud. Kautsjon tuleks nüüd sisse maksta.“

Nad kihutasid Kaikale. Kusta võttis rahapunga ja andis selle kratile. Esimest korda oma pika elu jooksul ei olnud ta peenikese pettusega palka vähemaks näpistanud.

Kratt kadus tulise kerana taevasse. Hommikul, aovalgel, õpetas ta Oolepile:

„Raha sul nüüd on, aga ära lase laiskust ligi. Laiskuse põdemine on inimesel lõpu algus. Laiskuse magajal tekivad maokesed suhu. Vaeva ennast enam kui enne ja torgi oma pere kaelakandjaid taga. Ei mõistlik töö inimest tapa.“

Ei olnud Pillikse talu kodapooline Oolep ennegi tööd peljanud, töö pelgas pigem teda. Nüüd rabas mees ja rabas pere kahekordses palehigis. Aga Epu võis juba kududa sooja läbivillast riiet ja pehmet läikivat linakangast. Lapsed said kaetud ja Epu mõttes oma sirguvat tööväge vaadates: „Ei ole nad üheski tükis talu omadest alamad. Läksime küll Oolepiga vanuigi paari, kuid kasvatame lapsed üles.“

Ohel neljapäeval enne toomapäeva sagisid lapsed jälle terve pärastlõuna Jaagu ümber. Raharätt õpetas neile seekord savist vigurite tegemist — vooliti linde, loomi, kohmakaid hobusekujusid ja suuri losse. Lõpuks meisterdas raharätt ühe naljaka inimesekuju. Kui ta teise jala asemele peerupinnu torkas, tundsid lapsed temas Jaagu enda ära ja madal laealune sai lustilist naeru täis. Voolimise peale oli iseäranis maias Oolepi keskmine poeg Timo. Tema mureks oli ka kujukeste kõvakspõletamine koldetuhas. Kui muud majulised juba põhus olid, ütles kratt Oolepile:

„Täna keskööl läheb Kaika Kusta kratti alustama.“

„Keela ja kaitse! Kust sina seda tead?“ kohkus Oolep, ehkki ta kaupa oli kuulnud.

„Ei ole sihukene asi sinu pärida ega minu kosta,“ vastas puujalaga Jaak tõredalt, aga nähes Oolepi näol süüdlase ilmet, pehmendas ütlust: „Kaika Kusta poolt lendu saadetud sõna tabas ja

kutsus endale kurjakumpaniks mõisa krati..."

Natukese aja pärast otsis Jaak ise juttu: „Timole oleks saapavaja. Teeks ühe tiiru ja tooks raha. Poiss savikunstis kinnitalle tuleks nahkpõll ja tööriistu osta.“

„Lase olla. Teed endale liiga, põdur nagu sa oled,“ keelas Oole.

Jutt näis raharätile meelt mööda olevat. „Too mulle kärutädi putru. Ja anna piibutäis tubakat. Lähen siiski. Mu endisel pere mehel külla küllaga.“

Jaak sõi mõnuga kärutädi putru ja popsis piipu peale. Siis poetas peas kõndinud mõtte välja:

„Ega mu jõud enam teab mille peale hakkagi,“ ja lõi ise nagakass sooja ahju peal nurru. „Kui lõpuks mõnesuguse tarkusega oma esimese peremehe hinge kallale pääseks.“

Oli külm jõulukuuöö. Lumi sädeles lugematuis kiirtes, taevast seisis kõrgel, täis hõõguvat tähetuld. Täiskuu oli suur kui tõllaratas ja lausa põles punases viinas, õhetav rist peal. Juba asemel külitati. Kusta märkas äkki kambrinurgas taas tontlikku rohekat kummit. Helendus hääbus aegamööda, selle asemel püüdis kõrv kinnikuiva, käskiva kõhatuse. Pilku tõstes nägi Kusta lävel mõisa härrat ennast seismas, linnunahkne kasukas seljas, läikivad söekarva säarikud jalas, mustad, pumatiga võitnud vurrud naeruvõdinaga aga pisut pungis silmades kõrkus ja pilge. Mõisasaks muutus hajuks, kasvatas silmapilgu vältel taha musta rahutult peksleva saba. Seegi nägemus valgus laiali, hingepõhjani ehmunud Kusta kuulis kärsitut käsku: „Tee nüüd ruttu!“ Kui ta siiski viivitas, käratati talle nagu mõisas: „No mida sina veel vahid?“

Siis läks kiire sõit lahti. Kratiikaja viskas pilgu taha ja nägi reepäras tulekera miilamas.

„Hea seegi, et vanakuri ise ühes ei ole,“ katsus Kusta loole tröösti peale riputada. Seekord jäi ka pipranapsist väheseks. Ta oli Kaika Kustal tunne, et perutav hobune ei puudutanud lund. Samas sai talle äkki ümbrus tuttavaks. Nad sõitsid Pillikse talu mööda ja pöördusid Vanausse jahimajja viivale metsateele.

Kusta rabeles ennast kurjast painest lahti ja tuletas puujalaga Jaagu õpetusi meelde. Sestap ta peataski hobuse, kobis saanis välja ja tõstis tee ääres lebanud vana ahjuhargi üles.

„Kae pimevaimu, kui paras. Nii kui rusikas silmaauku. Ja va puujalg ütles karvapealt ette ära,“ takseeris peremees leidu.

Natukese aja pärast jõudis ahjuhargi kõrvale veel katkine kedervars, margapuu ja pruugitud luud. Nüüd oldi Vanausse ligidal ning silmi üles tõstes nägi Kusta puude taga torni rohekas hõõges tippu. Kurjavalgus oli pilgune, sulades samas ummispimedusse. Kaika peremees ei suutnud ennast enam vaos hoida ja pomises: „Kas lähme nüüd mu hinge müüma?“ Vastust ta ei saanud. Kusagil mökitas keegi soku kombel. Või pudenes see ta enda huulte vahelt. Siis jõudis peremehe mõtteisse puujalaga Jaagu jutt, et „verekümnis tuleb neljandal sõidul“. Tüki aja pärast tuli hirmukrambis Kustale meelde ka Jaagu õpetus: „Kurjale tuleb musta kuke veri pihku pista. Ega vanatühi pimedas ja ähmiga ei märka.“

Veel ei olnud mõte, et kust seda verd saada, lõpuni mõeldud, kui puujala jutt uuesti pähe jõudis: „Pillikse talus kõnnib must tikas ringi.“

Lõpuks tuli Kustale meelde, et ta oli ka raharätile endale kõlisevat pakkunud ja aina pärinud, kuni selle lõõg täis sai ja ta käratas: „Muud sa ei tee kui lunid ja kaupled. Ikka et kui palju, kuis ja kuidas. Sai ja oli. Tuli ja jäi. Tõi ja andis. Läheb ja viib. Sõnuda ja sõnumisi. Lausumisi ja loitse. Väge ja võimu. Keelde ja kāske.“

Naan peatus järsu nõksuga jahimaja ees. Peremees märkas esimest korda, et lusthoone neljal teeristil seisis. Saanipärast hüppas lumele hõõguv kera ja veeres sädemeid pildudes esimesena uksest sisse. Järel tümpis Kusta, kaigas pihus.

Seekord oli suur saal tühi ja pime. Tuul kääksutas ust ja ulus aknatühemikes. Maja naksus ja nagises. Saali keskele jõudes märkas peremees, et ahjuhark, kedervars, margapuu ja vana luud nagu iseenesest ta näppu pidama olid jäänud. Vaevalt jõudis vanamehe pilk pihus peetavale, kui ta endale mõttes puujalaga Jaagu õpetusi kordas: „Nelja sõiduga peab tal kere valmis saama. Ahjuhark pane selgrooks, rattarumm kõhuks, kedervars kereks, kaks mõrast kaussi tagumiseks pooleks, sisikonnaks sea õletuust, peaks kotilõngakera, sabaks seitse vana, pruugitud luuda ja üheksa saunavihta. Margapuu ja küünarpuu aseta käteks-jalgadeks, rehapulgad hammasteks. Siis tõmba kõik paklase lõntsiaga kokku ja määri sõega mustaks. Muu kasvab külge, kui hinge sisse saab.“

Peremees pani ahjuhargi, kedervarre, margapuu ja luua põranda-

le hunnikusse ning juba kihutaski ta mööda metsateed taga hobune kui kurjast vaimust vaevatud üleni vahul.

Järgmise neljapäeva öö lõi ilma sulaks ning hakkas tuiskama. Vaimude tunnil kutsus rohekalt hõõguv valgus tarenurgas ta uue kurjateole. Teel korjas Kusta üles seitse pruugitud luuda, margapu ja küünarpuu, natuke maad edasi sõidetud, ulatusid rehapulgast lumest välja.

Kolmanda neljapäeva õhtul oli tuul nagu terve nädala jõud kogunud ning paisus päris hingetuisuks. Järsku koputas keegi kolk korda uksele ja endalegi märkamatult istus Kusta juba saanis ning hobune kihutas lumerämus edasi. Ka Vanausse mahajäetud jahimaja oli rajuvõimu all. Kui Kaika peremees rattarummu, ka mōrase kausi ja kotilōnga keraga pimedasse saali jõudis, tundis ta isegi pōrandat jalgade all vārisemas. Majas avanesid ja sulgusid ukсед. Keegi nagu laskus aeglaselt tornitrepist alla, astmed naksusid.

Vaevalt oli peremees hirmu tagasi surudes pisuhännale lōnga kera peaks seadnud, kui tundis vōigast elukat ennast liigutavat. Ehmunud tonditegija tormas kākaskaela majast välja, sädemeid pilduv tulemadu järel.

Järgmist neljapäeva Kusta pelgas. Ta kõndis talus ringi, nurises ja nuras. Valusamini kui enne mõnitas ta kaigas alamat rahvast. Õhtuti istus vanamees laua taga, pipranaps ees, silmad pelglikult tarenurgas. Vahel tundis Kusta suurt hirmu ja kordas siis endale talupoja visadusega:

„Hinge ma ei anna. Puujalaga Jaagu jutt on siiani karvapealt täide läinud. Ega ta edaspidigi sohki tee. Pillikse must kukk kõnnib ka juba aedikus... Pealegi käisin ma mõisahārra endaga maksamerelisi sõitmas ja olen nüüd tema aus ja armus ja hiilguse ja kaitses.“

Nii mõeldes läks süda kergemaks, pipranapsi tuline sõõm pehmendas ihu.

Ka Pillikse talu kodapoolise madala katuse all tuli Kaika Kusta kratiteost jälle juttu. Pärast paari tooma-ööd külitask inimene kuju saanud raharätt jõu kosutamiseks asemel. Näpu vahel ta siiski midagi tegi: voolis lastega seltsis uusi kujukesti või meisterdada Epule pudrunuia. Jōrises isegi tuttavat laulu. Kord kōpsasuppi helpides lausus ta Oolepile:

„Ma nägin eelmise neljapäeva ööl Kaika Kustat.“

„Tema läks ikka oma kurjateole?“ küsis Oolep.

„Kuis muidu. Või minagi ingli kombel ringi lendasin. Kusta taga hiilgas kratt ja kõrval kükitas pōrgu peremees ise.“

„Taevast kaitse! Ei siis ole Kustal pääsu. Ise andis siia suure hingepäästmisraha,“ jäi Oolep muresse.

„Kui ta mu õpetuse karvapealt täidab, saab vanakuri pika nina.“ Jaak haukas liha ning lisas: „Kusta pōrgulist ei näe. See tema õnnistus.“ Visanud pilgu Oolepi nõutuks jäänud näole, selgitas: „Inimesel on tuimad meeled, sellepärast. Aga hobune kihutas kui surma enda eest, silmad peas pungis.“

Puujalg helpis veel suppi ja ju ta ei saanud ütlemata jätta: „Mul läks süda haledaks, saatsin Kustale sõna alla, tuletasin veel Pillikse musta kukke meelde. Ka kaubategemise ajal siin, siis kui ma talle ussaias krativalmistamise kunste õpetasin, käskisin Kustal lihata ja luuta teenriga armulikult ringi käia, et vahest vōidab temagi headuse poolele.“ Aga kui Oolep kohe ei kohmanud vastata, sai Jaak kōrsituks ja hüüdis: „Kas ei ole siis mina üle piiri headuse juurde jõudnud, või mis?“

„Oled, sõber, oled!“ kinnitas Oolep kōhku.

Neljapäeva õhtu tuli vaikne, pakaseline ja kõlises soeulgudest. Pillvetagune kuu kord valgustas külma maad, siis andis pimedusele uuesti võimu kätte.

Vaevalt oli kesköö jõudnud, kui uksetagune kōrsituks läks. Kusta oli ähmis.

„Kuis too õpetus nüüd kõlas,“ tuletas ta aedikust musta kuke verd mees endale meelde. „Va puujalg käskis kotinōela ühes võtta ja leha, nagu suskaks ma selle omale nimetissōrme. Ikka vabal tahtel ja südame sunnil. Ise poetan vanatühjale kukevere pihku.“ Kusta kohmis riidesse ja kinnitas veel puujala sõnu: „Kui pisuhänd hinge sisse saab ja mu ümber ragistama hakkab, ep vōi mitte elmatada, vaid hoopistükki hüüda: „Mine maga laudil, kuni sind kutsun.““

Tee lārest leidis ta viimase vajamineva. Juba metsavahel hakkas palatma jahimaja rohekas kumas sādelev torn. Kui peremees pilgu taha lõi, nägi ta reepāras suurt musta kassi, silmad kui kaks hõõguvat sütt peas.

„Taevavägi, mida kõike ma nägema pean. Kas ikka jõuan oma südame kõvaks teha ja tembu lõpuni viia?“ katsus peremees kramplikku hirmu alla suruda. „...peaasi, et mu hing mulle alla jääks.“

Oli Kaika Kusta jahimaja juures saanist välja astunud, hiilga kratt juba tulise kerana ta ees. Kuu puged pilve varju ja tõrrohekas valgus muutus häguseks.

„Mine nüüd!“ ärgitas Kusta ennast, surus kaika kõvemini pihku ja astus miilava tulemao järel majja.

Värisevate kätega hakkas peremees pisuhännale sisikonnale põhku sisse panema ja paklast lontsi ümber vedama. Ikka kura päeva, ikka kurapäeva! Lõpuks kriipis valmiva tondi sõega mustat ja torkas silmadeks kaks ränikivikildu.

Uuesti liigutas ennast mehe käe all pisuhänd, ta selgroog ragise ja saba tegi abituid keerde.

„Nüüd siis tuleb see tükk ära teha,“ mõtles Kusta, võttu kotinõela ning hakkas kurja kutsuma:

„Tule, kurat, too, kurat,
näe, kurat, näpista, kurat,
too mulle tuline kuube,
raiu raudane kasukas.“

Hinge ihkav kratt ringutas ennast juba kõvasti. Nõelaots puudutas peremehe higist nimetissõrme, pihku surutud kukeveri ootas vana tühja. Järsku pudenes tulekera ta kõrval valju kärgatusega tuhandeks tükiks, paisates vanamehe leegimõllu. Kusta ehmatas, tundis äkki sõrmes nagu kirbu hammustust, ja enne kui ta kolme lageda jõudis, oli ta kolm tilka verd ära andnud. Leegid langesid kokku, sädemeid pilduv kera veeres uksest välja ja hakkas ma kohal üles-alla võngeldes kaugenema. Loitsuruum aga lahvatas mürkrohelist valgust täis, põrgu peremees oli ise kohal, võttu vere ning jooksis kapjade plaginal tornitrepist üles.

„Sa saatan, ära võtsid mu vere!“ karjus Kusta raevus ja hirmus. Ta sõnu ei kuulnud keegi. Saalinurgad sosistasid loitsusõnu edasi.

„Kui sind hüüan, siis
tule sa, tuline kurat,
üle kümne kiriku,
üle seitsme suure linna.“

Verepandiga hinge saanud kratt hüppas maast püsti ja katsus iverituseks oma looja peale karata. Kustale tuli õpetus meelde ja ta toimis nagu kästud.

Niis kihutaski hobune tagasiteel. Kusta kõrval istmekotil kükitas jälle rohekalt hiilgavate silmadega süsimust kõuts.

Veel enne kui kukk jõudis esimest korda hommikut hüüda, nägi Kusta puujalaga Jaaku sisse astumas. Kusta oli kambris edasi-tagasi kõndides maa ning taeva kokku mananud.

„Nad petsid mind! Nad võtsid kelmitööga hinge!“ hüüdis ta raharätti nähes.

„Juhtus tõesti sandisti,“ tunnistas puujalg löödult. Vanamees ähkis tükk aega, nagu raskes südamevaevas. Viimaks paotas suu: „Tulemõllu ei osanud ette arvata... ja ju vist ta nii olema peab, et pärisperemehele tuleb hing kautsjoniks jätta.“

„Pärisperemees... Kas sa siis kõike ette teadsid ja õkva petsid mind või kuidas?“ hüüdis Kaika Kusta vihaga.

„Ma juba kord ütlesin sulle, et pisuhännad ei tunne petisekaupa. Aga jah, sinul ja minul, meiesugustel see pärisperemees on,“ tunnistas puujalg nagu suurt rõõmusõnumit ja lisas: „Tulin sulle ütleva, et hinge võid tagasi saada.“

„Tagasi,“ kiristas Kusta võimetus vihas. „Pilad inimest.“

„Sa ju põhjad praegu iseenda allajäämist. Terve elu oled sa alamaid petnud, täna esimest korda peteti sind.“ Puujalg ohkas, nagu pureks teda kusagilt tõbi või oleks tal äkki kahju, et Kustaga nii hullusti läks. Ta lisas: „Hakkame uut hingekaupa tegema. Kui pikaks ajaks sa igavest teenrit tahad?“

Kaika Kusta pühkis higist otsaesist. „Ja sa tulid tõepoolest mu hinge päästma?“ usutles ta.

„Tulin.“

Veel piilus vanamehe pilk puujalga, aga mõte juba liikus.

„Palju sa anda võid? Või õite, palju mulle veel elupäevi määratud on?“

„Enne kontrahi lõppu ei tule surm sulle järele.“

Endine mõisasundija tundis tera kergendust. „Kui see jälle üks auguga kaup ei ole...“ urises ta, „...siis... siis võiks kas või... ütleme kolmkümmend aastat ja veel pool aastaringi peale.“ Ta ei lötnud pilku, ent tundis, kuidas puujalg ta ahnuse üle irtitas. Kui ta silmad üles lõi, irtitas kratt edasi, hõre habemetutt vudisemas.

Puujalg tõmbas taskust pügalpulga, mille tippu oli lõigatud Kaika talu peremärk, ning hakkas kõnelema:

„Meisterdasiin teist terve päeva. Ikka selleks, et kõik tuleks karvapealt õige ja oleks kirjas. Kui sa sohki ei tee, võid hinge vabaks saada, see on esimene tingimus. Märgime võlakohustusi aastaringidega maha. Iga vedu annab täkke pügalpulgale.“

„Või sedasi, või sedasi... et oleks nagu lootust selle hingega,“ ähkis Kusta sõbralikumalt, siis, takseerinud pikka pügalpulka, sahnus ta üle jälle võimust ja ta ütles: „Kui juba karvapealt, siis jäta täkete äramärgimiseks kõvasti ruumi.“

Kratt märkis võlakohustuse pulgale, murdis pügalpulga pikkide pooleks ja ulatas ühe poole Kustale.

„Kellele teine pool läheb?“ muutus endine kubjas uuesti valvsaks.

„Pärisperemehele. Kui su tasuta teener esimesele veole läheb saada ühes. See on nii vedajate seaduses ette nähtud. Ja ära sa vooride märkimisega segi mine.“

„Aga kui ma punktipealt mees olen, kuidas hingepäästmisega jääb?“ kõmistas Kusta. Ta oli ometi raha maksnud. Ja ta oli enne kratitegu ka targa juures käinud. Nüüd tahtis ta kuulda, mida puujalg välja pakub.

Jaak hakkaski oma tarkustest pajatama: „Vedajast võib õige mitmel viisil lahti saada. Kõige kindlam tee olevat tulema du ratta rummu sisse meelitada. Tuleb rummu peale ühtejärke rõõska piima panna, siis harjub teine limpsimas käima ja poeb seejärel täiskõhuga rummu sisse magama. Kui kontrahi aeg ringi saab ja kuri rattas põõnab, peab rummule pihelgased punnid ette taguma ja ratta täies tükis tulle heitma.“

Kaika Kusta vaatas kõnelejale umbusklikult otsa.

„Ja siin ei ole sulitempu sees?“

„Ei. Kui sa teed, nagu sind juhata sin. Minul on aeg minna. Igavene teener on parsil rahutu ja ootab. Teised täna kõik taeva all vedamas...“

Järgmisel neljapäeval läks ka vahepeal tõvevoodis vaevelnud puujalg veole. Oli veel varane aeg, Jaak seisis oma inimeselises olekus kodapoolise ussaia, kogus jõudu ja uuris ilmakaari. Taeväs hakkas sirama Põhjanaan ja seejärel süttisid lugematud tähed, laotus ol

korraga hõõguvat tuld täis. Maa seevastu näis lagedana, tühjana, mahajäetuna ja magas kesktalvises öös. Majade aknasilmad olid pimedad, koerad ei haukunud, ulg suri hundi kurku. Taevasse kerkis punakalt õhetav kuu ja lumi hakkas sädelema.

Korraka oli ühes kohas tulekuma näha. See kerkis kõrgemale, üirles vurrkannina ikka kurapidi, ikka kurapidi, siis viskus sinaka leegina üles, hüples natuke aega samal kohal ja muutus pisuhännaks. Ümberringi sündis veel mitu leeki. Nagu põlevad ussid vingerdasid nad magava küla kohale, pugesisid sisse unkaaukudest ja tarelävede alt. Ja väljudes olid pisuhännad rasked leivaviljast, loomanahkadest ja rahast.

Maa kohal vongeldes tassisid nad röövvara külast välja. Ka raharätt liipas kõlguse alla, võttis hoogu, ta lätu-lätu hakkas sädeleid pilduma. Jaagust sai üleni leegitsev tulesirr, kes katusest läbi läks ja kõrgust mõõtes linna poole vonkles. Tagasi jõudes nägi ta eemalt heledasti miilavat pisuhända lähenemas. Raharättil ei olnud teab mida hambus, terake tallenahka ja teine terake ranginahka, vagivastsed sedelgad, ohjad ja kabjarauad, sest Oolep oli hobuse ostnud, aga väsimus vajutas ta nagu rauatüki allapoole. Ei tea, kas sellest, et lumi Jaagu ümber peibutavalt sädelema lõi, või andis väsimus ka vastutulijale kui sääsehammustus endast teada, aga sinnasamasse, punakasse sõõri, raharäti kõrvale ta maha vajus ja higi pühkis. Puujalg tundis ära Kaika Kusta pisuhänna ja nägi selle ränka koormat.

Natukene aega vaatasid mõlemad nagu kohmetunult teineteisest mööda, siis lausus raharätt:

„Sedamune et, näe, kus kokku juhtusime.“

Teine muidugi ei teadnud oma tegemiseloost midagi, ta viskas pilgu hädisele killavennale ning vastas sugu kõrgimalt kui sünnis:

„...Ega ma väsinud olnud. Koorem, sunnik, hakkas veol maha vajuma.“

„Palju sa öö jooksul tood?“

„Seitse voori ja seitse puuda vooris,“ vastas rikka kratt.

„Niisugune oli ka minu põli,“ mõtles puujalg ja ütles õige tona: „Veli, ära mine üle piiri. Inimese ja põrguperemehe ahnusel ei ole otsa ega äärt. Veel pea meeles, et neile, kellelt sa võtad, peab ka pisku hingepidemeks jääma.“

Rikka mehe kratt upitas oma seitse puuda selga ja urises

vastuseks: „Eks Kaika Kusta tea ise, mis Kaika Kusta teeb. Ka külvab hea või kurja seemet.“ Siis lahvatas ta tulelõõma ning pühkis minema.

Samal ajal sobras Kusta salvedesse kokkuveetud vilja, tõstis kamalutäie teri üles ja nõristas sõrmede vahelt tagasi. Vanamees haaras eriline uim ning iha. Iga voori järel tegi ta naaskliga pügala puu peale tükke ja saatis oma igavese teenri jälle tooma. Mingi lihatünnide kallale ja võtku küljeveerandikke, otsigu tallenahki ja kalleid saarmanahku! Tirigu kärjemeetünnikesi ja võikantsakaid! Võtku raha, raha, raha...

Kui Kaika talus rikkus nagu leib ahjus kerkis, siis Pillikse kodapoolise madala katuse alla tõi aeg murepäevi. Kontrahi lõppemine lähenes. Ka puujalaga Jaak muutus. Vahel kadus teine mitmeks ööks ära, vahel konutas lavatsiveerel, aga teinekord langes talle kui hull tuju peale, tuli aina särises lätu-lätu ümber. Laste juures hoidis ta ennast veel tagasi, ent kord juhtus Oolep kõlguses kuulma, kui raharätt kurja tegemist sõnus:

„Siuh, säuh, silmad pähe.
kiuh, kõuh, kõrvad külge,
tuli sabarootsu peale.“

Oolep oli ise ka mure pärast näost must ja juustelt hall. Viimase hingevaevas tõi ta linnast lõhnavat ja kallist tubakat ning hakkas ühel laupäeval pärast vihusauna raharätiga tobitama. Tüki aja pärast julgus Oolep suu paotada:

„Jaak, sa oled meile na omaks saanud. Ega sa mu hinge ikka ei päri.“

Raharäti ihul hakkasid jälle tulekeeled jooksuma. Ta oli õige pikka aega vait, nagu suruks pealetungivat tuska alla. Ent siis osatas:

„Hing ja pärimine... Või minagi oma lõppu tahan.“

„Pelgab surma nagu inimene kunagi,“ muutus Oolepi meel hellaks ja ta pakkus ohtrasti tubakat. Puujalg saigi kurjast iseendas võitu ning hakkas kõnelema:

„Kratt, pisuhänd, raharätt, tulesirr, rahakass, tulemadu — erikihelkondades on inimesed meile erisuguseid nimesid andnud. Teeb meid, annab nimesid, tahab lillegi liigutamata püstirikkaks

saada, aga kui kontrahi aeg kätte jõuab, on vesi ahjus ja pill pihus. Linuga, Oolep, on teine lugu, sa ei ole pisuhända teinud.“ Puujalg popsutas tükk aega piipu, siis jätkas: „Et kas ma su hinge pärin? Või õieti, et kuidas minust lahti saada?... Vanade tarkuste põhjal käib see nii, et kui sa mulle mõne sihukese töö annad, mida ma teha ei suuda, siis ma jooksen minema. Käsi mul näiteks leivast redel teha. Või linaseemnest kuhi laduda, kus varras sees püsti oleks ja laius maha märgitud. Aga kui ma siiski lähen...“ raharätt tõrjus jälle vägisi pealevajuivat tuska eemale ja ütles järsult: „Et sa mind ostsid, siis pead mind ka tagasi müüma.“

„Ega too mees peast segi ei ole, et sind tagasi võtab,“ ühmas Oolep ja sai aru, et ta hullusti ütles. Puujalaga Jaak maigutaski suud, nagu oleks sapp keelepäril, ometi hakkas seletama:

„Olen ringi käinud ja asja uurinud. Vaata, see, kes mu tegi, hangeldab ka linadega. Sa vii mind öö enne kontrahi lõppemist siia Hüssalohule linaparisniku juurde. Tal seisavad koormad kõlguse all. Paned hingeraha juurde. Hüssalohule on peratumalt lina kokku veetud ja selle ostab linnas mu endine peremees ära.“ Raharätt vaatas Oolepile teraselt silma ja lisas: „Parisnikul on peenikeseks kombeks pärast kauba tegemist käed kokku laksatada ja ümmargusest pudelist koirohunapsi rüübata. Aga käte kokkulöömine ep kinnitab kaubalepingu.“

Oolep tundis, kuidas ta südant rõhunud kirstukaas tera kergemaks muutus. Ometi uuris kodapooline veel umbusklikult:

„Kas sa ei peaks tagasi minema otse minu käest?“

„Kelmitembule vastatakse sulitükiga,“ hammustas raharätt pahaselt vastu.

„Aga kui ta sind koormas üles leiab?“ päris Oolep.

„Siis läheb asi rekki, tulen tagasi. Aga sa pane mind pealepoole, otse sinna, kuhu käsi ulatub. Hüssalohu parisnik võtab prooviliinad harilikult altpoolt. Kae, inimene oma lihtsameelsuses peidab selle lina, kuhu ta kaaluraskuseks on vett peale siputanud, millegipärast allapoole.“

Jõudiski kätte Jaagu viimane õhtu. Juba koidupuhtel pidi Hüssalohu parisnik linna poole sõitma ning enne oli tarvis saunaviht ja hingeraha-koormasse viia. Epu tõstis lauale lumivalge saialeiva ja suure kausitäie jaheliha, peale võis rüübata mesimõdu nii palju kui süda lustis või hing ihkas. Lastele oli seletatud, et puujalaga

Jaak läheb mõneks ajaks kihelkonna teise otsa ühe kaugelt sugulase juurde.

Tuli pilvetaguse kuuvalgusega ilus õhtu. Oolepi hiljuti ostetud hobune trampis sõidurõõmus, saanis toretses Epu väljaõmmeldud soe tekk ja istmepadja oli naine nii pehmeid õlgi täis toppinud et sõida kui ema süles.

Aga just sel hetkel, mil Epu oli istmekotti soputamas, lenda aiateibale ronk ning kraaksatas.

„Näe, taevalinnuke kah Jaaku saatmas,“ mõtles Epu, ent kütalle meelde jõudis rongi eelmine aiateibakraaksatus, lisas endale „Või viib nüüd viimase pisku majast?“ Epu astus haige hingega ületareläve.

Oolep nägi, kui raske Jaagul minekuga oli. Ta ei sundinud hobust sõitma ega andnud sõnadele voli. Kui verstajagu mindud sai ütles raharätt:

„Su Timo-pojast tuleb meister.“

„Kust sina tead?“ muutus Oolep rõõmsamaks, et teine kõnelemis hakkas. Aga küsimus näis kratti pahandavat. Ta vastas:

„Mis see praegu sinu küsida või minu teada. Elad, näed.“

Siis võttis Oolep julguse kokku ja päris:

„Kuis sa siiski inimese kuju said? Olgu peale, et puujalaga kassi ei tunta, aga vanad tarkused ei tunne ka inimesenäoga pisuhända.“

Raharätt tobitas ikka veel seda linnast toodud head ja lõhnava tubakat. Ta kostis nagu vastutahtsi:

„Oolep, ega siis see, et inimene kahel jalal kõnnib, teda veel inimeseks ei tee. Olgu tal küll meel peas ja keel kõnelemiseks suus. Kui tal metsakutsu hing ja pärisperemehe ahnus veres, nagu minu omal olid, mis inimese mõõdu tema siis välja annab? Ta kihutas mind niikaua armutult vedudele — tihti pidin võtma viimase leiva pere laualt —, kuni ma hakkasin tundma head ning kurja. Kae Oolep, too mõõdupuu teebki kahel jalal käijast inimese.“

„Toosama hea-kurja mõõdupuu astus siis üle vanade loitsude ja tegi kratist inimese,“ mõtles Oolep ja ta imestusel ep olnud piire. Ja veel mõtles ta, et Jaak kõneleb nagu õpetust saanud mees. Aga siis lausus Oolep: „Sul sortsab vahel ka seda kurja välja.“

„Ma olen ometi kurjast kokku pandud ja kurja sõna abil ellu kutsutud, kuis ma teisiti saan,“ vastas raharätt.

Jutt oli niikaugale jõudnud, et Oolep jälle oma valutavat paistetada julgus.

„Nii et kui Hüssalohul asi peaks rekki minema ja sa tagasi tuleks, võtad mu rinnust hinge...“

„Kuis teisiti. Võtan ja viin pärisperemehe kätte.“

Oolep tundis, et ihu läheb üleni vesihernesesse. Ta suutis üksnes neelata. Kaaslase näole pilku heites ütles raharätt otsekui suurt viha vaigistades:

„Ma olen ometi inimese poolt välja mõeldud ja valmis tehtud. Ainuüksi inimene suudab nii julma asjaga hakkama saada.“

Hobune laskis vaikset sörki, lumi krudises saanijalaste all. Juttu nagu enam ei saadud ajada, mõlemat vaevas oma mure. Nad olid kaika talust ning Vanausse teelahkmest ammu mööda. Mida ligemale Hüssalohule jõuti, seda rahutumaks puujalg muutus. Vubisevad leegid sähvisid tal varrukast välja, lätu-lätu hõõgus rohekas tules. Äkki hakkas kratt sosinal loitsima:

„Tule, kurat, too, kurat,
näe, kurat, näpista, kurat,
too mulle tuline kuube,
raiu raudne kasukas.“

Oolep lõi päris pelgama. Luges mõttes kolm korda issameie tagurpidi läbi. Kui Hüssalohu kingu tagant paistma hakkas, pistis puujalaga Jaak Oolepile äkki käe pihku ning ütles:

„Head aega siis, ma pean minema.“

Silmapilguks miilahtas krati istmel rohekas tuli, seejärel sai seal nähtavaks vana saunaviht. Oolep peitis Hüssalohul viha ning hingeraha linakoorma sisse ja astus kellegi nägemata kõlgusest välja, jooksis läbi ussaia, hüppas saani ning hakkas hobust nüpeldama. Kodapooline ei suutnud endale aru anda, mis tal hinge rohkem pures, kas hirm või haledus ning tuline kahju, et puujalaga Jaagu ase ahju taga sestpeale tühjaks jääb. Siis jõudis temani veel teadmine, et ta suures ähmis unustas pärida, kuhu kohta ta valmis peaks minema, kui Jaagu tagasimüümine rekki läheb. Ajaldasa peaks see küll õkva keskööl sündima, igal juhul enne, kui ehmeslind esimest hommikut hüüab.

Järgmine talvepäev kustus vara. Juba kükitas pimedus tare-

nurkades, võttis võimust lae all, hiilis hiljakesi perelauani. Ta peerupilakas läita. Kui lapsed magasid, võttis Oolep pihtkasuk ning astus välja. Ta otsustas kõlguses istuda ja oodata, mis tule või tulemata jääb. Sealtsamast kõlgusest oli ju puujalg oma vedudel tõusnud. Aga kui ta ennast istuma oli seadnud, astus ka Epu sisse, kasukas seljas, suurrätt ümber.

Oolepil oli sellest ütlemata hea meel, nii ütlemata hea meel et ta ainult suutis öelda:

„Ma oleksin ka üksinda hakkama saanud.“

Epu ei lausunud midagi. Või ei kuulnudki. Vahtis üksisilm kõlguseukse poole.

Oli samasugune pilvetagune kuuvalgus. Öhtust oli saanud klau ja külm öö. Koera haukumine kõlas kaugele. Oolep hakkas ka naise järgi kõlguseukse poole vahtima. Mõtted olid ärevad ja sumised, kui mitu herilasepesa peas. Aeg venis. Kuu taevalael liikus edasi kord tuli nähtavale, valades ussaia tuhandevärvilisse sädelusse, siis vajus uuesti pilve taha. Tallis krõmpsutas hobune heinu, kusagi külas klähvis koer.

Mida edasi kesköö poole, seda enam tundis Oolep hingekõrvetust. Ajuti arvas ta juba nagu tulevubinat nägevat ja mõtles raharäti kohal olevat. Kui ta Epu poole vaatas, märkas kodapooline oma naise kahvatus näos kõigepealt värisevaid huuli.

Seejärel läks aeg millegipärast segi. Või hakkas temagi vana loitse peljates kurapidäeva voolama. Oolep tundis jalgu ja käsi surevat. Iga krõpsatus pani ta võpatama. Kodapooline oli juba kõigeeks valmis.

Äkki hüüdis kukk esimest hommikut. Nad hüppasid Epuga mõlemad püsti, otsekui oleks uss nõelanud. Oolep oli paari sammuga tarelävel ja kobas pimedas võöruses ust, nagu ajaks teda keegi taga või võiks hingetahtja isegi veel peale kukelaulu tulla. Kui ähmis kodapooline käsikaudu pilaku juurde jõudis, ajas ta midagi ümber. Tuld raiudes nägi Oolep, et oli Jaagu ja laste poolt meisterdatud savikujukesed maha lükanud. Pilk jäi pidama tillukesele savimehele, kelle üks peerupilpast jalg talle müldpõrandalt vastu valendas. Seda mitmeks tükiks kukkunud Jaagu kuju ta tarre astunud Epule näitaski. Ja ei tea, kas sellest, et Jaak nüüd alaliselt läinud oli või et hing Oolepile rindu alles jäi, aga Epu vajus ahju taha raharäti magamisasemele ja ei häbenenud oma ohtrat silma

vett. Ja Oolep pidi mõtlema, et, kae, kui imelik on inimene ja veel imelikum on inimese elu. Võib-olla et nendesamade mõtete kokkuvõtteks lausus kodapooline järgmise päeva õhtul Epule:

„Sedasamune et, kevadel istutan puujala auks ussaeda kase. Las kasvab meile rõõmuks. Jaak ise va hea meheke...“

Elu läks Pillikse kodapoolise madala katuse all edasi. Lapsed pärisid esialgu puujalaga Jaagu kohta, ent unustasid ta aegamööda. Nad olid juba parajad kaelakandjad ja murdsid tööd teha, nii et leib laual ja kali tünnis püsis.

Pillikse kodapoolise kehva talu ulualla jõudsid pea jutud Kaika talu kurjast rikkusest. Küla kohal olla mitu korda tulemadu nähtud, kes sädemeid pildudes Kaika talu suunas lendas. Kusta ise jäi oma suure varasaamise murega kõhnaks, valvas ööde kaupa aidas krati tulekut, peitis toodut ja andis pisuhännale ikka raskemat tööd. Varsti oli pügalpulga esimene aasta nii täkkeid täis, et Kusta mõnegi voori märkimata jättis ja pahandust sellest ei tõusnud.

Aeg tegi nagu kerilaud ringe. Aasta järgnes teisele. Kaika Kusta laiendas oma põlde, suurendas karja, sundis taga teolisi mõisas ja sulaseid oma põllul. Suurtes rehtedes peksti aasta läbi vilja. Mitmes aidas ootas kokkukantud vara mahamüümist. Ehkki Kustal nüüd juba kuuskümmend aastat täis oli, ei tundnud vana-mehe väsimust, ta lõi hoopistükki näost punetama, nagu jookseks libahunti. Kaika talu tulesirr sai külas ja kihelkonnas nii nähtuks ja tuntuks, et mehed katsusid teda kord vedamise ajal kinni panna. Pügalpulka liigutas varaihkaja ikka harvem ja harvem. Milleks aru anda ja pulga peale märkida, 'palju rahakass kokku veab? Kratt ju oma, hingki selle eest pandiks pandud ja siis võib ometi teha, mida meel lustib.

Aga ühel sügisel, kui Kusta kuulis, et Räväli vanaperemees äkki mõistatuslikul viisil ära on surnud ja temast õite midagi järele ei jäänud, taipas ta seal kontrahi lõppemist. Kaika Kusta laskis hobuse yankri ette panna ja kihutas Pillikse kodapoolise juurde. Oolep toksis ussaia leparaage katki ja Kusta küsis ta käest seekordki otse:

„Oolep, ma kuulsin, et su puujalg on ära?“

„Mis seal kuulda? Jo mitu aastaringi saab täis,“ vastas koda pooline.

Rikas peremees kummardus Oolepile ligemale ning päris sosinal „Kuidas su hing alles jäi? Ilmuta mulle oma tarkusi. Ega ma ilma taha.“

„Kuidas?... Jäi alles ja kõik,“ vastas Oolep sügavalt ohates. Kodapoolisele tuli puujalg meelde, aga Kaika Kusta vaatas teda nagu põrunut.

„Küla peal räägitakse, et see su kõige vanem, nüüd juba mehe ohtu poeg, tahtvat potilöövi ehitada. Käed olevat tal savitöö peale valla,“ kõneles Kusta, et oma tuleku peapõhjusele tera külamoodi juttu peale raputada.

„Ju see Timo plaanis seisab küll. Kae, mede puujalg poisile viguri külge õpetas.“

Kusta laskis selle uudise endast läbi, siis ütles:

„Tead, Oolep, mul on seal ühe mäe külje sees head savi. Aitasid mind järjele, tuli siit mööda sõites sihuke mõte, et tulen ja ütlen... Saada poiss Kaikale!“

Peremees kihutas kergema südamega koju tagasi. Ta teadis, et Oolep ei oleks rohkem öelnud, kui ütles.

Aga ainult aastat paar tegi Kusta pügalpulgaga veel nagu pooleterakest, siis viskas üldse käega. Varsti mõisa mõõtu välja andva Kaika talu rikkus ja võim ep vaja mahamärkimist. Kui juba üks kotlane ja puupaljas kodapooline oma hinge ära päästis, mis suhtes tema hullem on. Aeg lendas kiiresti. Kaheksakümneaastane Kusta ratsutas veel hobusega ringi ja sundis sulaseid. Vahel viis teda tee ka Pilliksest mööda. Endise kodapoolise tare kõrval seisis potilööv ja ussaia kasvava suure kase ümber pruuskas hobuseid tervest kihelkonnast, sest Timo kuldse vaabaga supikausse ja võl kirnusid, partspille ning kõrvaga potte ihaldas iga perenaine. Teised Oolepi lapsed olid samuti juba omas elus. Ainult kõige noorem poegadest läks kõrtsileti taha, jootis teisi, võttis libedal keelel kerge raha ja jõi enda varakult hauda. Poja hukkaläinud elu oligi üks põhjusi, et ka Epu peagi ta kõrvale viidi.

Kui mure nagu paari pandult Pillikse rahvaga koos käis, vahel harva ainult sammuvõrra maha jäi, siis Kaika talu uhkest, kahe eluga häärberist hoidus ta esialgu eemale, nagu ei olekski ta mure, vaid ringikomberdav vallavaene. Ometi ei jäänud hädad sealgi

tulemata. Noorperenaise ja lapse viis kuri kurgutõbi hauda. Aasta pärast tallu toodud uue nooriku süli jäi lastest tühjaks. Vahakarva nälga ja kuiva hernekaunana krõbisev naine kõndis talus ringi ja paotas oma suud ainult alama rahva sundimiseks. Kustaga olid nad ühel meelel ja keelel ning vanaperemees kiitis oma miniat nii kõrtsis kui ka laadal.

Kontrahi lõppemise aeg lähenes. Kusta punetav nägu kaotas värvi, äkki otsis üheksakümneks saav ätt tuge voodist, andis tulesirrele hõlpu ja jagas vallavaestele mitu ahjutäit saialeiba. Ta oli kratti juba mõnda aastat rõõsa piimaga lakutanud ja rattarummu sisse magama harjutanud. Ka oli Kusta pihlapuult lõiganud lõunapoolseid oksti, meisterdanud aegsasti punnid valmis ja nikerdanud ristimärgi peale. Vana, veel esiisadeaegne ait, kuhu pisuhänd vara vedas, seisis otsiti võsas ja Kaika Kustal oli seal hea oma vigureid teha.

Vilmane poolaasta oli käes. Tulemadu viis Kaikale ikka veel voore. Laskis pikkade hammaste vahelt maha koti viljaga, värske lihaga ja talumehe kasinate veeringutega. Selle aasta kevad oli olnud varane ning kuiv, toomingate õitsemise aegu sadas küll hoog vihma, aga siis tulid tulikuumad ilmad. Vili põllul jäi kiduma, hein kerkis ainult konna kõrguseks ja loomad ammusid poolnäljas. Põuavina laotus üle palavusest õhkuva maa.

Kontrahi lõppemise neljapäeva hilisõhtul tõusid idataevasse mustad pilved. Kaugemal hakkas kõmisema äike. Külas ulgusid koerad, tuuletu õhk lämmatas. Peredes juba magati, sügavas unes pidid puhkama ka Kaika teenijahinged. Peremees oli käskinud neile peale tööd vaadi õlut välja jagada. Enne keskööd, juba kurjas äevatules, pistis Kaika Kusta pihelgased punnid pikk-kuue taskusse, paotas kambriukse ja hiilis häärberist välja. Vanemavihm oli õige liigdale jõudnud, ussaia sähvatas välk ja mürin veeres üle laotuse. Vanamees tõmbus ehmudes kõssi ning komberdas aida poole.

„Kui ta veel ainult taevatuld annaks, siis saaksin omad tegemised teha ja vanatühja ära petta,“ tuikas mõte peas.

Aidaukse avanud ja tulerauaga tuld raiunud, nägi ätt kohe, et rattarumm oli omal kohal ja pisuhänna üks neljast jalast tolknes rummuaugust välja. Kusta toppis pisut värisevate vanainimesekätega sügavas unes puhkava kurja koiva ettevaatlikult auku ja hakkas pihlakapunni ette taguma.

Jälle sähvatas äike, vägev kõuemürin vappus üle maa. Aida taga kasvav mets lõi tumedalt mühisema.

„Kui kratt ei ärkaks!“ mõtles Kusta südame pekseldes, „...ja kas rummu sees mõnda salapragu ei ole? Peaks ometi kõik korda minema! Elu on ilusti elatud, annaks kas või poole varandusest hinge päästmiseks ja laseks sulaseid terake hõlpu olla...“

Nii endale tõotusi jagades tagus Kusta punne, tundes, kuidas unest ärganud pisuhänd rattarummus rabeleb. Vanamees ise vabises üleni nagu soetõves, kirvekuuas ei tahtnud tal pihus püsida. Et asi untsu ei läheks, lõi ta veel mõne kiilu lisaks.

Uuesti prahvatas äike, nüüd juba päris ligidal. Avatud aidauks lõi silmapilguks virvendavat tuld täis, mürin võttis nõidusetegija vankuma. Vabisevate kätega raius ta tuld, süütas tõrvase takukoonla ja heitis londi keset aita laotatud kasetohuhunniku sisse. Kuiv toht lahvatas põlema, tõrvases takus edasi hüplev tuli laienes. Kusta kargas kaenla all peksleva rattarummuga aidast tagurpidi välja.

„Ainult natukene veel... ainult veel mõni silmapilk ja vihm ei tee tulele enam midagi,“ kõneles Kusta hammaste plagisedes iseendale.

Õige ruttu ulatus punane lont sarikate vahelt välja, heites vereva kuma üle võsaaluse ja äikese-eelses tormis mühiseva metsa. Taganenud mõne sammu, võttis Kusta viimase jõu kokku ning viskas ratta koos rummus peksleva kurjaga üha kõrgemale tõusvasse tulle. Kartes, et värisevad põlved teda ei kannu, toetus ta lõõtsutades puutüvele ja surus kepi tugevamini pihku. Äti silmad otsisid tule-möllus ratast.

Järsku nägigi ta leegitsevat rummu ja selle kohal vingerdavat tulesirri. Kratt vabastas ennast vaevaliselt ja tõusis sädemetömöllus kõrgemale. Kurja pea põles rohekalt, ta pikk punane saba peksles haavatud ussi kombel. Jõudnud puude latvadeni, langes pisuhänd tagasi ja kargas keravälguna oma tegija ning peremehe kallale.

„...Vist jäi mõni salapragu rattarummu sisse... ja loitsusõnu oleksin pidanud ütlema,“ jõudis rabelev mõte veel Kusta peast läbi käia, enne kui ta raudseid sõrmi kaela ümber tundis. Kärgatas äike. Maa ning taevas vappus. Silmipimestav välg lõi otse põlevasse aita, paisates tulemöllu laiali. Hetkeks oli taevaalune nii rohekat tuld täis, et isegi vaskne kukk kirikutorni otsas elu sisse sai, kaela üleli ajas ning nagu appi hüüdes kires.

Hakkas langema esimesi rabisevaid vihmapiisku.

Sellel õhtul ei leidnud ka juba mitu aega tõvevoodis vaevelnud Oolep und. Mõte käis oma rada, läks kambriuksest välja, tirkas ringi noorusmail, rühmas tööd ja aina tööd meheas ning tuli raskelt jalgu järel vedades põhukoti peale tagasi. Täna vaevas ta millegipärast ammukadunud raharätt. Kõndis teine ussaia ring ning ajas juttu. „Oolep, sinuga on teine lugu. Sa ei ole pisuhänd teinud,“ nii ta rääkis Oolepi mälestustes. „Inimene oskab isegi raharätti nii vaevata, et see kurja kõrvalt ka hea üles leiab.“ Ja näe, veel ei saa kohe mitte aru raharäti tollest lausest, kui ta ütles, et vii pügalpulga oma endise peremehe katuseharja tagasi. Mida pügalpulk tähendab, seda teadis Oolep mõisatööst oma naha peal, aga muu jutt oli talle küll arusaamatu.

Väljas hakkas müristama.

„Vanemavihma annab. Sellepärast kondid lõhuvadki valutada,“ mõtles Oolep. „Päästab veel leivavilja ja kergitab loomade nina esist.“

Äike möllas terve öö. Kord, kui kole kärgatus käis, arvas Oolep tule tareharjas olevat. Pere jooksis rabinale uksest välja. Ka Oolep tahtis minna, tahtis kohe kangesti minna, aga jõud üles. Ja kui tuld ei tõusnud ja ka majulised tagasi ei tulnud, tuli kiire vanainimesesuik. Kerge ja erk kui linnutiiva löök.

Hommikul tõi Timo isale pudrukausikese aseme ette ja kõneles. „Söö. Kui lõuna ajal tulen, aitan sind üles. Väik on ussaia Jaagu kase puruks lõõnud. Ja Kaikal põles eile öösi vana ait maani maha. Kusta ise olevat nagu tina tuhka kadunud. Ainult kepp leiti üles. Ta hingeõõtja tulesirr pani veel õkva üle meie ussaia...“

Oolep sõi pudrukausikese tühjaks, ei läbenud poega oodata, ajas ennast asemelt üles ja komberdas tarelävest välja. Kask oli poolest saadik maha viidud ja ladvaosa pihuks-põrmuks pudenenud.

„Siia ta selle hirmsa paugu pani,“ arutas Oolep, „või... või äkki jäi Kusta hing äärtpidi kaselatva kinni... jo ta untsu tegi, et ta ära viidi... Mede puujalg ep olnud inimene, tema ei osanud oma õpetustes petta...“

Ätt silmitses mustaks põlenud, pealt sakilist tüvejuppi ja talle tuli ette, et see näeb välja kui harvade hammastega suu. Ja veel tuli sihukene kentsakas tunne, et see suu naerab. Või naerab selle suu kaudu Kaika Kusta hingeraas?

„Kuis see asi siis ongi?“ arutas Oolep. „Kaika Kusta elas terve oma elu ära nagu pulmalauas. Peale selle vaevas ja mõnitas inimesi. Tegi, mida süda lustis.“ Oolep pilgutas oma vesiseid silmi ja arutas edasi. „Kes teab, kas talle aastaidki nii palju oli mõõdetud, kui ta elas, vahest tingis kurjakaubaga elule pikendust juurde...“

Ätt toetas selja vastu seina. Ta seisis tükk aega heledas sooja suvevalguses.

„Kust mulle veel enne surma sihukesed mõtted pähe tulevad? Ronivad sindrinahad vastu tahtmist ligi... et nagu peaks juba ajalikus elus midagi teisiti olema?“

Nõrkus ajas Oolepi asemele tagasi. Pajaaken seisis lahti. Suvepäev voolas tarre. Peres olid kõik kaelakandjad heinamaal. Väljas õitses ja lõhnas suur suvi. Ent Oolep nägi selles sillerdavas valguses mustaks tõmbunud, sakilist kasetüvejuppi, mis nagu harvade hammastega suu naeris.

ANNIVAKK

Pühendan kunstnik E. Viitollu

Küla oli nagu küla ikka, ainult kui Rabaheite talu kõne all tuli, vaatasid rääkijad üksteisest mööda ning alustasid kohmetu uut juttu. Pärimuse järgi oli Rabaheite rajanud mõisaorjuse vabaks saanud talupoeg Ovelemb. Siis asunud koht muust külast eemal, metsa ja kasesalu vahel, suur soo lirtsumas külje all. Kui viienda põlve peremees Pent otsaliseks sai, oli raba kaugele taandunud, aga talule nime jätnud. Rabaheite rahvas oli isevärki. Ühed pidasid neid uhkeks, teised arvasid nad päris tuusijate ja loitsijate kilda ning põlgasid sootuks ära. Ja ikka oleks nii mõnigi pereem röömuga näinud, et Rabaheite Pent tema tütrele kosja sõidaks, sest talu rikkusest sosistati uskumatuid asju. Pent tõi aga nooriku kaugele soosaarelt. Tõi soonetasuja ja laululaksutaja, sirgu meele ja keelega Keiu tütre. Illuke oli kunagi metsast saadud, muretses haava alt korjatud ja nii isata üles kasvanud. Keiu oli talle ilmarahva naeru pelgamata Ilo nimeks andnud. Nimi kipitas küla rahva keelepäralt nagu paise ihul. Nii juhtuski, et kui Ilo ning Pendi paariminekest juttu tuli, tõusis inimeste näkku ilme, nagu peaksid nad vastu tahtmist haisvat luuvalurohtu rüüpama. Veel sosistati küla hüdsehaudade juures, et keegi olla suure Lagesoo peal imelikku killavoori näinud. Keiu saatnud, näe, tütrele kaasa vara. Veimevakk olnud nii suur, et seda tulnud seitsmel metsapõõs ja kaheksal karuotil vedada. Pealejuhtuja hiilinud salakesi järele ja näinud, kuidas Keiu Rabaheite ussaia esimese hundi selja maha kargas ja kohe hakanud annivakast kõlisevaid kuldrahaseid maa peale pudenema. Terve öö ulunud soed soos kui hullud.

Eks jutud vingerda siu kombel edasi ja õige varsti ulatusid nad Rabaheite rahvani. Nii küsiski talu kadunud vanaperenaine

õde, siiani otsaline naistetöodes, nagu möödaminnes, otsekui äkki pähehüpanud mõtet mõlgutades:

„Kangesti imelik nimi sulle antud... Ilo... Ema on sul metsaööbik, laane moor laisavõitu. Ei tal vist muud meeles mõlkunudki kui laulu lustitada ja lillerlippu lüüa. Küla kuulutab küllast annivakka, aga ei sa toonud tallu küünealusevõrra kakujahugi kaasa.“

Noorik oli Pendile ühes toonud armastava meele, kaks tööahnet ja tegemisi täis kätt ning alalises lauluröömus suu. Eks selle rikkuse peale Ilo vastaski:

„Sa, Ädu-ema, kutsu mind, kui tahad, kulla kuuse naiseks või mille männiku miniaks, sest metsast ma saadud tõesti ja metsast toodud ka. Mu ema, hella eideke, temal on ümber laululõngad, sõnu kukub tal kui kulda, hammaste alt hõbedat... tema andis mulle, jah, Ilo nimeks, sest et mul ilo jookseb ees, nali naeratab takka, ma ise ilo keskel, veeren ilo vahel.“

Sihukest vastust saades jättis Ädu võitegemise sinnapaika ja läks minema, kuulutades ussaia, et tema oma jalga enam Rabaheitele ei too. Pent jäi loost kuuldes tõsiseks ja ütles:

„Ära ilmuta liialt, mida mõtled, ära laula, mida arvad, muidu tõuseb tüli tühjast, küla hakkab kõmama.“

Aga Ilo ainult naeris vastu. Naeris, ei seisnud paigal pütiski, näpistas tegemisteks päeva palgest, tegi tööd öö hõlmas, toimetas juba toometunnil ja vuristas vokki veel sitikapimedas. Sellest tuligi, et kahe kange noore hoolet põldudel vili kõrgem ja kõrs jämedam, terad raskemad ja kuldsemad küpsesid kui teistel. Ka kari lõpsis ohtralt, nii et Ilo võis teenijalauale suisa rööska piima tõsta ja tünnis ei lõppenud liha lihast ega kirnus üks võitegu teisest. Ometi pandi sedagi pahaks. — Perenaine on kulbivars ja tarelukk, peremees peerupakk ning adrakurg. Rabaheite kulbivars käib suisa uksest välja, pillub ande üle küla laiali. Varsti on peenike pihus ja nälga näpus.

Aga ei tulnud peenikest pihku ega nälga näppu. Rabaheitel tegi aastasulane tööd nii kui omale, sundis ennast taga vana kodapoolinegi. Küll pandi peres hiljukesi imeks, et Ilo suu ka naisepõlves laule täis seisis ja ta naer isegi rehepeksu tolmus ei lõppenud.

„Eks ta kergeke ole,“ jõudis kodapoolise taat oma noore perenaise üle otsusele, „sõkla moodi tuule üles tõsta. Aga süüa annab

üle kihelkonna. Rabaheite kõva järje peal talu, seal on võimalik pudrule suisa rõõska piima peale soristada ja vibuninaväge leivale toeks anda. Ilo ise ka kõva tööinimene.“

Nooriku kolmandal perenaisepõlve sügisel, kui väike Kareta juba samme tegi, puhkes ühel päeval torm, mis õhtuks vanarajuko tõusis. Maru murdis metsa, kiskus taredelt katuseid pealt ja viis põllult viljarõuke, tegi heinamaa kuhjadest tühjaks. Tollel õhtul ei maganud külas keegi. Mehed tassisid katuseõlgedele kive ja raskaid raskuseks peale, naised rahustasid pelgavaid lapsi. Torm möllas veel terve järgneva päeva ja ta meelevald murti alles õhtul. Inimesed tuikusid asemete juurde ning vajusid raskesse unne. Aga kui kesköösi Pent Kareta virisemise peale üles ärkas ja tuld raius, leidis ta Ilo aseme tühja olevat. Mees rahustas lapse magama, kõndis ussaias ringi, hüüdis kaugemalgi, aga vastust ta ei saanud ja ka hommik ei toonud Ilo tagasi. Päeval tampis peremees ümbruse läbi, ronis üle tuulemurdu, hüüdis soo ääres ja hõikus metsa. Lootes, et naine on vahepeal tagasi tulnud, läks õhtuhakul koju, aga nägi ainult mahalöödud pilke ja vaikivaid suid. Kui ta vastuööd, tõrvik pihus, uuesti ussaias oli, nägi mees Ilo tulemas. Pent astus ees tarre. Ilo tuli järele. Ta oli näost kõnnumulla karva riideist ja olekult muremust.

Pent surus rõõmusööstu maha ja küsis tasa, ometi isemoodi häälega:

„Kus sina siis olid? Tahtsin võtta ette tee soosaarele Keiu juurde.“

Mehe häälel tõi puna Ilo palgele. Ta lõi pea selga ja vastas:

„Ega ma libahunti ei jooksnud.“

„Mis sa siis kohe nii... Laps virises ja tahtis ema.“

Ilo istus koldetule ette. Alles nüüd nägi Pent naist nagu soetõvet vabisevat.

„Räägi, mis juhtus? Miks sa nii, sõnagi ütlemata läksid?“

„Ema kutsus,“ vastas Ilo tasa.

„Kuis ta... siia kutsuma sai?“

„Kutsuda võib ka teisiti, ilma ise tulemata.“

Pent vaatas naisele teraselt otsa. Ta alandas hääle pehmeks:

„Räägi, Ilo. Kodapooliseidel siin sooja leent tehtud. Tahad ma toon? Mis emaga siis juhtus?“

Ilo raputas toidupakkumise peale pead. Ta ütles õige tasa:

„Emaga juhtus see, mis meiesugustega ikka juhtuda võib. Torm läis ta jala pealt.“

„Jäi ta siis metsa tormi kätte?“ päris Pent kohkunult. Ent Ilo mõtted käisid juba omi radu.

„Ema tundis sõna võimu,“ rääkis naine edasi. „Ta tundis igivanu loote. Ja nende tundjatel on seadus ühes antud, et surmatunnil nad peavad oma tarkused ja sellesama sõna suuruse edasi andma. Muidu ei leia nende hing hauas rahu. Sellepärast ma lausumata läksingi.“

Pent mõtles tükk aega kuulnud. Siis küsis, hirmukirbe hinges:

„Kuidas sa siiski teadsid?“

„Keegi nagu raputas mu unest üles.“

„Ja ema on siis...?“

„Ema puhkab muretishaava all, sootubaka ja vereurmarohu keskel, isa kõrval.“

„Isa kõrval?“ tõstis Pent järsult pilgu.

„Isa hakkas teises kihelkonnas mõisale vastu ja jooksis raskete peksuhaavadega siia sohu pakku. Ema ravitses ta küll terveks, aga elu jäi tal üürikeseks. Nüüd võin sellest rääkida.“

Uuesti mõtles Pent kuuldu üle, siis küsis:

„Nii et sa tunned nüüd vanu tarkusi. Su eit, jah, parandas läbiseid. Andis rüüpeid, määris võideid. Ta olevat posimisega isegi hambavalu alandanud.“

„Ja abi eest inimesed põlgasid teda,“ vastas Ilo.

„Rohkem pelgasid kui põlgasid. Pilasid teinekord ka laululusti pärast, lillerlipu-elu pärast.“ Aga siis jõudis Pendini mehe meelest hirmus teadmus ja ta päris ähmis: „Kas sa nüüd hakkad ka nagu soo-Keiu sõnuma? Ja Kareta pärib loitsusõnad?“

Ilo vaatas mehele otsa. Ja Pent nägi naise pilgus varjamatut pilget.

„Ära pelga, Pent, ei ma hakka. Jo kui ma sinule läksin, teadsin, et teen eide südamele haiget. Kareta pärib aga vanad teadmused ja ilod. See on ütlemata rikas kaasavara.“

Kui soo juba kandma hakkas, rakendas Rabaheite Pent hobuse ette ja sõitis mööda otsest taliteed Keiu hurtsiku juurde. Meest oli kogu aeg vaevanud mõte soo-eide imelikust surmast ja veel sellest, kuidas Ilo, ise nõrk kui virb oksake, jõudis üksinda ema mulda panna. Suisa küsida ta ei tihanud. Juba kaugelt rabalt nägi

mees, et suurest kasest, mis ussaia kasvas ja mille varjus na Iloga olid tihti istunud, ainult mehekõrgune tüvi püsti seisis. Hurta ku ette jõudes märkas Pent, et Ilo oli murdunud kasekrooni mureti haava alla vedanud. Aga kui ta sammud haava juurde seadis, leidis ta sealt maatasase lume eest... Mees otsis läbi tare ning väikese kõlguse, ometi ühtegi riistapuud, millega võinuks soo-Keelu hauda kaevata, ta ei leidnud.

Nüüd liigutas senise mure sees juba pelg pead. Pent istus tükk aega nagu jalust võetuna pikkpingil. Rõskusest hallitama löönud seinte vahel oli tunda kuivama pandud nõiasõnajala juurkate, soomaarjaheina, tedremaranate ja veel paljude muude, Pendile tundmatute taimede lõhna. Pooleli jäänud paklase riide kangas nag ootas inimese sooja kätt. Koldes olid sõed tuhaks saanud. Avatu pajaaknast tõi tuul sisse üksikuid lumehelbeid.

Terve pika ja külma talve Ilo nukrutses. Käis alailma soosaare. Siis oli Pendi süda eriti muret täis ja ta läks tihti Ilole poolde sohu vastu. Kevad tuli äkiline, nagu oleks ta taevast nõõri terves tükis valmilt alla lastud. Kui kased rohetama hakkasid, tõusis ka Ilo kahvatusse näkku kerge jume ja huulilt pudene esimene laulurida. Talvel vokki vuristades oli ta Karetale kadunud eidest kõnelnud ja sealtmaalt seisis Kareta ema seelikusaba. Seisis ka veel siis, kui väike Tani hällis kiikus ja ema hoolt viimast raasuni endale karjus. Tütarlapse sirgudes hakkas ema talle imelise asju ilmutama. Pendile tuli see võõras ette, et Ilo võis Tani-päntjala suisa üksi ussaeda unustada ja tütre lustiks metsa jalutama viia. Eriti armastas Ilo kaasikus kaasitada. Talle meeldisid valgetüvelised kased, nende jaoks oli naisel isegi laul suus.

„Aiu-taiu tammemetsa,
ei mina taha männimetsa,
panen kased kasvamaie,
sõsarad sirgejad sinama,
päeval laial haljendama,
õhtul kullale kumama.“

Ilo kõneles tütrele, et hingelistega tuleb nagu iseendaga ringikäia, olgu see väeti ussike all-mulla või meiukõrvul kask-kaasikus. Isegi kasel, heleihul ja valgesäärel, on oma elu, mida ta vaiksahinaga ilmutab.

„Ilo sa korja kaasikust põlle sisse, nalja räti nurga sisse. Hoia ära, anna muile, jaga hoides vallale. Ilo ei andeski alane, rõõm rahvassa vähene,“ kaasitas ema, ja tütar, juba pihaline, kuulas ning võttis omaks, hakkas kaasa iluma. Kui Kareta veel paar aastaringi sirgunud oli, võis emasüda rõõmu tunda, et ta tütrest neli saab, kes on iloks ilmale, laulja rõõmuks rahvale. Aga vahel olid Karetale mõned ema laulud arusaamatud. Kui see teinekord tütre enda kõrval ära unustas ja helletas:

„Läksin metsasta mehele,
puu otsast kallile,
kaseladvast kaasale.
Puud olid puhtad pulmalised,
kased valged kaasanaised,
sõnajalg oli sõiduruuna,
rägastik oli hoostetalli,
sööditükk oli söömalauda,
põllupeenar istepinki,“

Siis tõmbus Kareta kaugemale ja silmapilgu kangastus talle ema asemel taevatuultes õõtsuv näebastuslik kasepuu. Aga juba oli Ilo taas tema ise ning naeratas tütrele vastu. Oli ema laulmise lõpetanud, tõusis kaasikus pehme kohin, nagu tänutäheks kuulnud rõõmu eest või teadaandeks, et sõsarad puud olid inimsõnadest aru saanud ja nad omaks võtnud. Ilo hingepuu, suur kask, seisis kõiviku serval, Rabaheite kopli ligidal. Noor naine istus puu alla ja kõneles Karetale helladest kasehingedest. Ta jutustas, kuidas kask on kaunis kodule ja metsale, kuidas kasekohin mureliku meele laheks puhub, ta mahl tööst vaevatud kurku karastab, lehed kangakirjale värvi annavad, oksad aga vihusaunas tõbist turgutavad ja hõlavad ihust välja ajavad. Ilo ja Kareta metsaskäigud olid pinnuks ilmas külale, lausa torkivaks okkaks Ädule, kes Rabaheite ligidale, lookile jäänud Tiidojaagu tallu oli ulualla jäänud. Libeda keele ja meelega Ädu aitas talu ledest perenaist põllutöodes ja oli kahe peretütre hillitseja ning ehtija. Tõsi, palgeilu ja ihuplaaniga ei olnud saatüs kumbagi tüdrit õnnistanud, kõndisid teised oma pindpeenikestel jalgadel hõbekettide kõlinal nagu kaks kurepoega ussaia ringi ja ei aidanud nende kehaviga isegi seitse paari ülestikku

tõmmatud ilusakirjalisi sukki varjata. Ometi kuulutas Ädu valla keel nad üle kihelkonna tüdrukuteks. Rabaheitele ei olnud pika viiaga Ädu aastaid jalga viinud, aga oli alailma luuranud, sub silmitsi järele hiilinud, kui Ilo ja Kareta kaasikus helletama käisid. Ja ükskord, kevadel, mahlade jooksmise ajal, oligi Ädu imeliku asja pealtnägija, ennekuulmatu loo tunnistaja. See ei olnud mitte unes, võis eit hingeõnnistuse juures vanduda, aga ihusilmaga nähtud, kuidas Ilo juua tahtvale tütrele kasepuust mahla kätte sai. Koputas sõrmelukiga tüvele ja ütles ainult: „Sõsar, anna keelekastet, nõrista suumagusat,“ ise hoidis pihu all ja kohe hakkas puuhust mahla tulema. Kui nähtust ja jookstust hingetõhku Ädu Tiidojaagule jõudis ning loo perenaisele ära rääkis, vajus see pikkpingile istuma ning suutis vaid pomiseda:

„Seda võis arvata, sõnumised ja sõnad. Kust muidu see palgeil ja peibutus, sirgusirinat ja puukallistused tulevad. Vana Keiu loitsud. Ja Rabaheitel pidi kulda nii palju olema, et sega võljalaga.“ Ning siis röögatas perenaine äkki, nagu oleks teda herilane nõelanud: „Hobune ette ja vannid, länikud ning liuad, leivamõhed ja tünnid vankrisse. Eks näe, mis sünnib, kui me kaasikutäie mahla koju veame ja ka oma kuntse tegema hakkame...“

Küla jäi imestusest sikkus silmadega vaatama, kuidas Tiidojaagu hobune lõhkus kodu ja kaasiku vahet traavida, vanker lõi järel tuljakut, sulane seisis püsti ja viibutas piitsa, suurtest tünnidest ja vannidest, liudadest ja tõrtest, sortas magusat üle. Kaasik jooksis mahla. Oherdiga puuritud auke punetas igas kasetüves mitu ja puude elujõudu nõrgus nii palju, et metsaalune magusast suisa märjaks sai ning kleepuma hakkas. Tiidojaagul aga ligunesid kuumakskõetud saunas perenaine ja tütre. Sulistasid suurtes tünnidest kasemahla sees. Vahetevahel upitas üks või teine tütar ennast magusast välja ja päris ema käest:

„Kuule, eit, kas mu juuksed on viljakuldse läike peale saanud? Või nagu nii kui Ilo ilusaks muutunud?“

Ema oli ennast ähkides ja lõõtsutades kurguni kasemahla täis joonud. Ta kinnitas heleda häälega:

„Kaunis olid sa enne ja veel ilusamaks oled nüüd muutunud. Ei sa enam külapoistele sünni, sina sihi meistrimeest. Sihukese vormi ja värviga tüdruk,“ ja lõpuks ei suutnud ema endale pidada, vaid sosistas: „Illikesed, vesiroosikesed, kuldanuppu eidetütred, saime

kätte vana Keiu vigurid, loitsudega vägevaks turgutatud kasemahla. Kes ütleb, et hommikuks tünnid ja tõrred suisa hõbedat ja kulda täis ei seisa. Ega Ilo asjata kaasikus ilutamas käi.“

Tünnidesse ja tõrtesse jäi küll ainult mahl loksuma, sulane küttis saunaahju ja lõhkus puid, vedas uut mahla ja valas vana välja. Perenaine ja tütre võtsid isegi kehakinnitust Keiu salapärase vägevaks tehtud kasemahlas ja ema sosistas vahetevahel kinnisilmi loitse, mis ta tütardele ihuile, näpuosavust ja armuõnne pidid andma.

Sel ajal, kui Tiidojaagul nii ennekuulmatud lood juhtusid ja sulane kirus, et vanapaganal pidi ka põrgus söömaks aega jätkuma, aga temal ep ole mitte, selsamal ajal sündisid Rabaheitel hoopis kurvemad asjad. Juba mitu päeva oli Ilo imelikku nõrkust tundnud. Jalad olid nagu puupakud rasked all, ihu ihkas asemele, piht palakate vahele. Noor perenaine nimetas ennast mõttes laisaks ja tundis tegemisi peale. Aga ühel õhtusel lüpsil hakkas lehmaudar ta silmade ees äkki tantsu lööma, Ilo ise hällis nagu külakiigel. Ta sai äkilisest pööratusest üle, läks kohe lavatsile.

Hommikul tahtis Ilo tõusta, et põllule ruttavale Pendile suupoolist lauale tuua, ent vajus jõuetult asemele tagasi.

„Ei jõua. Jalad nõrgad all, nagu voolaks elumahl ihust minema,“ ütles ta tasa.

„Pikuta natukene. Küll läheb üle. Teinekord olen mina ka nagu läbi pekstud. Leian endale ise pala suhu.“

Kui Kareta oli lehmad lüpsnud, tuli ta Ilo aseme juurde. Tütarlast ehmatas ema nägu, see oli lubivalge, suu ümber mustas võru, silmad olid nagu auku vajunud.

„Ema, isa ütles, et sa oled haige?“ päris Kareta kohkunult.

„Jah, jõud jätab mind maha. Isegi kätt on raske tõsta,“ vastas Ilo ja katsus naeratada.

„Ma saadan Tani isale järele?“ kohkus Kareta.

Ilo ümber muutus maailm äkki hämaraks. Ta silmad otsisid tütre kuhu.

„Oota terake... Kuula mind? Mul on kevaditi ennegi nõrkust olnud, siis, kui mõni mu hingepuust elumahl võttis... sellepärast ei osanudki karta...“

Kareta oli püsti karanud. Nähes Ilo nõrka käeliigutust, vajus ta pingile ja küsis:

„Ema, mida sa tahad? Külge pöörata? Istuli tõusta? Ma aitan!”

„Kareta, kuula mind, enne kui Tani ja isa tulevad... Sa ole Keiu lapselapsi...” uuesti katsus Ilo tütrele naeratada, „...käi soo saarel edasi. Ketra seal laule lisaks, liida lõngu kanga sisse. Ilo pidi puhkama, „Kareta, ära tee kurja kellelegi, siis ei tugi ka sinule. Too abi hädalistele, siisap saad abi isegi.”

„Ära räägi nii. Sa ju elad edasi,” halas tütar.

Kui Kareta kummardus ema piha ümbert kinni võtma, kangastu talle äkki nagu kunagi lapsepõlves, et ta näeb ema asemel näebastus likku kasepuud. Ja veel lahvatas ta pilgu ette kasemahlas ligune küljealune kott. Nägemus oli hetkeline, ent ema sõnad hingepuust tõid nüüd nagu taevatule sähvatus meeltesse kodapooliseid hommikuse lüpsi ajal kuulnud jutu ning naeru Tiidojaagu rahva mahlajahist. Kareta andis emale mesimõdu ja käskis nii palju juua, kuis süda võtab, ning kõneles kiirustades:

„Ema, Tiidojaagu omad olevat terve kaasiku mahla jooksnud pannud. Ma lähen ja aitan teid kõiki. Tean, kus su hingepuu kasvab. Sina lama rahulikult. Isa ja Tani tulevad kohe.”

„Kareta, kuula mind! Enne kui lähed... pean sulle Keiu sõna suuruse ja võimu üle andma. See võtab vähe aega...” sosistas Ilo.

Üleni higisena, hirmust peksleva südamega jooksis Kareta kodapoolise juurde.

„Madis, otsi kõik valmisvoolitud rehapulgad üles ja võta kaasa. Kaks puuhaamrit ka. Ma panen niikaua hobuse ette. Ära jää kohmitsema!”

Ja Kareta tormas talli.

„Keela ja kaitse! Perenaine öeldi hinge vaakumas... Võib-olla tahavad abi saamiseks Ilo tuusija juurde viia,” arutles Madis. „Aga milleks seal rehapulki ja puuhaamreid vaja läheb?”

Kui nad aga ilma perenaiseta hoopis metsa poole kihutama hakkasid, tõusid vanamehel ihukarvad püsti ja hirmuhigist valgus tilk nina otsa. Kareta oli põlvili vankris ja nüpeldas hobust, nagu oleks tal vanakuri kannul.

„Kas ma enam kunagi üle oma tareläve astun?” rabeles Madis mõtte peas.

Juba kaugelt otsisid Kareta silmad ema hingepuu välja. Ligemale jõudes nägi Kareta, et ta hirm pidas paika — puutüvest punetas vastu palju mahla voolavaid auke. Kask oli tühjaks jooksnud

pruuniks tõmbunud hiirekõrvad krabisesid vastu.

Nad hakkasid Madisega puu haavadesse pulki taguma. Ümber ringi, igal pool, kuhu pilk küündis, jooksis kaasik mahla. Surm kõndis puude ümber. Maapind oli märg, sipelgad, mesilased ja lugematud muud putukad pidasid magusal mullal söömapidu.

Madis tagus pulki ja piilus ise pelglikult ringi. Äkki juhtub mõni mööda minema ja ta rumalat tempu pealt nägema. Perenaine kodus suremas, aga nemad taovad nagu kaks arukaotanut kaskedel auke kinni. Ikka neidsamu, mida Tiidojaagu rahvas aina oherdas ja oherdas. Seda ilmarahva naeru, mis siis tuleb.

Varsti olid pulgad lõpukorral. Karetal andis tükk aega seletada, enne kui Madis oli nõus üksi metsa jääma. Vanamees seisis näljast valge ja raputas nagu seesmisest krambist alatasa pead. Alles siis, kui Kareta kodapoolisele hõberaha lubas, võttis ät töö uuesti ette. Tütarlaps kinnitas veel, et läheb ainult uusi puupunne ja toidupoolist tooma, Madis oodaku ta ära. Hüppas vankrile ja kihutas koju.

Päike oli juba pruukosti ajan, kui Kareta üle ussaia jooksis. Tarelävel jäi ta kammitsjalu seisma. Ema oli keset kambrit pikka-dele õlgedele tõstetud. Ta lebas valgel palakal nagu mesilasevahast kojo. Isa istus ema peatsis, Tani nuttis kõrval ja kodapooliseit luges kaugemal sosinal surmaitku.

Kaua Kareta nii lävel seisis, ei teadnud ta hiljem isegi ega pannud teised leinajad tähele. Tütarlaps neelatas nuttu ja rääkis mõttes emaga. Töötas talle teised puud päästa ja kõike elavat hoida. Kareta silmitses Ilo nägu, teravaks tõmbunud ninaotsa, nagu abi järele hüüdvat suud, meekarva juukseid tanu all. Ta nägi surma aeglaselt Ilo palgetesse tõusmas...

Varsti oli Kareta uuesti kaasikus. Tal oli vankriotsatäis peerupakke ja kirves kaasas. Veel pool päeva ja valge kevadöö tagusid nutust punaste silmadega tütarlaps ja omaette sosinal kõnelev Madis puuhaavadesse punne. Toometunnil käis esimene pehme kohin kaskede latvadest üle. Surm taganes. Maapind hakkas kuivama ja ei mustendanud enam lugematutest putukatest.

Lõuna ajal päris isa kojujõudnud tütrelt:

„Kus sa käisid?”

„Hingi päästmas,” sosistas Kareta ning pages ema surilaudi juurde.

„Kus te käisite?“ küsis Pent ka kodapooliselt. Taat ajas ennast asemel istukile ja rehmas käega:

„Ära päri, peremees. Ei meiesugune enam elust aru saa. Tiidojaagu omad puurisid oherdiga kaskedesse mahlaauke ja nüüd käisi me meie Karetaga neid kinni tagumas.“ Madis vaatas nagu abi otsides Pendile otsa ning lõpetas: „Hea veel, et mina hingega tulema sain.“

Juba mõndagi oimanud Pent läks ning silitas tütre pead.

Kareta istus järgneva öö ema juures. Pent ning Tani läksid puhkama. Pajaaken seisis lahti, väljas tiutsus öölind, kevadöö valgus heletas ussaeda.

Vastu hommikut võttis väsimus Kareta üle võimust. Tütarlaps nägi imelikult selge ning värvidest kirka unenäo. Ema astus üle lävepaku sisse, elus ja terve. Ta naeratas oma imelist naeratust, kuhu oleks nagu palju säravaid päikeseteri sisse sulanud. Ilol oli seljas lumivalge seelik ja pilupiht, juuksed langesid õlgade peale vallale, puusal tilisesid hõberõhud. Unenäoline astus tütre juurde ja ütles:

„Sa päätsid paljude mu sõsarate elu. Näe, mille nad sulle tänuks saatsid.“

Ilo ulatas Karetale tillukese kasetohust annivaka. Kui Kareta pärida tahtis, et kuidas sa, ema, ellu tagasi said, ei olnud Ilo enam kusagil. Tütarlaps avas võpatades silmad. Ema lamas ikka omal asemel ja esimesed päikesekiired kuldasid ta tanu. Aga Kareta süles oli unes nähtud tilluke annivakk. Kasekoorest tehtud, väike kaas peal ja kaanel sissepõletatud Rabaheite peremärk. Kui tütarlaps annivaka avas, läikis talle kasemahl vastu.

Nõutuks jäänud Kareta ei osanud muud targemat midagi teha kui mahla maitsta. Keelepära märjaks teinud tilk tõi talle imepärasest kergendusest ja kaotas ihust tinaraske väsimuse.

Kareta peitis annivaka lavatsipeatsisse.

Enne heinaaega ühel hommikul, kui Kareta karja ajamast koju tuli, istus Ädu aida lävepakul ja lõi kirnus koorevõid kokku, nagu ei olekski vahepealseid aastaid olnud. Eit ei vastanud Kareta küsimuse peale, kes ta tagasi kutsus, musta ega valget.

Õhtul päris tütarlaps isalt, kas Ädu jääbki tallu.

„Ta siin sündinud ja talus terve oma elu tööd teinud. Kuhu ma ta vanainimese veel ajan,“ vastas isa, ometi tundus Karetale, et isagi Ädut ei tahtnud.

Varsti hakkas eit oma endist olekut võtma. Katsatas kui harakas alateibas ja kord ütles perelauas suisa välja, et ei siin talus mõmaga olegi äripäeva, üks pidu pidu alati. Et ei tea, kas pere tütrele jo armastuselill südames õitsele on lõõnud ja silmad pimedusega katnud. Pent juba avas sõnaks suu, aga nähes võiliuas hüva kraami vähenemist ei lausunud midagi.

Enne jaani jäi vana Madis haigeks. Ütles, et pihasooneid ajavad kui tuld välja ja pea on nagu linapund otsas. Eit voolis küll ta pihasooni, seadis kuumaks aetud kaeru kotiga peale, ometi abi ei tulnud.

„Eks ma nikastasin naba paigast,“ leidis Madis üksi olles tarkuse üles. Ätt mõtles nendele punnidele, mida ta puutüvedesse oli tagunud, ja oli oma tarkuses täitsa kindel. Ta hakkas loitsusõnu posistama:

„Kuu, kosta naba,
päev, päästa naba!
Seisma kui savikivi,
paigale kui paekivi.“

Seejuures ei tahtnud Madis oma hingepõhjas mitte tunnistada, et ta põeb ka ilmarahva hammaste vahele sattumist. Kui küla oli ennemini Tiidojaagu perenaise ja tütarde mahlajandi üle naeru kõõksunud, siis nüüd sosistati hüdsehaudade juures pooliveeri pelglikult, et sel ajal, kui Rabaheite Ilo surm jo peatsis seisis, tegi Kareta kaasikus oma tempe. Puudele oleks võinud ju hiljem ka punne ette lüüa. Isegi vana Madis, too pehme mehike kui villane lõng, isegi tema olevat Karetal kaasas olnud.

Kui Kareta Madise haigusest kuulis, jõudis tüdruku mõte kõigepealt kaasikusse. Vanamees rabeles liialt, läks higiseks ja kevadtuul ju sala — tõmbas läbi. Kodapoolise eit oli perelauas kõneldud, et mitte üks kunts ei aitavat. Siis meenus Karetale küljealusekoti alla peidetud annivakk. Muremustade ja vaevarõhuvate päevade jooksul oli ta imelise kingi sootuks unustanud. Kareta valas mahla kruusi ja kõndis alla sauna juurde. Kui Madis peretütart tulemas nägi, läksid ta silmad ehmatusest suureks.

„Oled vist minu pärast haige,“ muretses Kareta lavatsi kõrvale istudes. „Madis, ma tõin sulle kasemahla. Vahest kergendab su vaevu.“

Aga Madis kõõritas üpris umbusklikult kruusi.

„Teab neid maailma asjasid ja mahlasid...” venitas ta viimaka, võitles endaga tükk aega, siis sosistas otsekui saladust, „...kui sul vana Keiu loitsud käes oleksid, vahest siis prooviksin.“

„Ma ju Keiu-eide tütre tütar,” heitis Kareta ätliga ühte nõusse. Madis rüüpas. Rüüpas korra ja tundis kergendust. Rüüpas teisegi korra ja oleks karvapealt tahtnud ennast asemel istuli ajada. Et mitte ulbaku poisikesena näida, venitas ta nagu vastu tahtsi:

„Ei tea, aga terake oleks nagu parem või nii. Eks päev selgita edasi ja õhtu anna aru...”

Teisel hommikul oli Madis heinakaarel. Kodapooliseit aga vahtis ühtevalu Kareta poole. Et näe, terveks posis mu vanamehe. Tüdrukuga tuleb väga ettevaatlik olla, nõia soost teine. Juba Keiu oli tuusija ja vanade loitsude tundja. Lõõritas kui lõoke oma soosaarel ja keetis rohte. Laskis küll Ilo-tütrel Rabaheitele tulla, aga pikka iga ei olnud temalegi antud. Nüüd nuhib talus nagu ennegi Ädu-moor ringi.

Ädu kogus tõesti aina sappi juurde. Kõik oli talle vastukarva. Kui kena põieke sapist viha täis sai, avas ta kibeda kodapoolise eidele:

„Küll on siin vahepeal elu hukka lastud. Ja kukkus mu õepoeg Ilo võtmisega orki. Omavahel öelda, kas Ilo õige inimene oli või inimese surmagi suri. Kareta ka, näe, kargab leina ajal kui varblane ringi, ei püsi paigal pütiski. Käib kaasikus laulmas. Või sihukesel emast või surmast.“

Aga kodapooliseit sallis Ädut veel vähem kui pererahvast. Ta vastas südametäiega:

„Ei sinu parmupilli puhumisest siin vanker seisma jää. Asi on sihuke, et iga otsaline karjub omapead, meiesugune elab sellest, mis kõhtu antakse.“

Ädu sai kodapoolise torkest aru ja pööras ruttu selja.

Kareta käis tõesti kaasikus. Vahel isegi öösiti, kui kedagi nägema ei olnud. Talle tuli ette, et ema on siinsamas ja tal on heameel Kareta tulekust. Siis päästis tütarlaps keelepaelad valla:

„Kui mina hakkan laulemaie,
laulemaie, laskemaie —

ei mind või siis ohjad hoida,
ohjad hoida, köied köita,
ma ju lauliku sugusta.“

Teinekord kaasikust lohtu otsides kahisesid kaselehed sõnad ta keelele:

„Laulik oli mu emake,
laulis lapsekiigutaja,
laulis imetaja-hellitaja,
laulik peab minustki saama.“

Ilo kuivanud hingepuust hoidus Kareta kaugemale. Noort kase-metsa oli suur tükk välja surnud ja seda hakati maha võtma, osa kaasikust põdes. Ainult kõige vanem mets, see, mis seisis suure soo ligidal, kahises endises jõus. Sealt, vanametsa rajalt, viiski tee üle Rabaheite soo suurele, mülkaid täis Lagesoole ja edasi Soosaarele. Tihti pages Kareta ka sinna. Vana hütt oli juba Ilo perenaisepõlves talu jõuga korda tehtud, Keiu-eide pooleks murdunud ningepuu maha saetud. Kanarbikuga kaetud soosaar nagu tõmbas Karetat, oodates ta samme, kõneles tüdruku igas veretukeses.

„...Kareta, kuula mind,” oli surev Ilo rääkinud, „...sa oled Keiu lapselapsi... käi Soosaarel edasi. Ketra seal laule lisaks, liida lõngu kanga sisse... Ära tee kurja kellelegi, siis ei tehta ka sinule. Too abi hädalistele, siisap saad abi isegi.“

Tütarlaps oli ema surmast möödunud paari aasta jooksul annivakast ohtrasti hädalistele lohtu ja rohtu jaganud, nii et imeliku kasetohust karbikese kuulsus varsti üle küla, siis üle valla ja lõpuks üle kihelkonna ulatus. Aga nagu kunagi vanaema Keiu abistav käsi ära pilati, nii hakkasid noored ka Karetast kaugemale hoidma. Külakiigel jäi ta mitut puhku nii üksi, nagu oleks ta libasjooksja, ning lõpuks ei läinudki tütarlaps enam teiste hulka, tööst vabal ajal kaasitas kaasikus või tuli soosaarele. Siin oli ta prii. Kareta ei peljanud öösiti laugastel õitsevaid virvatulukesi ega metsakutsu silmi, mis vahel suisa ussaia sätendasid.

Kord ei leidnud Kareta vanaema madala katuse all und. Tütarlaps ei osanud endale aru anda, mida ta igatses või mille pärast ennast õnnetuna tundis. Kevadtuul lõgistas väljas pajaakna lauda

ja linnud soos luigutasid. Valge udu nagu imeline heik loor hõljus raba kohal. Tol unetul ööl meenus Karetale Ilo jutt vanaisa peidetud varast, mida tuli põlvest põlve edasi pärandada. Kord oli ema talle isegi peidukoha kätte näidanud. Kui puhtetunnil Kareta mättakirvega peidukoha avas, tõstis ta sealt välja roostetama löönud ja nüri teraga mõõga.

Kareta kohkus leidu nähes ning mattis selle tagasi. Ometi oli vanaisa mõök talle niivõrd mõjunud, kõik ta mõtted nii teiste teede peale lükanud, et tüdruk alles lõuna eeli Rabaheitele tuli. See oli juba vesi vana Ädu-moori veskile.

„Meie Kareta jõudis alles lõunaks kodumaile. Tani kuulukse sind otsima. Kas käid jo nagu vana Keiu metsast kaasat kaemas?“ ütles ta peretuppa astuvale tütarlapsele.

„Kasest öeldakse kihlad käivat ja eks siis kõik puud ole pulmalised, käed neil hõbekarralised,“ vastas Kareta terake teravamalt kui paslik.

„Veri veab soe ikka laande,“ ei suutnud Ädu pidama jääda.

Nüüd oli Kareta lõõg täis. Ta ütles sosinal, aga nii, et iga sõna kui herilane suskas:

„Kui sinu teha oleks, läheksin ma siit tuliseil jalgeil, pageksin ussaiast sädemesääri,“ neiu tõmbas sügavalt hinge. „Jah, ema on soos sündinud ja vanaema pulmad peeti nii suured, et kõik metsarahvas osa sai. Ka hunt oli söömas, hunt oli joomas, hunt oli viie viiuliga, vanasaatan sarvega, tont torupilliga.“

Ädu hakkas nutma ja pages tarest, aga Kareta ei osanud endale aru anda, kust need sõnad ta keelele kukkusid.

Tani oli tüli pealt kuulanud ning kaebas, et Ädu-moor tema vastu ka õel olevat. Veel teadis poiss pajatada, nagu tuleks Tiidojaagu perenaine oma kahe tütrega neile külla. Ädu-moori nõu ja abiga. Kodapooliseid olevat selle üle hirmus vihane.

„Võib-olla jäävadki Tiidojaagu omad meile?“ päris poisike hirmunult.

Kareta ei oleks niisuguse asja peale kunagi tulnud. Tema elas oma lauludes. Ka teadis neiu, et mahlaloo ja ilmarahva naeru pärast kannab Tiidojaagu käre ja säre perenaine Ädu peale vimma. Aga küllap nüüd, kus loodetav naisepõli Tiidojaagu omale saadaval, leppisid vanad vaenlased ära ja heitsid ühte. Kareta süda valutab nii, et ta õhtul isa käest aru päris.

„Kaua ma ikka sedaviisi üksi...“ kohmas Pent ning lõi pilgu maha. Järgmisel laupäevaõhtul, kui Ädu uutes hilpudes peretoast läbi läks, lipsas Karetal rohkem hirmust kui arust sõna suust:

„Kas lähed Rabaheitele uut perenaist mehkeldama?“

Ädu-moor lõi kombeka vagadusega pilgu maha ning kostis: „Mis see minu mehkeldada? Aga perenaise saaks Rabaheite kui kalli hõbesõela. Ja neli töökätt tooks kaasa. Tal tütreid jo kaelakandjad.“

Kareta oli neist kurejalgseist ja hõbekettidega ehitud tüdrukuist kuulnud. Ja kuuldu põhjal ta vastaski, naerukuradike kurgus kudistamas:

„Töökätt? Need kaks ei olevat muud kui kakuraiskajad ja päevapätsajad.“

Ädul kukkus nagu käck kurku. Moor ahmis õhku, enne kui sõnadeni jõudis:

„Sa kae kõigepealt iseennast... Mis sina siis oled?“

Naerukuradike hakkas Kareta hääles suisa kukerpalli viskama. Tütarlaps vastas:

„Kes ma ikka olen. Kuuvalgus ja päevapaiste, ilmsi unenägija ja salakeelte kuulutaja.“ Kareta häälel alanes: „Kui sina võimu saaksid, siis oleksin hädaalune ja ainult aia-ants oleks mu turgutaja.“

Ädu tegi minekut. Aga veel ussaias oli moori kurja pobinat kuulda.

Ometi tuli seegi neljapäevaõhtu kätte, kui Tiidojaagu perenaine kahe tütreaga vankrilt maha ronis ja Rabaheite peretuppa õõtsus, tütreid hõbekettide kõlinal järel. Ädu kandis kallite külaliste ette parima ja moori mahe kõnepruuk oli sinna juurde nagu magus mesimõdu. Kareta ja Tani unustati lauda kutsumata ja ähmis Pentki ei märganud nende puudumist.

Varsti räägiti külas, et Tiidojaagu perenaine laskvat veimevakka teha. Sügisel pidid ilmatuma suured pulmad tulema, kesik olevat nuumal ja vasikat lakutatavat sulaselge piimaga.

Kareta hoidus isast eemale ja ka Pent tundis isepärast vimma tütre vastu. Ega ta Tani seltsigi liialt otsinud, Ilo vaeslapsed hoidsid jo ammu ühte. Ädu seitsmekümnele liginev selg läks nagu sirgēmaks, samm nobedamaks ja ta häälel sundis tööväge taga. Eriti katsus ta Kareta töid-tegemisi maha teha. Laulmist vihkas Ädu nagu vanakuri pikset, sest:

„Ei laulust lauda kaeta,
sõnust ei tehta söömaaega —
higi pannakse padasse!“

Kareta küll ütles vastu, aga samas tundis ängistust ja pages soosaarele. Võttis tihtipeale Tanigi kaasa. Aga isegi siis, kui Ilo lapsed ära olid, ei leidnud Ädu hing rahu. Teda vaevas Kareta imepärane annivakk. Liiatigi räägiti palju külas kasemahlast, mis alamale rahvale lohtu andvat. Ka Ädu võinuks sellest osa saada, temalegi astus vanadus vägisi kannale. Kas ta Rabaheite jaoks vähe on teinud? Moor oli Kareta aseme mitut puhku läbi otsinud, annivakka leidmata. Kord otsimistuhinas kergitas ta ka samas seisva Ilo riidekirstu kaant, päästis valla kadunud perenaise hõbedakarbi ja selle sisu sädelus võttis kadedal mooril hinge kinni. Tema oli Ilole tihti ta vaesust ette heitnud. Oli see hõbe ikka Ilo kaasavara või oli Kareta aarde oma mahlaga kokku ahnitsenud? Moor usutaski ühte külaeite, kes Kareta rüübet oli mekinud:

„Noh, kas nõiajook ikka tohterdas vägevasti hinge ja andis tantsujalad alla? Hõbedatüki maksis sul see temp ära? Või ehk rohkemgi? Oled sa kuulnud, palju tüdruk nõuab ja palju talle antakse?“

„Eks sai antud ikka ja annavad teised ka,“ vastas päeviline, kes päris suu peale kukkunud ei olnud. „Et kas Ädu, vanatüdruku toht, veel rüübet himustab? Ei see vist ole määratud seateole, hobuse unenäole, koerakoonu palgele. Vanapiigad pidid pärima põrgu põhilaudu ja põrgukatla kaasi.“

Suures südamevalus kõneles Ädu oma annivakaotsimisest ja hõbedaleiust ka Tiidojaagu perenaisele. Aga sel tuli mahlalugu meelde, ta silmad läksid nagu öökullil ümmarguseks ja perenaine pigistas suu kõvasti kinni, et sealt Ädule paha sõna välja ei lipsaks. Ta mõrsjast inimene.

Ädu mõistis ja tundis, mis perenaise südames sünnib. Sündsalt silmi maha lüües ja ümber vaadates, et ega äkki kedagi nägemas või kuulmas ei ole, sosistas ta:

„Teab, palju seda hõbedat veel Soosaarel peidus on? Eks see imettegev rüübe ole sealsamas. Ma ikka senini arvasin, et ta teda kusagil enda ligidal peidab. Kes seda rüübet söömu saab, on hulga aastaid noorem. Ja palgeilu missugune! Seal käia ju põhjatu rikkaid

inimesi. Isegi mõisast. Inimene annab tervise eest kõik ära. Sestap tüdruk ühtvalu Keiu nõiasaarel käibki.“

Perenaine vaikis endiselt, sest vaikimine pidi teinekord tarkuse ema olema. Ometi tundis Ädu-moor, kuidas ta juttu ahnelt kuulataks.

„Sedasi jah, aulik perenaine. Ega sinul tasu tulla, sul ajalist vara küllalt käes ja ise veel ilus naisterahvas. Tütred ka kui hiie õiekesed, valged vainulillekesed, suukesed päris suhkurista, pead peal pähkelista, kehad keerusta kullasta,“ kukkus moor kombekohaste sõnadega kiitma. Kui perenaine veel vaikis, paotas: „Mina tahan oma eluea teenistuse küll kätte saada...“

„Mine siis ja saa...“ avas nüüd perenaine suu.

„Lähen, olgu aulik perenaine mureta, mul teegi selgeks tehtud. Ikka mööda kitsast elurada kahe lauka vahel, mudamülgaste keskel. Aga kui ma Keiu hurtsikus parasjagu otsin, peab keegi ometi sood silmas pidama. Et võõra pilk peale ei juhtuks. Kust kohast ma sellise kallimeelse inimese leian?“

Perenaine ei rääkinud nüüdki midagi. Näitas Ädule oma veimevakka ja kõneles tulevasest õnnest. Aga kui Ädu-moor oli minema kõndinud, jäi jutt noorust tagasiandvast rüüpest nagu iseenda vari perenaise külge. Ja uusi jutte jõudis meeltesse. Näe, Rabaheite Madis, va kõsu, vuristavat nüüd nagu vakk tööd teha. Ja kihelkonna teisest otsast olevat puupaljas vaeslaps pärast paari rüübet rikkale perepojale mehele saanud. Teab, missugune hõbedalast ja riidekast juurde nõiuti. Ikka vana Keiu sõna ja loitsude abil.

Ühel õhtul lavatsiäärel istudes, kui perenaise pilk oma närbunud rinnale langes, hakkas asi küpsema. Nii nagu karjalaps kuumas lõkketuhas kartuleid küpsetab, nii hautas emand oma otsust. Ja kui see lõpuks piima sisse sõtkutud saiataignana kerkis, saatis ta karjalapse Ädule järele. Moor oli kui püssikuul kohal.

Sel sügisõhtul kõnelesid naised kaua ja sosinal. Oli juba päris pime, kuu hakkas ennast taevarinnale kergitama, kui Ädu koduteele asus.

Järgmisel laupäeval köeti Rabaheitel varakult sauna. Pent tahtis enne naisevõtmist korra sõtsel ära käia ja Ädu keelitas heast südamest tüdart ja poega ka kaasa võtma. Ilo lapsed juba mõlemad keelekandjad, tütar varsti mehelemineja, et lase sõtse ka näeb. Ise jäi moor äkki põduraks, soigus, et lendva on ristluudesse

sopsatanud, palus karjalast pihta triikida ja kobis juba enne pere-
rahva ärasõitu oiates asemele.

Õhtu tuli pilvetaguse kuuga. Sitikapimedus oli tuule kaasa toonud,
see rebis vanas metsas, Rabaheite soo ääres ootava Ädu-moori
pearätti ja kergitas undrukusaba. Mooril tuli kaua külma tuule
käes seista, enne kui ta puude vahelt liginevat perenaist märkas.
Tiidojaagu oma jõudis pahasena:

„Küll ei tahtnud soojast tarest välja tulla.“ Aga kui Ädu asutas
vaikides sohu minema, lausus perenaine tusaselt: „Oota. Eks
ma tule siis ikka kaasa. Sinu pärast, Ädu. Sulle kulub ju tervise-
kosutus marjaks ära.“

Ädu pelgas üksi minekut ja oli kui sukk wait. Tõmbas ainult
suürräti tihedamalt ümber. Rabaheite soos lõhnasid sookailud,
pehme sammal vajus jalge all, külm vine hoovas minejaile vastu.
Ajuti, kui kuu pilve tagant välja tuli, tunnistas Ädu ümbrust ja
leidis, et nad on õigel teel.

Lagesoole jõudes ei tahtnud kumbki naistest oma pelgu tunnis-
tada. Ädu-moor otsis kepiga kompides õiget rada. Ümberringi
korisesid laukad, keegi nagu luksus kusagil naerda. Külm hall aur
muutis ümbruse viirastuslikuks. Õõtsuv jalgealune tuletas meelde,
et ainus vale samm viib laukasse.

Ja siis nägid nad mõlemad ühtaegu kummalist valgust. See
tõusis neist mitte kaugel mätaste vahelt, laienes, lõi hiilgama,
sädeles rohekas-punases tules, nagu oleks sinna mitu kamalutüüpi
jaaniusse heidetud. Kidura sookase tüvi oli naiste kõrval nagu
kuldpudemetega üle külvatud. Leek otsekui kutsus, peibutas, mee-
litas ligemale, ja kustus ehmatusest kangeks tardunud naiste pilgu
ees.

„Keela ja kaitse,“ sai Tiidojaagu perenaine keele lahti, „...nõiutud
soo. Kuraditulesid täis. Meelitavad inimesi laukasse... Mina lähen
tagasi.“

Aga just selsamal silmapilgul tuli kuu kumer kübar pilve tagant
välja ja Ädu-moori pilk märkas kitsal teerajal, otse pastlanuki
ees, midagi sädelevat. Moor kummardus ja võttis pihku sulaselge
kuldraha. Seda ammulisui vaatavale Tiidojaagu omale ulatades
posistas sala:

„Rahapada põles. Me nägime oma ihusilmaga rahapaja põlemist
pealt. Tõusis korra üles maapinnale ja tagasi vajudes pillas
kuldtüki mätta peale.“

Tiidojaagu emand proovis isegi hambaga järele, et kas kuldraha viimati moondus ei ole. Ei olnud. Läikis pihus kui silmatera. „Noh, Ädukene, sina leidsid, võta tagasi,“ pakkus ta kulda. „Illikuku sõtseke, mis mina, vana surmakont enam kullaga teen. Pea endale. Kaasavaraks. Kaeme, vahest on veel.“

Õotsuval mädasool, kõhud märjad, roomasid naised laukani ja leidsidki pihutäie kuldmünte. Perenaine peitis vara oma viie undruku alla, puusa peale salataskusse.

„Lähme edasi, Äduke. Nüüd on teada, kust Ilo ja Kareta rikkus ning lillerlipu-elu pärit on,“ sosistas Tiidojaagu emand oma viit kõrti järjepidi alla lastes ja soputades.

„Palju salasõnadega saadud vara veel soosaarel võib olla,“ vangutas moor pead.

Nüüd küttis naiste uudishimu peale tervist toova mahlajoogi üles veel iha ilmotsata ja ennekuulmata rikkusi kas või ainus kord kaeda. Nad liikusid hiljakesi edasi. Märjaks saanud riided rippusid raskelt seljas ja panid ihu lõdisema.

Said nad pisut või palju mindud, aeg oleks äkki nagu seisma jäänud või vastupäeva kerima hakanud, kui Tiidojaagu emand tasa ütles:

„Ädu, vaata! Seal kurakätt paistavad udu sees kaks puud. Aga pilk tagasi nägid minu silmad samal kohal kahte naisterahvast. Olid sihukesed...“ edasi jäi perenaise keel kimpu, sest kahte naisterahvast nägid nad nüüd mõlemad.

„Ega see ometi kaetus ei ole,“ mõtles Ädu seisma jäädes.

Udus nagu edasi-tagasi kõikuvatel naistel olid üll valged kõrdid ja pihad, juuksed valla ja ka need hõljusid kummaliselt, nagu oleks kellegi nägematu käsi neid kergitanud, või hõljuks juuste asemel taga tihe uduviir. Siis said soopiigad kohalt lahti, tõusid teerajale ja hakkasid tükk maad eespool edasi minema.

„Taevavägi ja pilverist, justkui Ilo oleks? Ja teine vana Keiu-elli ise,“ kohkus keeletuks ja meeletuks Ädu. Aga samas sai moor aru, et ta ei ole neid eesminejaid enne oma ihusilmaga näinud, sest sooskõndijate jalad ajuti ei puudutanudki maad.

Nii mindi ja mindi. Ikka kaks ees, juuksed justkui uduviirg järel, kaugele läikivad hõberõhud puusal ning Ädut-perenaist järel. Ja sestpeale ei olnud need kaks enam omas meeles.

Ädu oli korraga lapsepeaseks muutunud, ta kepp ei kombanud

enam ammu kindla pinna järgi. Nende tee viis otse laugaste vahele. Ja seal jäi aeg hoopis seisma. Udu tihenes veelgi, vajus kui laam peale. Siin-seal süttisid virvatuled, tuues kananaha ihule. Jalge all korises ja mulksus. Kord kiskus perenaine tervet jõudu appi võttes laukasse vajunud Ädu-moori välja. Samas kukkus ta ise sisse, tundes, nagu katsuks teda suur mudane suu aeglaselt alla neelata. Siis oli Ädu-moor põlvili laukaserval ja tiris teda taevast appi hüüdes üles. Mudased, külmunud ja surmani hirmunud naised komberdasid endale aru andmata edasi. Ajuti muutusid eelkäijad olematuks, mõnel soopõndakul sahisesid ainult lehti lennutavad kased... Ja siis olid nad taas inimesekujulised, kullendavapihalised, libisesid juuste lenneldes ees, tõmmates kaht eksitatut nagu nägematute niidikestega endale järele. Nii tambiti, komistati, vajuti mutta ja komberdati uuesti edasi. Pikk sügisöö hakkas otsa saama. Kuu läks looja. Viirastuslikke naisi ei olnud äkki enam. Ja kusagil kires kukk. Idas tõusis sügiseselt hämune koit. Naised ärkasid nagu mingisugusest unest ja vaatasid sõnatu imestusega teineteisele otsa. Ümbrus oli neile tundmatu. Kaugemal paistis võõras talu. Neid oli salasunnil, sõna käsul ja loitsude varal Lagesoo teise otsa, kihelkonna piirimaile talutatud. Veel ei olnud perenaine toibunud, kui ta paremal puusal mitmes kohas kipitavat valu tundis. Tiidojaagu emand rebis viis seelikut üles ja nägi särki all, oma ihu peal verd imevaid musti läikivaid kaane. Perenaine pistis suurest õudusest karjuma. Ädu-moor hakkas, ise üleni nagu soetõves värisedes, vereimejaid teise ihust välja kiskuma. Tükk aega soigus Tiidojaagu emand, enne kui talle täis mõte pähe jõudis. Ta sõrmed kobasid salatasku järele — naine leidis selle tühja olevat.

Külas kires ehmeslind teist korda hommikut...

Alles lõuna paiku jõudsid naised koju. Ädu pugus lavatsile ja ep olnud tal enam tarvis haiget vigurdada. Moori raputasid külmavärinad, mida isegi mitu ülestikku kasukat ja kuum kaerakott ei vaigistanud. Terve keha põles, nagu oleks ta sipelgapesas. Sõtse poolt kojujõudnud Kareta tahtis talle annivakast mahla pakkuda, aga moor pugus tütarlast nähes surmahirmus kasukakuuhja alla.

Järgmisel päeval räägiti külas, et ka Tiidojaagu perenaise on lendva läbi löönud. Pent sõitis mõrsjat vaatama, ent tuli nõutu

näoga tagasi. Teda ei olevat ussaiast kaugemale lastudki. Selle jättis Rabaheite peremees targu ütlema, et talle koerad kallale ässitati.

Imelikku loosse tõi terakese valgust Rabaheite kodapooliselt. Tema oma kange südame ja veel kangema vihaga, et Ädu alama rahvast näljutab, oli Ädul juba pikemat aega silma peal hoidnud. Ka sellel õhtul, kui puruhaige moor järsku metskitse väledusega taluväravast välja läinud, heitis kodapooline endale suurräti üle ja hiilis järele. Tema näinud oma ihusilmaga, kuidas mõlemad naised Lagesoo peale läksid ja ta silme ees udu sisse kadusid. Kodapooline vaatas igale kuulajale nagu vannutades otsa ja posistas.

„Siin ep ole pikka jutulaata tarvis. Seal soos valitsevad veel Keiu-eide sõnad ja Keiu-eide loitsud. Küll Keiu-eit teadis, mis pärast ta nii tegi.“

Paar õhtut hiljem otsis Pent Kareta üles. Tütarlaps segas tallis hobustele rokka.

„Kareta, räägi, mida sina nende sooskäimisest tead?“ päris Pent karedalt.

„Mida siin teada? Eksisid Lagesoo peale ära. Seal ju mülgas mülka kõrval, jalalaiune rada jookseb vahelt. Ime, et eluga tagasi said,“ vastas Kareta.

Isa vaatas talle sõnagi lausumata pika pilguga otsa. Tütarlaps esiteks kohmetus, siis tundis hirmuga, et isa nagu ladus nende vahele raudkive, millest üle ega mööda enam ei pääse...

Terve linakolkimise aja olid sooskäijad tõvevoodis. Siis toodi Pendile sõna, et Tiidojaagul on pulmaks sulgu pandud kesik ammu tapetud ja perelauale kantud.

Rabaheite Pent nagu vajus küüru. Ega ta teab mis linnulaulu Tiidojaagu omalt oodanud, töökätt eriti ka mitte, aga perenaise silmgi on talule tarbeks. Ilo kõrvale südamesse ei pääse küll keegi, aga ega ta ise ka enam poisike ole.

Aasta möödus. Sai täis teinegi aastaring. Rabaheitel aeti ikka veel perenaiseta läbi. Kareta katsus emast tühjaks jäänud kohta täita. Isa ja tütar käisid vaikides teineteisest mööda, Pent pööras vahel isegi pilgu kõrvale. See kasvas omakorda tuska ja trotsi Kareta südamesse. Visa hingega Ädu-moor koperdas vaevaliselt kepi najal ringi ja enamjaolt ka vaikis. Ainult kui Kareta viljalõikuse ja rehepeksmise aegadel suure lihakausi perelauale tõstis,

sai moori hing nii kuuma valu täis, et ta minema luukas.

Tani oli isasse. Poiss suutis juba adrakurest üle olla, mis Pendile rõõmu tegi. Nemad kaks talus otsalised olidki ja elu edasi kiskusid. Kiskusid edasi, nagu oleks elu kivihunnik, mida ainult ränk töö ja must mure võib liigutada.

Kareta oli ainuke rõõmukuulutaja. Aga varsti pidi kodumail temagi suu kinni jääma, sest iga laulurõkatuse ajal hakkas Pent nagu mingis sisemises vaevas nohisema.

Sestap Kareta kodust õhtuti kaduski.

„Läheb sohu oma nõiatükke tegema,“ mõtles Ädu-moor talle kurjalt järele vaadates.

Neiu tõttas tuttavasse kaasikusse, õhtutuules hällivate puude alla. Seal võis Kareta täiel rinnal helletada:

„Igav on olla iluta,
halb olla laulemata,
kole käo kukkumata,
raske rõõmuta elada!“

Leelotades meenusid Karetale ema sõnad, et ilo tahab ilo igavest, rõõm tahab rõõmu lõppematut, ometi on ilo antud ajuti, noore õnni üürikene. Ja veel oli ema kõnelnud, et ilo on ikka valu, ilo-meeled on liiati lahti, valla mustale murele, avali kurjale keelele. Kareta tundis, et ta oli iloga üks. See tegi tütarlapse meele haigeks. Nähtamatu kivivall lahutas teda isast ja ka teistest noortest. Rabaheite rahvast oli kogu aeg põrmuke võõristatud, aga seal idus imetus all. Küll ei keeranud ka nüüd talle keegi suisa selga, vahel helletasid neid kõik koos. Aga ühel neljapäevaõhtul oli Kareta julgust kogudes talle meelepärase poisi juurde astunud ja kiigele kutsunud. Noormees vaatas Karetat kui kodukäijat ja tegi kiiresti minekut. Häbine Kareta hammustas huulde ja jooksis ära. Hea, et lugu teistest kaugemal juhtus. Koduteel neelatas Kareta nuttu, tahtis kiiresti oma aseme peale, aga kui Rabaheite haripool nähtavale tuli, pöördus ümber, tormas läbi vanametsa Rabaheite sohu ja läbi Lagesoo otsejutti, mättalt mättale hüpates soosaarele. Tüdruku silmad jäid kuivaks, neis hakkas küdema isesugune tuli. Ta lamas terve uneta öö soosaare hurtsikus lavatsil. Oli kangesti ilus öö, kullendavalt hele, kevad elas esimeses

värskes kauniduses. Kodune, hinge hellitav ja lohtu andev soosaur
voolas läbi avatud pajaakna tarre. Keiu-eide kangaspuud otsekui
kümblesid sädelevas valguses. Kareta tusk hakkas järele andma.
Siinsamas ligidal, saare liivase põndaku põues, muretishaava all
puhkavad ta vanaema, vanaisa ja Ilo-ema.

Kareta oli peale ema äkilist surma kaua küsimuste käes piinelnud.
Mispärast Ilo ei olnud kunagi varem rääkinud oma väsimusest
kevadistel mahlalaskmistel? Või ei teinud ta seda nimme, niisugune
surma paratamatus oli tema olemuses. Ka vanaema oli võetud
otsekui jala pealt. Ta mäletas ema juttu, et vanaemast õieti mitte
midagi järel ei olnud, nii kahe käe kanda, et ema võis põrmu tillukese
mättakirvega mulda panna. Aga ehk ongi sedasi seatud, et kui
ühe inimese riivatu käsi maaema muude lastega arutult ringi käib,
toob see huku ka inimestele enestele? Veel sai tütarlaps aru ema
soovist soosaare mullas puhata. Kas ei ihaldanud ema kord tuules
hälliva kasena uuesti ellu tõusta? Soo kaitseks teda. Aga võib-olla
kahiseb vanaemagi puuna kusagil ligidal edasi? Ilo seisab ühtilma
ta kõrval ja naeratab oma imelist naeratust. Vanaema Keiu tuleb
ta juurde nagu läbi udu. Vanaisa on alati olnud kujutu, mõtetest
äralibisev ning kauge. Ainus habras ämblikuniit tema juurde on
hõbedakastike, mõök ja ema Ilo jutud. Puust, sissepõletatud must-
rite ja väikese vaskpööraga kastikese sisu on Kareta lugematuil
korril vaadelnud. Hõbedast rõhud, sädelevaks hõõrutud, pisemalgi
liigutusel helisevad ja päikestpüüdvad. Neile lisaks rinnanõelu,
preese, sõrmuseid, mitu ringi hõbekeesid ja sõrmepikkuseid hõbeda-
kangikesi, kust saab vajaduse korral tüki nagu rahaks küljest ära
lööa. Nimetu vanaisa pidi jõukast perest pärit olema. Nimetuna
ta järeltulevatele põlvedele surigi, sest nimi kustus põgenemisel
soolaugaste vahele. Ilo jutu järgi tulnud vanaisa ilma tagant,
mitme kihelkonna tagant ja teda aetud mõisa koerte ning hobustega
taga.

Soov vanaisa mõõka veel kord näha kasvas ühes mõtetega.
Vahest on mõõgal mingisugune märk peal?

Vastu hommikut, kui päikesetera ulatus pajaaknani, soo lugema-
tute suudega häälitsetes, niiskes õhus maarja-emakased, kailud ja
rabakassi-urvad lõhnasid, kaevas Kareta mõõga üles. Pikka aega
uuris tütarlaps terariista, selle pinnalt mingit märki leidmata.
Lõpuks pani ta mõõga lauale, libistades sõrmedega üle tera. Neiu

ei osanud aru anda, miks ta ennast sel hetkel nii üksikuna tundis ja silmapilguvältel kedagi mõõga juurde ihkas. Tütarlaps raputas mõtte eemale, mähkis mõõga riide sisse ja peitis hurtsiku savi-põranda alla. Peidukohta saviga täites meenusid talle veel ema jutud, et põgenik, kes kunagi vanaema Keiu juures pelgupaiga leidis ja Ilo isaks sai, ei olnud iialgi orjakakku maitsnud.

Kareta läks päeval koju tagasi ja tegi terve suve vaikides tööd. Ainult ilo-õhtutel, hinge sunnil ja suu tarbeks pages neiu kaugele metsa või soosaarele, omade juurde, ning laskis laulu-lõnga lahti:

„Läksin metsa kõndimaie,
leidsin metsad metta täisi,
leidsin kannud kalja täisi,
kõik puud punaõluta.
Kuuse all olid kullatilgad,
kase all olid karratilgad.“

Järgmisel talvel hakati Rabaheitel juba uuest perenaisest rääkima. Pendi väljavalitu oli naaberküla lastetu lesknaine, vaikne ja töөрühkija. Kareta ei rutanud seekord isa käest aru küsima. Kevadel, käo kukkumiste aegu tegi isa ise juttu:

„Pulmad oleksid pidanud õite sügisel olema, aga me meeled ei olnud temaga siis veel ühes.“ Ja kui Kareta vaikis, luges isa selle vahingumärgiks ning ütles ootamatu validusega: „Vaata, et sa teda soos ei vaeva...“

Kareta võpatas nagu piitsapiu löögist ning keeras selja. Aga paar päeva hiljem, õhtul peale sööki, astus Pendi juurde.

„Taat, ma siis nüüd lähen.“

„Lähed? Kus sind oodatakse?“

„Soos.“

„Lähed kodust minema? Mis sa seal tegema hakkad? Kuidas peatoidust saad?“

„Kuidas vanaema Keiu ja ema Ilo said?“ Kareta neelatas ja lisas: „Eks lillerliputamisest.“

„Ega sind ole keegi välja ajanud,“ pomises Pent pikkpingile istudes ja jäi tütrele ainiti otsa vaatama.

Kareta tundis, et isa ei taha ta minekut, ometi ta teadis, et oli isale ristiks ees. Iga kord, kui vallavaesed ja külasandid, elust pekstud inimesed ja kihelkonna tõbised Rabaheite ussaeda luukasid, et annivakast kergendust nõutada, läks Pent kambrisse. Kareta aimas ka seda, et isa ennast mingil moel tunneb Tiidojaagu perenaise põdemises süüdi olevat. Karetani oli jõudnud isegi sosin, kuidas külakõrtsis ikka veel Ädu ja Tiidojaagu perenaise soolugu räägitud, kui Rabaheite peremees sisse astus. Kõik jäid esimese ähmiga vait. Pent vaadanud kohkunud nägusid ning keeranud uktsel ringi.

Ka Rabaheite Pent oli omad mõtted ära mõelnud, sest ta ütles: „Sul oleks vaja soo asemel mehele minna.“

Sõnad viisid Kareta näolt jume. Ta pressis vaevaliselt:

„...Kes mind võtab? Ema tuli soost ära. Mis ta sellest sai?“

Soos oli Kareta kodus. Ta oli nagu tükike tuules hällivast maarja-emakasest, kevaditi õietolmu pillutavast ubalehest, suvi läbi õitsevast kassiurvast, sambla kohal hõljuvast sookailude lõhnast, kanarbikus sumisevaist magusalinnukestest, pilvitust taevast korisevate ja mulksuvate laugaste kohal, mis siis nagu pärnaõie-meega täidetud liuad kumasid. Õhtuti mähkis soo otsekui häbelik tüdruk ennast pehmesse valgesse uduloori ja siis pidid Ilo-ema jutu järgi kased endale jalad alla saama. Lummavalt valgetel öödel laulsid linnud ja maailm ta ümber sünnitas uut elu...

Kareta oli saanud kangakudumise tööd ja ta soalaad lõksus päevad läbi. Neiu helletas laulu juurde, nii et ümbrus vastu helises, aga ketras ka laule lisaks, liitis laululõngu kangasse, ilotas uusi lugusid.

Neljapäevaõhtuti ja laupäeviti tulid hädalised annivakast abi ammutama. Tütarlaps ulatas igale abivajajale mahlakruusikese, isegi tänusõnu ootamata või tahtmata. Kareta teadis sedagi, et needsamad, kes nüüd tulid, pelglikult tareukse paotasid, külas ta kohta head sõna ei julenud öelda.

Möödus suvi, jõudsid sügisesed vihmad. Linnud asutasid kaugele rännule. Kareta tundis igatsust kodu järele. Ta oli salakesi, endale isegi tunnistada julgemata oodanud isa ja Tani...

Pikad vihmased päevad istus Kareta voki taga ja tegi jälle tööd külla. Kui meel väga nukraks muutus, laulis rõõmuks juurde, sest vihm talle viise ütles, sadu saatis sõnu, laule teisi tuuled tõid.

Kord hilissügisel, kui maa juba lund ihkas, soo nagu haige lind saare ümber elutuna ja vaikivana lebas, jõudis Kareta veel hiljapeale külast. Ta oli kedrust viinud ja hingepidet vastu saanud. Keset sood tuli tüdrukul võitmatu igatsus kodu järele. Kareta jäi seisma, hüppas üle lauka mättale ja vaatas silmapiiril metsaviiru, Rabaheite kaasikut. Aga kujutledes võõrasema nägu, isa imestavaid, võib-olla isegi nõutuid silmi ning Ädu-moori pilke, jätkas neiu teed. Öö tuli kottpime ning tuuline. Kaugemal soos oli kuulda soeulgu, tuul ulus tareharjas, lõgistas pajaakna kallal ja puhus söed hüdsehauas elavaiks. Tütarlaps ei läitnud peerutuld, heitis peale õhtulist lavatsile. Väsinud Kareta jäi kohe magama ning nägi und.

Uni oli imetabaline, kuidagi valutegev, nagu ulatuks üht serva pidi ärkvelolekusse. Väljas, tare ümber ei ulunud sügistuul, vaid helises kevadine soo. Kareta oli mõõga välja võtnud ja ihus terariista vana luisutükiga. Ihus nagu kellegi käsul. Mõõk ta käte vahel sai elu sisse, hakkas sädelema, pildus tillukesi välke, nagu oleks Kareta sealt taevatule valla päästnud või vikerkaare läitnud. Ja just siis, kui vaimustatud tüdruk mõõga imetlemiseks kõrgele tõstis ja kui see lugematuid tulevälke pildus, kuulis neiu lõrisevat soeulgu. Kohe kuulis ta ka ligitsevat samme. Keegi tuli joostes. Kareta läks ähmi täis, tahtis mõõka kusagile peita, aga enne koputati uksele...

Tüdruk ärkas, tõusis ehmunult istuli ja kuulatas. Ta oli und näinud. Ainult tuul mühises tare ümber. Neiul hakkas jahe ja ta tahtis uuesti pikali heita. Äkki ulus ligitsevat hunt. Uus lõrisevalt, nagu oleks ta äsjasest unenäost soosse jooksnud, kehaliseks saanud ning jälitaks oma ohvrit. Ja keegi oli väljas, vajus lõõtsutades, otsekui viimast jõuvaru kokku võttes vastu hurtsikuust.

Vähetuntud ja haruldaste sõnade seletus

- aia-ants — aia tugipost
- asjuline — asja pärast tulnu
- ehmeslind — kukk
- haarapea — poolkuivanud okslik puu
- haripool — katusehari
- harmi — piltl. 1. hall; 2. hall koer (koeranimi)
- heinamaarjapäev — 2. juuli
- heituline — kartja; kartev
- heik — helendav
- helvetiilmutis — põrguilmutis
- hillitseja — ümmardaja, hoolekandja
- hillult — õrnalt
- hiirats — rauk (sõimunimi)
- hobusehurmarohi — angervaks
- hõlmuline — 1. hõlmas hoitav, hõlma all peetav;
2. piltl. peiu, kaasa; ka õitsikaaslane
- hüdsehaud — 1. tuhka maetud söed; 2. lee, kolle, tulease
- illuke — väikseke, armsake
- ingervärk — peen, kallis kaup, ka maitseaine
- jaheliha — teat. külmroog: koos kontidega keedetud liha
- kaetus — kurja silmaga vaatamine
- kahe eluga häärber — kahekorruseline maja
- kalmus — jõekalmud
- karjaluik — karjapasun
- katsatama — kädistama
- kitsi — ka teatud haigus (näit. reuma, venitus); tavaliselt terav valu liigeses, millega kaasneb liigese nagisemine
- kodapooline, ka kodapoolik — kodakondne, majuline (talu juurde kuuluv, kes ei ole otse talu pere liige)

kojo — kuju
 kolletamispäev — 14. oktoober
 koolnuehmatusejuur — palderjanijuur
 kotlane — piltl. inimene, kelle vara kotti mahub
 kumpan — paariline, kaaslane
 kudruskael — piltl. neiu
 kuup (Helme murre) — koobas (kuupemäe)
 kõlgus — varjualune
 kärutädipuder — kartuli-kruubipuder
 leheristipäev — 6. mai
 lillerlippu lööma — piltl. aega tühja lillutamise surnuks lööma
 linnuristipäev — 29. aprill
 lõikusepüha — 5. oktoober
 lämmi — soe
 maarjaputk — heinputk
 madisepäev — 21. september
 maksamereline — kuraditega pidutsema; lendav nõiamoor
 malgamaa — malga (kepi) abil mõõdetud väike maatükk; ka teatud töönorm
 meiukõrvul — hiirekõrvul
 metstubakas — harilik kopsurohi
 mihklipäev — 29. september
 muretishaab — madal, soos kasvav haavapuu
 naud, -i — rikkus, varandus, raha
 nigulapäev — 6. detsember
 näebastuslik — kaemuslik, viirastuslik
 ohter — küllane
 paga aken — väike lükandlauaga (pajalaua) suletav aken; leitseauk
 paklane — takune
 peratumalt — hulgaliselt, lõpmatult
 pihaline — neiuohtu
 pihupõrm — terake, kübemeke
 piht — pihik
 piholind — peoleo
 pilak — peerujalg või raudklamber, mille vahele pisteti peerg
 pilupiht — pilutatud särgipiht
 pilverist — imestushüüatus
 pohemold — piklik puuliud, milles tangudeks surutud teri sõkaldest puhastati (käte vahel hõõrudes)
 pruukost — hommikusöök
 pusupard — 1. mokahabe, 2. sõimunimi

pügalpulk — pulk, millele sälgu või tækkega märgiti teotegemis-
 päevad
 raamatmaakler — kirjatundja, kirjutaja
 rekki minema — rikki minema, läbi kukkuma
 rüpp — süli
 saagusõnad — sajatamissõnad, needmine
 sikkus — pungis
 sirr — pisuhänd
 suurmatangud — uhmris tehtud kruubid
 slidemesääri — tulistvalu
 südamekarvad püsti — närvi minema, hirmu tundma
 teotus — mingi salatarkus või -õpetus
 tikk — rähn
 timsai — keedutaignast sai
 tirkama — kergejalgselt minema
 toometund — puhtetund, koidutund
 tuhveljalg — piltlikult „saks“
 tuusija — tark
 tõra — rõdu
 tõnn — hunt (eufemistlik asenimetus)
 ulbak — ulakas
 undruk — seelik
 urmeline — pehmeloomuline
 uss(e) aed — taluõu ja -aed; õu
 ussimaarjapäev — 8. september
 vagivastne — tulius
 vahing — vaen, häda
 vahingumärk — ahingukujuline märk
 vanemavihm — äikesevihm
 verisilm — sõimunimi
 vesihermes olema — hirmuhigiga kattuma
 vibuninavägi — piltlikult „sealiha“
 virb — noor oksake, võsu
 viinavikk — viinavaadi sulgur; ka joodik
 õkva — otse
 ädlajalg — pisike poiss, väikesekasvuline

Laipaik, H.

L 12 Kurjasadu. — Tln.: Eesti Raamat, 1987. — 128 lk.: ill.

Kogumik sisaldab neli kunstmuistendit, millest „Lättepiiga“ ja „Annivakk“ teenivad looduskaitse-
teemat ja kaks ülejäänut kajastavad igivana hea-kurja vahelist võitlust.
Keskmisele koolieale.
Illustreerinud Milvi Torim.

4803010200—069

L — TL—3—15—86

901(15)—87

84.3E

Keskmisele koolieale

Херта Л а й п а й к

ЗЛОЙ ЛИВЕНЬ

На эстонском языке

Художник-иллюстратор Мильви Торим

Таллин, изд-во «Ээсти раамат»

Toimetaja L.-M. Anderson

Kunstiline toimetaja H. Tikand

Tehniline toimetaja M. Kukerman

Korrektorid E. Kõrge ja I. Torm

ИБ № 5230

Laduda antud 23. 04. 86. Trükkida antud 21. 01. 87.

MB-00222. Formaati 70×100/16. Ofsetpaber nr. 1. Kiri : times. Ofsettrükk.

Trükipoognaid 8,0. Tingtrükipoognaid 10,32. Tingvärviõmmiseid 42,57.

Arvestuspoognaid 8,61. Trükiarv 28 000. Tellimus nr. 1818

Hind 70 kop., raamatukogukoites 95 kop.

Kirjastus „Eesti Raamat“, 200090, Tallinn, Pärnu mnt. 10

Tallinna Raamatutrükikoda, 200108, Tallinn, Laki t. 26

